

શ્રી સુધર્માચર્યજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

૩૯૬૪

શ્રી સાધુમાર્ગી જૈન ધર્માનુયાયીઓએ
જાણુવા ભેગ કેટલીક

ઐતિહાસિક નોંધ.

વિવિધ સાધનો પરથી

લખનાર

વા. મો. શાહ.

Lives of great men all remind us,
We can make our lives sublime,
And, departing, leave behind us
Footprints on the sands of time;
Footprints, that perhaps another
Sailing o'er life's solemn main,
A forlorn and shipwrecked brother,
Seeing shall take heart again.

(આવૃત્તિ ૨ જી. પ્રત ૩૦૦૦.)

પ્રસિદ્ધકર્તા,

પુરુષોત્તમદાસ હરગોવિંદ શાહ વિસલપુરવાળા—અમદાવાદ.

૧૯૦૯

અમદાવાદ—‘ જૈનસમાચાર ’ પ્રેસમાં બપો.

અર્પણ પત્રિકા.

કોઇ પણ જાતના પક્ષપાત વગર લખાયેલું આ ન્હાનકડું પુસ્તક મ્હારે કોને અર્પણ કરવું એ સવાલના નિરાકરણ માટે મ્હારે જેટલું બેળું તોડવું પડ્યું છે તેટલું આખું પુસ્તક લખતાં પણ તોડવું પડ્યું નહોતું ! એ પુસ્તક શું કોઇ લક્ષ્યાધિપતિને અર્પણ કરવું ? રૂપીઆના મોહમાં ગાંડા થયેલાને જગતને તારનાર પુરોના સમુદના જીવન અર્પણ કરતાં મ્હારી સદ્સહવિવેકબુદ્ધિ મ્હને ડંસત લાગી. વિદ્વાનોને અર્પણ કરવું ? ત્યાં હૃદયની પવિત્રતાની ગેરન્ટી શી ? ત્યારે શું સાધુ વર્મ પૈકી કોઇને અર્પણ કરું ! મહાવીર અને લોંકાશાહ, ધર્મદાસજી અને ધર્મસિંહજીનાં જીવન અર્પણ કરવાને લાયક કોઈ પાત્ર એ વર્ગમાં મ્હારા અનુભવમાં નહિ આવેલું હોવાથી (જે કે હયાતી તો હશે જ) મ્હેં તે વિચાર પણ બાળુએ મૂક્યો વિચારશક્તિ મુંઝાઈ—ગભરાઇ. છેવટે એવો દરાવ કર્યો કે જે મહાન આત્માઓ અને ચોતરફ પ્રકાશ ફેલાવવા માટે અવતાર પામ્યા હતા અને અમુક અંશે તે કામ પાર પાડીને પોતાનું કામ અધુરું મુકી માથા ગય્યા છે તેઓના આત્માને જ તે કુલકું અર્પણ કરવું, એવી અર્જ સાથે કે, તે આત્માઓ ત્હેમના વખતની પરિસ્થિતિ અને હાલની પરિસ્થિતિનો મુકાબલો કરી પોતાનું અધુરું મુકેલું કામ પરિપૂર્ણ કરવા માટે અદૃશ્ય રહી પ્રયાસ કરે અને જે જે આત્માઓ આ દેખાતી દુનીઆમાં ધર્મપ્રવૃત્તિનો ફેલાવો કરતા હોય ત્હેમનાં શરીર, બુદ્ધિ અને પૈસા દ્વારા તે મહાત્માઓ પોતાનું પહેલાનું આરંભેલું કામ પુરું કરે.

તે મહાવીરને, તે લોંકાશાહને, તે ધર્મદાસજીને, તે ધર્મસિંહજીને, તે લવજીવિને—તે મહાત્માઓના દયામય આત્માને મ્હારું આ અપૂર્ણ—હજારો ભૂલોથી ભરેલું થોડું ભક્તિપૂર્વક અર્પણ કરું છું.

તે આત્માઓનો પૂજારી,

વા. મો. શાહ.

પ્રસ્તાવના.

દુનિઆમાં એવું એક પણ કામ નથી કે જે પ્રયાસ છતાં અશક્ય થઈ પડે. આજથી બે વર્ષ ઉપર મહેં જ્યારે મહારા માસિક પત્રમાં “ જૈનધર્મને નામે ઓળખાતો ધર્મ ખરો હશે કે ? ” એ નામનો લેખ કલ્પિત નામથી લખવા માંડ્યો હતો ત્યારે હું ધારતો નહોતો કે ઐતિહાસિક મુદ્દાઓ મળી આવશે. મહેં જૈન ધર્મને લગતા વિષયોનો અભ્યાસ કરવાનો અને એ ધર્મનાં સિદ્ધાંતો ચોતરફ ફેલાવવાનો ‘ધર્મો’ લીધેલો હોવાથી-સાતદિવસ જૈન કામ પાછળ લાગી પડવાથી મહેં જોઈતા સંજોગો આપોઆપ આવી મળવા લાગ્યા. જૂદા જૂદા પ્રાંતોમાંથી કેટલીક પટ્ટાવળીઓ મળી; પંજાબમાં જવાનું થતાં ત્યાંથી કેટલીક હરીકત મળી. દરીઆપરી સમુદાય તરફથી એક પટ્ટાવળી મળી આવી; એમ વિવિધ માધનો મળી આવવાથી હું આ ‘નોંધ’ લખવા શક્તિમાન થયો. માટે પ્રથમ તો, એક કર્તવ્ય તરીકે, એ સર્વ સાધનો પુરાં પાડનાર મહાશયોનો અંતઃકરણથી આભાર માનું છું.

મોટી સંખ્યા પટ્ટાવળીઓ તથા યાદીઓ પરથી સાર ખેંચીને મહેં “ જૈન. જૈનધર્મ એ નામે ઓળખાતો ધર્મ ખરો હશે કે ? ” એ વિષય પૂરો કર્યો અને આજે એ આખો લેખ જૂદા પેમ્ફલેટના રૂપમાં પ્રકાશ જોવા પામ્યો.

ઇતિહાસ છે તે જૂતકાળનું એક દર્પણ છે અને ભવિષ્યનો ‘ભોમીઓ’ છે. જે પક્ષ-જે ધર્મ-જે હિંદુઆદ-જે સંસ્થા માટે લડનારા પુરૂષોમાં ઉમદા ચરિત્ર (Character) વાળા પુરૂષો થઈ ગયા હોય છે તે ખરેખર નિશ્ચાસને પ્રાન્ત ગણાય છે. લોકસમુહનો મોટો ભાગ ધર્મનાં રહસ્ય સમજી સમજીને તે ધર્મ સ્વીકારતો નથી પરંતુ અમુક વિદ્વાને એ ધર્મ સ્વીકાર્યો છે માટે અગર એ ધર્મમાં અમુક પુરૂષ ધણા ઉચ્ચ ચરિત્રવાળા છે એટલા માટે તેઓ તે ધર્મનાં અનુયાયી બને છે. જૈન ધર્મમાં આવા

વિદ્વાનો તેમજ ઉચ્ચ ચારિત્રવાળા પુરુષો-‘સાધુઓ’ દલ્યાએ થઈ ગયા છે. પરંતુ જરૂરથી ગમ્મણના ફાંટા ચાલ્યા છે ત્યારથી ‘ચારિત્ર’ ઓછું અને મહારા-ત્તારાપણું વધારે થઈ ગયું; તેથી કરીને કોઈ ખરા ઇતિહાસ મુકી ગયું નહિ. મહને પોતાને તો કોઈ જૈન સાધુના લખેલા ઇતિહાસમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા નથી. દરેક સંઘાડ પાસે પટાવલી છે, પણ તે દરેકમાં પોતાના ગુરૂને મહાવીરથી સીધા ઉતરી આવેલા અર્થાત્ ખરા વારસ ઠરાવેલા છે. છ કોરીના હિસાબે દરીઆપરી ખોટા, પંન્નખના હિસાબે બધાએ આંગણીએ આવેલા ! અને ‘વિજય’ અને ‘સાગર’ના હિસાબે એકંદર સાધુમાર્ગી અને લોકાગમ્મણી ‘સમૂર્ચ્છમ’ ! અને બ્રાહ્મણોના હિસાબે એકંદર જૈન વર્ગ જ બ્રાહ્મણ ધર્મનો પડછાયો ! હવે આમાં ખરા કોને માનવા ? માટે મહેં તો છેવટે નામો ઉપરથી ખરા-ખોટાનું પારખું નહિ કરતાં તત્તો પરથી ખરા-ખોટાપણું પારખવાનું ઠરાવ્યું. હું પોતે દરીઆપરી સમુદાયને માનનારા કુહં-બમાં જન્મેલો છું પરંતુ એ સમુદાયની પટાવણીમાં મહને જે જે અયોગ્ય લાગ્યું ત્યાં મહેં નિડરપણે ટીકાઓ કરી છે. મહને ખાત્રી છે કે એ ટીકાઓ એ વર્ગના કેટલાકોમાં મહારા ઉપર અણુગમે ઉત્પન્ન કરશે. પરંતુ તેટલા ખાતર કોઈ હું મહારો અભિપ્રાય દાખી કે બદલી શકું નહિ.

એક પક્ષ સ્થાનકવાશી જૈને અવશ્ય જણવા જેવી બાબતોમાં (૧) સામાન્ય નીતિ (૨) સમ્યક્ત્વ (૩) નય-નિક્ષેપ (૪) જૈન ધર્મનાં ૧૦ મુખ્ય ફરમાન (૫) બાર વ્રત (૬) જૈન ઇતિહાસ અને તેમાં પોતાના ગમ્મણ માટે મુકરર કરનામાં આવેલી જગા (૭) પોતાના સંઘની હાલની સ્થિતિ અને એ સુધારવાના સંભવીત દલાજ. આ સાત બાબતનું માન પોતાને ‘ પક્ષ સ્થાનકવાશી ’ કહેવડાવા ઇચ્છનાર દરેક બંધુને હોવું જોઈએ. અને એટલા માટે મહેં આ જરૂરીઆત લક્ષમાં રાખીને “હિતશિક્ષા” “સમ્યક્ત્વ અથવા ધર્મનો દરવાજો,” “બારવ્રત,” “ધર્મતત્ત્વ સંગ્રહ” વગેરે પુસ્તકોની રૂપ્યાબંધ પ્રતોનો ફેલાવો કર્યો હતો. માત્ર જૂઠા વિષય માટે કાંઈક કરવાનું રહેતું હતું, જે આજે કરે છું અને તેમાં ૭ મા વિષયનો પણ સમાવેશ થોડે ધણે અંશે કરીને સતોષ પકડુ છું કે “મહેં કાંઈક કર્યું છે”.

દુનીઆના સઘળા ધર્મોમાં અધેર ચાલે છે. મૂળ ફરમાનો બાબુએ રહે છે અને વર્તણૂક બુદ્ધી જ ચાલે છે. પરંતુ જેમ જૈન ધર્મને લા-
 એલો મેલ દૂર કરવા માટે લોકભય રાખ્યા સિવાય કે ધર્મહેલણીનો ખોટો ડર રાખ્યા સિવાય લોકશાહે ખોટારાની આટકણી કહાડવા માંડી હતી તેમ આજે એકંદર જૈનોમાં—શુ' સ્થાનકવાશીમાં કે શુ' દેરાવાશીમાં કે શુ' દીગંબરીમાં—એકંદર જૈનોમાં આટકણી કહાડનાર વીર નર કોઈ નજરે પડતો નથી. સૌને પોતપોતાનું પેટ લાગેલું છે. જે થોડા મહાશયો સત્યકથનની જરૂર સ્વીકારે છે તેઓ પણ ખુદ્દા પડી લાકડીના ધા ખ-
 મના તૈયાર નથી. યુરોપમાં—ક્રીશ્ચીઅન ધર્મને પૂજનારા યુરોપમાં ખુદ ક્રાઈસ્ટ અને બાઈબલની વિશ્વ પડપણા કરનારાં સંડોળો—પેપરો—પુસ્તકો અને ચિત્રો બહાર પડે છે. હા. એટલો જેવા સમર્થ પાર્કમેન્ટના મેમ્બરને એમ કરવા માટે ધણું સોસવું પડ્યું હતું. પરંતુ આખરે Blasphemy (ઇશ્વર-
 નિંદા) નો કાયદો હાર્યો અને પાદરીઓ તથા પાર્કમેન્ટ સર્વનાં મ્હોં આ-
 મળ 'ફ્રી થીન્કરો' પોતાનું 'ધાર્યું' કરવા લાગ્યા. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે સ્વતંત્ર વિચાર કરવાની શક્તિ લોકોમાં વધવા લાગી, ધર્મના ઢાંગોને બદલે ધર્મના રહસ્યની ગરજ વધવા લાગી અને સ્વતંત્ર વિચાર કરવાથી ' નારિતક ' બનેલા એવા કેટલાક લોકો પોતે જ ચુસ્ત ' આસ્તિક ' બન્યા. જડવાદમાં સમ્યક મ્હોંટેલી—બખ્ખે ત્રણ ત્રણ જડવાદનાં પેપરોનું અધિષ-
 તિપણું કરનારી—જડવાદ પક્ષની રાણી જેવી મીસીસ એની બીસેન્ટ પોતે જે સ્વતંત્ર વિચારોને લીધે ક્રીશ્ચીઅન ધર્મ છોડી જડવાદી બની હતી તેજ સ્વતંત્ર વિચારોને લીધે ' એતન ' ની પક્ષી પુખ્તરણ બની. એમ સ્વતંત્ર વિચાર બાંધવાની છૂટનું પરિણામ આખરે શું જ આવે છે. અને સાંકડી હદમાં ગોંધી રાખવામાં આવેલું પાણી ગંધ જ મારે છે. સ્થાનકવાશી જૈન ધર્મને માટે જે હુકમ અભિપ્રાય હુકમોનું જુ' તે આવા સ્વતંત્ર વિચારોને લીધે જ. મ્હને હેના સિદ્ધાંતો ન્યાર્થસંપન્ન (Rational) લાગે છે. અને એ જે સિદ્ધાંતો મ્હને ન્યાર્થસંપન્ન લાગવાથી હું સ્વીકારું છું તે સિદ્ધાંતોને બાદ કરનારાં—બાદ કરીને પોતાની સ્વાધી માન્યતા

અનુસાર વર્તવાની બીજાને ફરજ પાડનારા લોકો તરફ મહેનત તિરસ્કાર છૂટે છે. એટલા જ ખાતર હું કોઈ સાધુ કે કોઈ શ્રાવકની શરમ કે ડર રાખ્યા સિવાય મહેનત જે ઠીક લાગે છે તે જ બહાર કરું છું. મહારે મન સત્યના પ્રતિજ્ઞા આગળ એક સાધુ અને એક શ્રાવક એક સરખા દરજ્જાના માણસો છે. ખોટું બોલનારો સાધુ સાચું કહેનાર સંસારી કરતાં માનવતા ગણવાનું કાંઈ કારણ હું જોઈ શકતો નથી. અને જ્યારે ખોટું જ કહેવું હશે—જ્યારે પક્ષપાતજ કરવો હશે—જ્યારે શરમ કે ડરની દરકાર જ કરવી હશે ત્યારે ઉત્તમો-મત ધર્મને પામેલા કૃપણ સ્થાનકવાશી જૈનોએ માનેલા ધર્મનેજ—પ્રુઃ તે ધર્મનેજ તિલાંજલી આપીશ. હું જે કાંઈ કડવું-કસાયલું લખું છું તે મહારા પોતાના આર્થિક લાભના ભોગે લખું છું. મહેનત જે ધર્મમાં અખુટ આનંદ સૂરે છે એ ધર્મનો સ્વાદ બીજાઓને આપવા માટે તથા એ ધર્મને શુદ્ધ બનાવવા માટે મહારે જે કાંઈ કહેવું-કરવું પડે તે સર્વ કહેવા-કરવાનો મહેનત (બીજા દરેક માણસ જેટલોજ) કુદરતે હક્ક બક્ષેલો છે એમ મહારે માનવું છે. અને એ હક્કનો લાભ લેનાર જેમ વધારે માણસો નીકળશે તેમ એ ધર્મ વધારે પ્રકાશમાન થશે. સ્વાત્મસંશ્રય Self-reliance નો પાઠ શીખવનારો, ‘કર્મ’ નો કાયદો સમજાવીને શાંતિ રીતે મહેનત કરવા ફરમાવનારો, દ્રવ્યથી નહિ પણ ભાવથી સાધુ બનાવનારની માનસિક પૂજા વડે હેમના ગુણો પ્રાપ્ત કરવાની રીત શીખવનારો જગત માત્રમાં એકતા, શાન્તિ અને સુખ ફેલાવનારો, સ્વાર્થ અને ઢાંગસોં-મને હબ્બરો ગાઉ ફેંકી દેનારો શ્રી સાધુભાગી જૈન ધર્મ મહેનત મહારા પ્રાણથી પણ વધુ પ્યારો છે એમ કહેવામાં જે કાંઈ આત્મલાઘા કે રો-ખાઈ થતી હોય તો તે માટે ક્ષમા ચાહીને પ્રજા કહીશ કે એવા પરમ પ્રિય ધર્મ માટે મહારે કદાપિ ૫-૫૦ દુસ્મન કરવા પડે તો પણ શું થયું કે દુસ્મનો—પોતાને મહારા દુસ્મન થયેલા કોઈકે માનનારાઓ મહારા આત્માના લે દુસ્મન નથી જ.

આ ‘ નોંધ ’ માં મહેનત જે જે સૂચનાઓ કરી છે તે તરફ એકંદરે

સંધનું—આસ કરીને પૂન્યપાદ સાધુ વર્ગનું લક્ષ્ય ખેંચું છું. ધણી હકીકતો રહી ગઈ છે. પણ તે જેમ જેમ રહેને મળતી જશે તેમ તેમ નોંધતો જઈશ અને અનુકુળતાએ ખીજા ભાગમાં બહાર પાડીશ.

છેવટે, આ પુસ્તકને અજવાળામાં લાવનાર બંધુનો મ્હારે ઉપકાર માનવાનો છે. એ ભાઈએ સામટી પ્રતો પ્રગટ કરી છેમાં છેનો આશય સ્વાર્થી નહિ પણ પરોપકારી જ છે. એક તો ધણા માણસો આ વાંચે અને કાંઈક પ્રકાશ પામે. બીજું આ પુસ્તકમાંથી રહેતો નફો તે એક જૈનશાળામાં આપી દેનાર છે. એથી આશા રાખું છું કે શ્રીમંત સ્વધર્મિઓ પોતપોતાના ગામમાં આ પુસ્તકની લ્હાણી કરવા માટે ૫૦-૫૦ કે ૧૦૦ ૨૦૦ પ્રતો સામટી મગાવી લેશે અને એ રસ્તે આ પુસ્તકમાંના જ્ઞાનને ફેલાવવા સાથે એક જૈનશાળાના ફાંડને પુષ્ટી આપનાર થઈ પડશે. વાસણનાં લ્હાણાં કરતાં આ પુસ્તકનું લ્હાણું ધણું ' ઉપકારી ' થઈ પડશે.

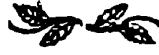
મ્હારા ' જૈનસમાચાર ' અઠવાડીક પત્રના ગ્રાહકોને આ પુસ્તક ભેટ તરીકે આપવા પ્રસિદ્ધકર્તાએ કબુલ્યું છે એ માટે પણ, મ્હારા ગ્રાહક મહાશયોની તરફથી, લેખનો આભાર માનું છું.

' જૈનસમાચાર ' એદિસ,
પાંચકુવા, અમદાવાદ,
અક્ષયતૃતીયા, વીરસં ૨૪૩૫

વા. મો. શાહ.

અનુક્રમણિકા.

૧	પ્રસ્તાવના.	...	...	...	...	...	...	૪
૨	પ્રકરણ ૧	હું—ધર્મ સમ્બન્ધી સામાન્ય વિચારો...	...	...	...	...	...	૧૨
૩	૨	જી—શ્રી મહાવીરથી લોકાશાહ સુધીના						
	”	વખતનું સંક્ષિપ્ત દિગ્દર્શન.....	...	...	...	...	...	૩૩
૪	”	૩ જી—લોકાગચ્છની ઉત્પત્તિ અને વંશાવળી.	...	...	...	...	...	૪૩
૫	”	૪ થું—લોકાગચ્છની વધુ શાખાઓ....	...	...	...	...	...	૬૪
		શ્રીમાન્ ધર્મસિંહજીનું જીવન ચરિત્ર...૬૬						
	”	”	ના અનુયાયીઓ...૭૭					
	”	લવજીઝપિતું જિવન ચરિત્ર...૮૪						
	”	ધર્મદાસજીનું જિવન ચરિત્ર...૮૮						
૬	”	૫ મું—પટાવળી પર પંચાળ પક્ષનો પ્રકાશ...	...	...	...	...	...	૯૬
૭	”	૬ ઠું—સુધારો આટલેજ અટકશે શું ?...	...	...	...	...	...	...

જૈન ધર્મની સાચી શ્રદ્ધા બેસાડનાર,

શ્રદ્ધાને મજબૂત કરનાર,

પક્ષપાત વગરનો ઉપદેશ કરનાર,

‘જૈન હિતેચ્છુ’ માસિક પત્ર અવશ્ય વાંચો.

તત્વજ્ઞાન શીખવું હોય તો તે માસિક વાંચો.

પક્ષાપક્ષીનાં નરકમાંથી છુટવું હોય તો તે માસિક વાંચો.

અમૂલ્ય લેખનાં પુસ્તકો દરસાલ મફત મેળવવાં હોય તો તે

માસિક વાંચો.

મૂલ્ય:—વરસે રૂ. ૧૫; પોષ્ટેજ ૦-૪-૦.

જૈન ધર્મના સાચા ભકત હો તો જૈન ધર્મનું તત્વજ્ઞાન ચો-
તરફ ફેલાવવા માટે ન્હાનાં ન્હાનાં પુસ્તકો રચાવી તેની ૧૦૦૦-
૨૦૦૦ નકલોની લઘાણી કરો. એ કામ માટે નીચેને શિરનામે પત્ર
લખી પૂછાવવાથી સલાહ આપવામાં આવશે.

વાઠીલાલ મેતીલાલ શાહ,

અધિપતિ ‘જૈન હિતેચ્છુ’ અને ‘જૈન સમાચાર’

અમદાવાદ.

ક્રીમતી ભેટો દરસાવ આપતું

અઠવાડીક

‘જૈન સમાચાર’ પત્ર.

દર સોમવાર સહવારે પ્રગટ થાય છે.

તેમાં જૈન ધર્મને લગતી નવાનુની ખબરો, જૈન સુધારા
માટે નિડર સૂચનાઓ, રાજ્યદ્વારી વગેરે સમાચારનો
સાર, ઉપદેશી વાર્તાઓ વગેરે છપાય છે.

મૂલ્ય:—વરસે રૂ. ૩) (પોષ્ટેજ સહિત.)

વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ

જૈન સમાચાર. ઓશીસ—અમદાવાદ.

દરેક જાતનાં પુસ્તકો

તથા અમદાવાદમાં મળતો તમામ જતનો

માણ અમે કમીશનથી મોકલી

આપીએ છીએ.

આ વિશ્વાસુ, આડતનું કામ આપને સંપૂર્ણ સંતોષ આપશે.

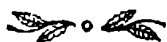
દી. પોપટલાલ મોતીલાલ શાહ

સારંગપુર—તળીઆની પોળ—અમદાવાદ.

શ્રેતામ્બર સાધુમાર્ગી જૈન વર્ગના અનુયાયીઓએ
જાણુવા જોગ

ઐતિહાસિક નોંધ.

પ્રકરણ ૧ હું.

ધર્મ સમ્બન્ધી સામાન્ય વિચારો.

ધર્મ એ ચીજ વસ્તુતઃ સત્ય છે કે માત્ર કલ્પના
અગર ભંગજળ છે એ સમ્બન્ધી વાદવિવાદમાં હું
ઉતરીશ નહિ. કારણ કે હું પોતે જ એક વખત,
જૂદા જૂદા ધર્મોની પરસ્પરવિરૂદ્ધતા તથા ધર્મના
નામે થતા ક્ષેષ જોઇને એમ માનતો હતો કે ' પાંચ ને પાંચ દસ ' એ
વાત જો ખરી છે તો એમાં કાંઈ બે મત પડતા જ નથી તો પછી ધર્મ
ખરોજ હોય તો બે મત પડે જ કેમ ? અને ધર્મ સિવાયની સર્વ ચીજો
ડૂબાવનારી અને ધર્મ એક જ તારનાર હોય તો ધર્મને નામે કશુંકા અને
ડૂબાવણું થાય છે તે થાય જ કેમ ? એવા વિચારોને ક્ષીણ એક વખત
હું પોતે જ ધર્મના અસ્તિત્વમાં અને કદાચ તે અસ્તિત્વ વાળી ચીજ
હોય તો તેના મોક્ષદાયક ફળમાં અશ્રદ્ધવાન હતો. પરંતુ અતુલવે મૂળે
સમજાવ્યું કે, પાંચ ને પાંચ નહિ, એ વાત ખરેખર સાચી જ છે;
તો પણ કોઈ જન્મથી ગાંડો માણસ, કોઈ કદથી ગાંડો અનેકો માણસ,
કોઈ બાળક અને કોઈ તદ્દન બીનસંધરેલા રાત્રી માણસ ' પાંચ ને પાંચ
પાંચ દસ ' એમ જાણુવા છતાં તેમ બોલી શકશે નહિ. તેમજ વળી સારો

ભણેલો-ગણીતવેતા જેવો વણિક નહારે કોઇ ગમારને પ્રથમ પાંચ રૂ-
પિયાનું અને પછી પાંચ રૂપિયાનું કાપડ ધીરશે ત્હારે હિસાબ કરતી વખતે
પાંચને ને પાંચ બાર પણ કદાચ કહેશે ! આ સર્વ દૃષ્ટાંતો ઉપરથી સમજાય
છે કે પૂર્વનો પડદો આપણી આંખ આડો આવીને આપણને ધર્મ જેવું
સાદું સત્ય સમજવા દેતો નથી, અગરતો પ્રવૃત્તિનો કેદ આપણને તે ખોટા
રૂપમાં સમજાવે છે, અગર ધર્મોપદેશક અને પૂજ્યપાદની પદવીના સ્વાર્થને
લીધે આપણે (સત્ય જાણવા છતાં) ત્હને બદલે કાંઇ બીજું જ કહીએ
છીએ, અગર તદ્દન આત્મદશાએ પહોંચ્યા હોઇએ તો પાંચ ને પાંચ દસ
હો કે બાર હો તેથી આ 'પ્રકાશમય આત્મા' ને શું છે એમ સમજી આ-
પણે તદ્દન મૌન રહીએ છીએ; અને આ બધું છતાં 'પાંચ ને પાંચ તો
દસ ' જ છે એ સત્યના અસ્તિત્વ માટે શું કદી શંકા થઈ શકશે ?

આ ઉપરાંત બીજો અનુભવ મ્હને એ મળ્યો કે મ્હારાં હૃદયભેદક
દુઃખો વખતે પુનર્જન્મના વિચારો મ્હને નવી આશા પ્રેરતા, 'કર્મ' ના વિ-
ચારો મ્હને શાંત કરતા, ભકિતના વિચારો મ્હને હિમતવાન બનાવતા અને
ધર્મના વિચારો સુખમય બનાવતા. આ પ્રત્યક્ષ સ્વાનુભવ પછી જો કે હું
'ધર્મ' ના અસ્તિત્વમાં શ્રદ્ધાવન્ત બન્યો હતો તો પણ 'એવો સુખદાયક
ધર્મ કોઇ રીતે કોઈને પણ દુઃખનું-કલેષ કંકાશનું કારણ કેમ થઇ શકે ?'
એ શંકા મ્હને વારંવાર ઉત્તે. પણ ત્હેનુંએ સમાધાન એકદા થયું. સૂ-
ર્યથી અન્ન પાકે છે, અખિને કામ કરવાની શક્તિ મળે છે, મન પ્રવૃદ્ધિત
થાય છે અને બીજા સેકંડો લાભ થાય છે; તેમજ બીજા હાથ ઉપર, ખુવડો
સૂર્યથી દુઃખી થાય છે, વાગોળો (Bats) દુઃખી થાય છે; શીતોપચાર
જ નહીં અનુકુળ છે એવા પ્રાણી-પદાર્થો સર્વને સૂર્ય નુકશાનકારક પરિણમે
છે. એ વિચારતાં સમજાયું કે સૂર્યનો આશય લાભ કે ગેરલાભ કરવાનો
છે જ નહિ. કોઇના ઉપર પ્રકાશવું અને કોઇના ઉપર નહિ એમ એની ધા-
રણા પણ છે નહિ. એનો સ્વભાવ 'પ્રકાશવાનો' છે; અને તે પ્રકાશમાં કરે
છે. એ પ્રકાશમાંથી જૂદા જૂદા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવમાં આવી રહેલા
પ્રાણી-પદાર્થો લાભાલાભ પામે છે; એમજ ધર્મ કોઈને લાભ કે

અલાભ કરવા જતો નથી. વાગોજો જેવી અંધ દશાવાળાનું ધર્મ પીઠ-કારક થઈ પડે એમાં નથી ધર્મનો દોષ કે નથી તે માણસનો દોષ; એ તો ત્હેનાં પૂર્વ કર્મોનો પ્રતાપ છે. વળી ધર્મને નામે જે ઝગડા થાય છે તે તો ધર્મનો દોષ નહિ પણ 'મતી'ઓની એંચાએંચતું પરિણામ છે. ધર્મ અને મતનો તફાવત સમજવા જેવો છે. ધર્મ શબ્દ કદી ફેરે નહિ એવાં સત્યોનો સમુહ સૂચવે છે; જ્યારે મત શબ્દ ધર્મને કેવી રીતે વ્યવહારમાં મૂકવો એ સમ્યન્ધી જૂદા જૂદા પુરષોએ બાંધેલા કાયદા-કાનુનોનો સમુહ સૂચવે છે. એ કાયદા સર્વ લોકોમાં એક સરખા નથી હોતા એટલું જ નહિ પણ એકનું અમૃત તે બીજાનું વિષ પણ હોય છે. ત્યાં પછી અમૃતને વિષ કહેનાર સાથે અમૃત માનનારો ઝગડો કરે અગર વિષને અમૃત કહેનાર સાથે વિષ માનનારો મારામારી કરે એમાં શું આશ્ચર્ય ? આનું નામ મત અને મતી લોકો. જો કે સર્વ મતોમાં સત્ય જ લક્ષ્ય તરીકે કલ્પાયલું છે એમ હું કહી શકતો નથી તો પણ એટલું તો મહેને જણાયું છે કે ધણાએક મતો એ મતને માનનારાના દેશ-કળાદિને બીજા મતો કરતાં વધારે બંધ-ખેસ્તા છે અને તેથી જ જન્મ પામ્યા છે. ચીનાને અગ્નીષ્ઠ મુખવાસ છે તો શું ચાપણે ચીનાની અપેક્ષાએ અગ્નીષ્ઠને વિષ કહી શકીશું ? કોઈ કલ્પનાશક્તિ (Imagination) ના આશક હોય છે, કોઈ નક્કર સત્યના ગ્રાહક હોય છે, કોઈ કલ્પનાશક્તિ અને સત્યના મિશ્રણને પસંદ કરનાર હોય છે. એમ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિઓએ ભિન્ન ભિન્ન મતો કર્યાં અને એમને એવી જ પ્રકૃતિના અનુયાયીઓ પણ મળ્યા. એમ મતો જન્મ્યા અને ઉ-છર્યા. જુદેને જન્મ છે ત્હેને દરદ પણ છે-દરદ મટી તંદુરસ્ત થવાપણું પણ છે-વૃદ્ધાવસ્થા છે અને મૃત્યુ પણ છે. જુદેને જન્મ નથી ત્હેને એમાંનું કાંઈ પણ નથી. એ પ્રમાણે 'ધર્મ' અથવા અક્ષય સત્યોનો સમુહ છે તે કદી નવો જન્મતો નથી (તે અનાદિ કાળનો છે-અને અંત વગરનો રહેશે), ત્હેને યુવાની નથી અને વૃદ્ધાવસ્થા પણ નથી. એને ૧૦૦ માણસો સમજે-માને તેથી કાંઈ ધર્મની પડતી કહેવાતી નથી. અને પાંચ પરાઈ માણસો માને તેથી ધર્મની જુદી ગણાતી નથી. વખત, બકતોની સંખ્યા કે એવું

કોઈ કારણ એની પરીક્ષાનું ધોરણ ગણાઈ શકે નહિ. એ તો, જે છે તે છે. એથી ઉત્તરું ‘મતો’ (પછી તે સ્થાનકવાશી જૈન હો, દેરાવાશી જૈન હો, દીગંબરી જૈન હો, ધ્યાનંદી હો, સ્વામીનારાયણી હો, રોમન કેથલીક હો, પ્રોટેસ્ટન્ટ હો, શિયા હો, સુન્ની હો, સર્વ) નો એક દિવસ જન્મ હતો અને તેઓ દરેક વૃદ્ધિ, વૃદ્ધાવસ્થા અને વિનાશના ચક્રથી બહાર નથી. જરૂરે એ સર્વ મતોનો વિનાશ હશે ત્યારે પણ ધર્મ તો પહેલાના જેવા જ જીવન સહિત હયાત હશે.

આ પ્રમાણે ધર્મના અસ્તિત્વ માટે એક હખત મળે જે અંશ્ય હતો તે દૂર થઈ ગયો અને ધર્મ એ ‘કાઉપર’ ના શબ્દમાં મળે ‘More precious than silver or gold or all this earth can afford, અર્થાત્ “સેના-રૂપા કરતાં અને આ પૃથ્વી જે કાંઈ આપી શકે તે સર્વ કરતાં વધારે કિમતી ” જણાયો; કારણ કે સેનું-રૂપું અને પૃથ્વી જે કાંઈ પદાર્થો આપી શકે તે સર્વ ચલિત (Mutable) છે, જરૂરે ધર્મ એકલો જ ‘સદાયુવાન’ છે.

એવા ‘સદાયુવાન’ ધર્મમાં કોઈ પણ જાતનો વહેમ જહેને અંગ્રેજો Superstition કહે છે અને જૈનો ‘મિથ્યાત્વ’ કહે છે તે હોઈ શકે જ નહિ એવો ધર્મ અસુક મતના લોકો જ જાણી શકે અગર જાણે છે અને ખીજા નહિ એમ કદી કહી શકાય નહિ. એનાં તત્ત્વો યોગા યા વરતા પ્રમાણમાં સર્વત્ર વેરાયેલાં છે. પ્રેક્ટિસર જહોન બુધ્ધિયમ ડ્રૂપર, એમ. ડી. એલ્. ડી. જૈનો કે વેદાંતીઓથી હજારો કોષ દૂર છતાં અને જૈનીઓ અને વેદાંતીઓના સહવાસમાં કદી ન આવવા છતાં કહે છે કે.—

Every appetite, lust, desire, springs from imperfect knowledge. Our nature is imposed upon us by Fate, but we must learn to control our passions, and live free, intelligent, virtuous, in all things, in accordance with reason. Our existence should be intellectual,

we should survey with equanimity all pleasures and all pains. We should never forget that we are freemen, not the slaves of Society. We must remember that everything around us is in mutation; decay follows reproduction, and reproduction decay, and that it is useless to repine at death in a world where everything is dying. As a cataract shows from year to year an invariable shape, though the water composing it is perpetually changing, so the aspect of Nature is nothing more than a flow of matter presenting an impermanent form.

We must bear in mind that the majority of men are imperfectly educated, and hence we must not needlessly offend the religious ideas of our age. It is enough for us ourselves to know that, though there is a Supreme Power, there is no Supreme Being. There is an invisible principle, but not a personal God, to whom it would be not so much blasphemy as absurdity to impute the form, the sentiments, the passions of man. All revelation is, necessarily, a mere fiction. That which men call chance is only the effect of an unknown cause. Even of chances there is a law. There is no such thing as providence, for Nature proceeds under irresistible laws and in this respect the universe is only a vast automatic engine. The vital force which pervades the world is what the illeterate call God. The modifications through which all things are running take place in an irresistible way, &c. &c. &c.

એનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે:—

દરેક ક્રુધા, દરેક વિકાર, દરેક ઇચ્છા જ્ઞાનની અપૂર્ણતામાંથી જન્મે છે [= જ્ઞાન અધુરું હોય તેથી જ ઇચ્છા કે વિકાર ઉત્પન્ન થાય.] આપણો સ્વભાવ આપણને પૂર્વ કર્મ યોગે મળ્યો છે; તો પણ આપણે આપણા મનોવિકાસને કાળમાં રાખતાં શિખવું જોઈએ. [અહીં કર્મને પ્રધાનપદ આપવા છતાં પુરૂષપ્રયત્નની હિમાયત કરે છે.] અને આપણે દરેક બાબતમાં સ્વતંત્ર, બુદ્ધિમાન, સદ્ગુણી અને ન્યાયયુક્ત વર્તન ચલાવવું જોઈએ. આપણું જીવન યુદ્ધિમાન હોવું જોઈએ. આપણે સર્વ સુખો અને અને સર્વ દુઃખો ઉપર સમભાવથી મનન કરવું જોઈએ. આપણે કદી બૂલવું જોઈએ નહિ કે આપણે સ્વતંત્ર માણસો છીએ' નહિ કે જનમંડળના ગુલામો. આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણી આસપાસના સર્વ પદાર્થોનું રૂપાતર થયાં કરે છે; વસ્તુ સડે છે, પછી ફરી ઉત્પન્ન થાય છે; ફરી ઉત્પન્ન થતી વસ્તુનો નાશ થાય છે. માટે જે દુનિયામાં સર્વ ચીજોને મૃત્યુ છે તે દુનિયામાં આપણે મૃત્યુનો શોક તો કરવો જ ન જોઈએ. જેમ કોઈ પહાડમાંથી એક ધોધ પડતો હોય તે વરસો વરસ એ જ આકારમાં વહે છે, જો કે એ પ્રવાહમાંનું પાણી હમેશ નવું જ આવે છે. તેવીજ રીતે કુદરતનો દેખાવ એ બીજું કંઈ નહિ પણ હમેશ રૂપ બદલતો પરમાણુનો સમુદ છે.

આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે મનુષ્યોનો મોટો ભાગ અપૂર્ણ રીતે કળવાયેલો હોય. આપણા જમાનાના લોકોના ધર્મ [સમ્યન્ધી વિચારોને આપણે નિરર્થક દુઃખવવા જોઈએ નહિ. એટલું જ બસ છે કે આપણે યોગે યોગ્યતા માટે જાણવું કે-કોઈ સર્વોપરી સત્તા (Power) છે ખરી, જો કે સર્વોપરી પ્રાણી (Being) નથી; કોઈ અદ્રશ્ય તત્વ છે ખરું, પણ પુરૂષાકાર પ્રભુ નથી. માટે હવે માણસના જેવું રૂપ, માણસના જેવા વિચારો અને માણસના જેવા વિકારો આરોપવા એ જેટલે દરજ્જે પરમેશ્વરને ગણી શકાય તેથી પણ વધારે દરજ્જે મૂર્ખતા કરવા જેવું ગણાય. પરમેશ્વર અમુક શાસ્ત્ર કે અમુક ભવિષ્યકથન પ્રેરે છે એ

માન્યતા માત્ર કદપત્તા છે. જહેને માણસો કર્મ અથવા નસોળ કહે છે તે બીજું કંઈ નહિ પણ અજ્ઞાણના કારણનું પરિણામ છે. અને એવા કર્મનો પણ કાયદો હોય છે. કર્તા કોઈ છે જ નહિ, કારણ કે કુદરત અનિવાર્ય (irresistible) કાયદા અનુસાર જ વર્તે છે અને આ જોતાં વિશ્વ એ પોતાની મેળે ચાલતું એક મોટું અંજીન છે. જે ચૈતન્ય (vital force) સર્વાત્ર વ્યાપી રહ્યું છે તેને જ અભણ માણસો પરમેશ્વર કહે છે.

આ વિચારો મૂકેને તો ‘ધર્મ’ ના જણાય છે, સિવાય કે આદિ વગરની કુદરતમાં મહેં ઉપાજેલાં જ્ઞાનાન્તરાયી કર્મો મૂકેને તે જ્ઞાન રૂપમાં, સંસ્કૃતમાં હોય. અને એથી હું એમ માનું છું કે ‘દેવ’ કોઈ ચીજ આપતો નથી, દેવો નથી, એને પૂજા જોઈતી નથી. એની ખુશામત, એની માનતા, એના નામની ધારાધુમ, એ સર્વ વહેમ અગર મિથ્યાત્વ અગર Superstition જ છે. માણસે આ દેહ પામીને મુકૂત્યો કરવાં, સહવિચારો વિચારવા, પોતાને જે રત્નમાં ભળી જવાનું છે તે સત્ત્વમાં જેઓ હાલ કંટકરનાએ ભળી ગયા છે તેમની દશાનું ચિન્તન કરવું એ જ કર્તવ્ય છે. એ કર્તવ્ય કર્મ અજાણવા દંડનારા માણસોના બે ભેદ છે. એક તો સાધારણ શક્તિવાળા અને બીજા અસાધારણ શક્તિવાળા; એટલે કે જેઓ અમુક અંશે ધર્મમાં જીંદગી ગુજરી શકે એવા (મમદિતિ સંસારીઓ) તથા જેઓ સર્વાંશે ધર્મમય જીંદગી ગુજરી શકે એવા (સત્ત્વ ભેદે સંયમ પાળનાર સાધુઓ.)

પરદર્શનમાં ક્યું ઉત્તમ છે એ વાદાવાદમાં અત્રે નહિ ઉતરતાં, મૂકેને પોતાને ઉપલાં રત્નોને તદ્દન અનુકુળ એવું જે જોઈ દર્શન-જોઈ ધર્મ એ ઉત્તમ જણાયેથી એને જ ધર્મ માની લઈ (અને એમ કરવામાં અન્ય દર્શનને પક્ષપાત જણાતો હોય તો ક્ષમા યાચી) એ ધર્મ સમજાવી જોવાનું જોઈ શકે.

જોઈ ધર્મના સાધુ કોઈ પણ જાતની હિંસા મનથી, વચનથી કે ક્રિયાથી કરે નહિ, કરાવે નહિ, કોઈ કરતું હોય તો અનુમોદે પણ નહિ, એવો જોઈ ધર્મનો મૂળ સિદ્ધાંત-કદી ન ફરી શકે ઉત્તમોત્તમ સિદ્ધાંત છે અને

તે કારણથી હું દ્રઢપણે માતું છું કે જૈન ધર્મના જૂદા જૂદા મતો પૈકી જો કોઈ મત એમ કહેતો હોય કે સાધુને ધર્મ અર્થે કિંસા કરતાં પાપ નહિ તો હરગીજ હું એ મત સ્થાપનારને માટે એમજ કહું કે, તે અજ્ઞાન નહિ પણ સ્વાર્થી છે. જે માણસ મત સ્થાપવા જેટલી ચાલાકી ધરાવતો હોય તે, ધર્મના મૂળ તત્વને ન સમજી શકે એ કદી બને ખરું ? ત્યારે એ ખુલ્લુંજ છે, કે એની પશ્ચાન્નું કારણ કાંઈ સ્વાર્થી હોવો જોઈએ. એ સ્વાર્થીનો જન્મ કેવી રીતે હોઈ શકે એનું એક દષ્ટાંત અત્રે કહીશ. શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૬૨૦ વર્ષે જે વજ્રસેન સ્વામી સ્વર્ગે ગયા તેઓશ્રીના વખતમાં પાંચ વરસનો અને સાત વરસનો એમ ઉપરા ઉપરી બાર વરસનો દુષ્કાળ પડ્યો. આ અયંકર દુષ્કાળમાં લોકોની પોતાની જ સ્થિતિ તદ્દન દયાજનક થઈ ગઈ અને તેઓ ભૂખે મરવા લાગ્યા તો દાન કરવડું એવા વખતમાં બને જ કેમ ? આથી જેઓ ખરેખરા સુપાત્ર સાધુ હતા તેવા ૭૮૪ તો સંતો કરી સ્વર્ગે ગયા. કેટલાકો દૂર દેશોમાં ચાલ્યા ગયા અને કેટલાકે વખત વિચારીને પેટ ભરવાના રસ્તા ધડી કહાડ્યા. હેમણે બિલ્લુક વૃત્તિમાં સ્પર્ધા કરનાર અન્ય બિલ્લુકોને પાછા હઠાવવા માટે હાથમાં લાકડી રાખવા માંડી. ધાડના ડરથી કમાડ વાસીને બેસનાર જૈનોને પોતાની પીઠાન આપવા માટે ‘ધર્મલાભ’ શબ્દ બોલવાની રીત કહાડી; વગેરે, વગેરે. છેવટે અન્ય મતોમાં મૂર્તિપૂજનું ધર્મીય દીક નબતું જોઈ ભગવાનની મૂર્તિ સમક્ષ અન્નાદિ મુકવા તથા પૈસા* મુકવાથી ધર્મ થાય છે એમ ઉપદેશ ચલાવ્યો. એ રીવાજ પછી વિવિધ રૂપાંતર પામતો પામતો આગળ વધ્યો. દુનિયામાં ઝુકાવનાર હિંમતવાન હોય તો ઝુકનાર તો ધણાએ છે. તરવારથી ધર્મ ફેલાવનારની તરફેણમાં એક વખત આખી દુનિયાનો ડું ભાગ થઈ ગયો હતો.

---

* એક વખત ક્રિશ્ચિયન પોપો પણ આવી જ યુક્તિથી પૈસા રળવાનું શીખ્યા હતા. તેઓ પરમેશ્વર ઉપર ચીઠ્ઠી (Benevolence) લખી આપતા કે અમુક અમીરને તહમારા દરબારમાં સ્વિકારજો ! અને એ હુંડી પેટે લાખો રૂપિયા લેતા. જેવો માણસ તેવો ચર્જ રખાતો !

કુમારિકા પેટે પ્રભુ અવતર્યા એમ મનાવનારના અનુયાયીઓની સંખ્યા માનવી
પણ ભારે થઇ પડે તેવી છે. અરે ! ભગ્નનીઆં ગાઇ નાચી-કુદી સ્ત્રીઓનાં
મન હરણ કરી તહેમની મારફત ધન ભેગું કરી એકાદ સ્ત્રીને ઉપાડી જ-
નારને પણ હજારો ભકતો મળતાં મહેં આ આંખોએ જોયા છે. વિશેષ શું
કહું, કાંચળીઓ પંથ એને વામમાર્ગ પણ આજ કેળવાયલા કહેવાતા જ-
માનામાં હયાતી ધરાવે છે. વામ માર્ગનાં પુસ્તકો તો સંસ્કૃત ભાષામાં છે
અને તે ગાડીનો મ્હોટો ડબ્બો ભરણ તેટલાં છે. પદ્યબંધ સંસ્કૃતમાં ખુબી
સાચ લખી શકે એવા વિદ્વાનોએ મધ-માંસ-મૈથુનમાં જ ધર્મ બોધ્યો અને
રજસ્યળા સ્ત્રીને દેવી તરીકે પૂજી, તહેમને હજારો અનુયાયીઓ (અરે
ઉંચામાં ઉંચા બ્રાહ્મણો પણ) મળ્યા; તો પછી ખીજાઓ માટે તો
બોલવાનું જ શું રહ્યું ?

લોકોનો મ્હોટો ભાગ અજ્ઞાનમાં કુબેશ્વો છે. તહેમને યુક્તિથી-પ્રપંચથી
-મોહનીથી-લાલચથી કે હરકોઇ રીતે સમજાવી જાણે તેઓ વધારે પ્રખ્યાતી
પામી શકે છે અને વધારે આબાદ થઇ શકે છે. પરંતુ 'ધર્મ' કે જે કદી
જીતતો નથી અને કદી હારતો જ નથી એના આશક તો કદી
એવાં રસ્તા લેતા જ નથી. એમનામાં સંસ્કૃત ગ્રંથો લખવાની શક્તિ હોય
કે ન હોય તો પણ તેઓ કદી મિથ્યાત્વમાં ધર્મ અગર હિંસામાં ધર્મ કહી
શકે જ નહિ. એમનો પોશાક ગમે તેવો સાદો કે કદાચ મલીન હોય, એમની
ભાષા ગમે તેવી ગ્રામ્ય હોય, એમની જાહેર જીંદગી ગમે તેટલી ખુણામાં
પડેલી દેખાતી હોય પણ તેઓ સહીસલામત રસ્તે છે. એમનો વ્યાપાર
મ્હોટા લાભનો દેનાર નીચડશે એમ કહેવામાં કદાચ કોઇ વાંધો ઉઠાવે તો
પણ થોડા પણ્યોએ લાભકારક તો છે જ-નુકસાનદાતા તો નથી જ એ
તો સાબીત કરવા જવું પડશે નહિ.

ધ્યાનના મારફતે લઇને મૂર્તિની જરૂર કહેનાર કણ્ઠક કરે છે કે
જડ પદાર્થમાં ભગવાનના ગુણ આરોપવા પડે છે. એ ભગવાન છે
એમ માની લેવું પડે છે. He has to make believe after all ?

ત્હારે જડ પદાર્થ વગર, દ્રષ્ટિ આગળ જ એમ કાં ન માની શકાય અગર હૃદય કમળમાં કાં ન કદપી સકાય ? અને જો ધ્યાનની પુષ્ટી અર્થે પગથીઆ * ૩૫ મૂર્તિપૂજન દાખલ કરવામાં આવી હોય તો મૂર્તિ આગળ મિથાન-ધન આદિ મૂકવામાં આવે છે ત્હેની શી જરૂર ? શું એ પદાર્થો ધ્યાનને પુષ્ટી આપનારા છે ? 'વીર પ્રતિમા વીર સારીખી' એમ કહીને પ્રતિમાને ભગવાન જ માનવામાં આવે તો પછી જે ભગવાન દેહધારી હતા ત્હારે લક્ષ્મી તથા વનસ્પતિને કદી અડકતા જ નહિ એ પદાર્થો ત્હેમની મૂર્તિ પાસે કેમ જ ધરી શકાય ? અગર જે ભગવાન આધાર્મિક આહાર વહોરતા નહિ ત્હેમની પાસે આહાર લાવીને કેમ મુકાય ? વળી જે કદી શોભા અને અલંકાર કરતા નહિ અને ઉલટો શરીરનો દાણુભંગુર સ્વભાવ કહી સુશ્રુપાથી નિવર્તવા ઉપદેશ કરતા તેઓની મૂર્તિને વસ્ત્રાલંકાર અને સુગંધી અને વૃત્યગાનાદિ શા માટે જોધએ ? વળી વીર ભગવાનની મૂર્તિ એ જ વીર ભગવાન હોય તો એમનાં અલંકારો દુષ્ટ પુરૂષો ચોરી જાય અને ખુદ ત્હેમના ખજાનામાંથી ત્હેમના ભક્તો મ્હોટી મ્હોટી રકમો હજમ કરી જાય ત્હેને શાશન નાયક દેવતાઓ કાં કાંઈ અટકાયત કરે નહિ ? સેરેસન લોકોએ ક્રીશ્ચીયન ક્રાન્સને પાયમાલ કર્યું અને ત્હેમાંનાં દેવલો અને મઠો લૂટ્યાં ત્હેનું વર્ણન કરતાં એક અંગ્રેજ વિદ્વાન લખે છે કે 'જે કૂળદેવતા જ્ઞહારે કાંઈ જરૂર નહોતી એવા વખતમાં હજારો ચમત્કાર ખતાવતા તેઓ જ્ઞહારે ત્હેમની મદદની જરૂર પડી ત્હારે કોણ જાણે ક્યાં જઈ ભરાયા !'

* પમથીઆ ૩૫ ગણુનારાઓએ મ્હેડા ઉપર જઈ પહોંચ્યા પછી તો પગથીઆનું અવત્તબન છોડવું જોઈએ જ; પરંતુ મૂર્તિને અવત્તબન માનનારા પૈકી કેટલાકે ઉંચી પાયરીએ ચઢીને ત્હેને તજી ? કાંઈએ નહિ. ત્યાગી મુનિવર્ગ પણ યાત્રાએ જાય છે અને મૂર્તિને પૂજે છે. શું વિદ્યાથી હમેશા ધૂળવાળી પાટી જ મુંચશે ? શું તે બારાખડી અને સાઆબ્યાસ મુખી પહોંચશે નહિ અને ધૂળ મુંચવી છોડશે નહિ ?

(“ All central France was now over-run; the banks of the Loire were reached; the churches and monasteries were despoiled of their treasures; and the tulerar saints, who had worked so many miracles when there was no necessity were found to want the requisite power when it was so greatly needed.”)

મૂર્તિઓ જમીનમાંથી નીકળે છે તે એમ સૂચવે છે કે અસલથી જ મૂર્તિપૂજા ચાલી આવે છે, * આવી દલીલથી કોઈ આગળ આવે છે. પણ મુખર્ધ જેવા સુધરેલા શહેરમાં થોડા જ વખત ઉપર એક સુધરેલા જૈનમતીએ અમુક જગાએ મૂર્તિ તથા રૂપિયો દાટીને ભગવાને પોતાને સ્વપ્ન આપ્યાનું જાહેર કર્યું અને હજારો માણસો તે જગાએ ઉભરાવા લાગ્યા તથા માનતાઓ થવા લાગી. ત્યાર બાદ રૂપિયામાં છાપેલી સાલ વાંચતાં તૂટ ઉઠાડું પડ્યું ! એ જ સૂચવે છે કે ધણીખરી મૂર્તિઓ આવા જ હેતુથી દાટવામાં આવેલી અને કેટલીક મંદીરો દટાઈ જવા સાથે દટાઈ ગયેલી. પરંતુ જે ભગવાન સર્વશક્તિમાન છે તેની મૂર્તિને શું ખોદીને બહાર કઢાડવી પડે ? અગર શું દેવતાઓ એટલું કામ ન કરી શકે ? ધણી વાર શિલા લેખો અને પુસ્તકોના પુરાવા મૂર્તિપૂજાનું જૂનાપણું સાબીત કરવા રજુ કરવામાં આવે છે. પણ તેવા પુરાવા પૈકી ભાગ્યે જ થોડા પણ વિશ્વાસ કરવા લાયક હોય છે. અમુક પંથના સ્થાપકે અમુક પુસ્તક રચીને તેમાં ધણી જુની તારીખ નાખીને દાટી મુકેલું અને પોતાના શિષ્યોને તે પુસ્તક ૨૦૦ વરસ સુધી બહાર ન કઢાડવા પ્રમાણેલું કે જેથી ૨૦૦ વરસ પછી તે પુસ્તક બહાર નીકળતાં હજારો વરસ ઉપરની તારીખ વાંચી લોકો એ ધર્મને ધણો જૂની માની શકે. એવા દાખલા બનેલા

* શ્રી ‘પ્રશ્ન વ્યાકરણ’ સૂત્રમાં પ્રથમ આશ્રમદ્વારે ‘ચેષ્ઠ’ અથવા પ્રતિમા, ‘દેવકુલ’ અથવા દેહેરાં અને ‘આયતણા’ અથવા દેવનાં સ્થાનક કરાવનારને મંદ્યુદ્ધિ કહ્યા છે અને ક્ષેત્ર કાળે દક્ષિણ દિશાના નરકાવાસે જાય એમ કહ્યું છે. માટે સનાતન અથવા સ્થાનકવાશી જૈને એવા વિપરીત કામથી અલગ રહેવું જોઈએ.

છે. તેમ છતાં મૂર્તિ આગળના વખતમાં હુતી તેથી તે સાચી જ છે એમ કહેવું એ ખોટું તર્કશાસ્ત્ર છે. એક એરેખીઅન લેખક કહે છે કે “જો કોઈ જાદુગર મ્હને કહે કે ‘ત્રણ એ દશથી વધારે છે અને જો તું તે ન માને તો હું પુરાવા માટે આ લાકડીનો સાપ કરી દેવા તૈયાર છું !’ એમ કહે તો હું તે જાદુગરની વિદ્યા માટે આશ્ચર્ય પામું ખરો, પણ દશથી ત્રણ વધારે છે એમ તો કદી ન માનું.” અને ખરેખર, લાકડીનો સાપ થયો તેથી કાંઈ દસથી ત્રણ વધી ગયા? મૂર્તિ અસલ હુતી એથી કાંઈ ખરી થઈ ગઈ? ખુદ મહાવીર પ્રભુના વખતમાં જ ગોસાળો હતો એથી શું ગોસાળાનો ધર્મ ખરો થયો? એ વખતમાં પણ પાખંડીઓ હતા તો શું પાખંડીઓ જૂના માટે માનવા યોગ્ય કહી શકાશે? મ્હોટી તાજુખી તો એ છે કે મૂર્તિપૂજા એ ભગવાનનું ફરમાન હોય નો ભગવાનનું આમ્રહુય આવલું (Statue) કાં કોઈએ ન બનાવ્યું હોય ?

કેટલાક એવી દલીલ લાવે છે કે, આંખલી જોધને મ્હોંમાંથી પાણી પડે છે તેમ ચીત્રામણની પુતળી કે ચિત્ર જોધને કામ ઉત્પન્ન થાય છે, એવી જ રીતે ભગવાનની મૂર્તિ જોધને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. આ માત્ર કુદરતના સ્વભાવથી અજાણપણાનું પરિણામ છે. વિષય એ તો આ જીવને અનંતા કાલથી વળગેલ હોય, એ તો હવે (Habit is second nature ‘લઢણ એ બીજી પ્રકૃતિ છે’ એ ન્યાયે) સ્વભાવ રૂપ થઈ ગયો છે. સ્ત્રીનો શબ્દ સંલગ્નતાં, સુંદર ચિત્ર પર સહેજ નજર પડતાં, ખરે સ્ત્રીની કથા સંલગ્નતાં પણ કામ ઉત્પન્ન થાય છે. અને વૈરાગ્ય તો સમર્થ ઉપદેશકોને સંલગ્નતાં છતાં, દુઃખ પડવા છતાં, મહાત્માઓનાં દર્શન થવા છતાં નથી થતો! એમાં તો ક્ષયોપસમ જોધએ. એ તો અપૂર્વ વાત છે. આંખલી દેખીને પાણી છુટે પણ મીઠાઈ દેખીને કાંઈ પાણી છુટે છે કે ? જૂઠા માણસની સોબત તુરત લાગે છે પણ મહાત્માઓની સોબતથી સામો માણસ કાંઈ તુરત મહાત્મા થઈ શકતો નથી. તેમ છતાં જોએ ‘પ્રત્યેક ભુદ્ધ’ હોય છે ત્હમને બાહ્ય કારણથી વૈરાગ્ય ઉપજે છે ખરો પણ તેથી કાંઈ વૈરાગ્યના કારણભૂત પદાર્થ પૂજવા યોગ્ય ગણાતા નથી. ભરતેશ્વરે અરીસા બવનને, કરકંડુએ

વૃષભને, દુમ્બ રાજ્યે સ્તંભને, નમી રાજ્યે ચુડીને, નીગાધ રાજ્યે
આંખાને વાંધાનો દાખલો કોઇ જોઇ શાસ્ત્રમાં છે જ નહિ. એથી ઉલટું
શ્રી પ્રભુ વ્યાકરણ સૂત્રમાં પાંચમે સંવરદારે પ્રતિમા (ચેદય) અને પુ-
તળી: બનેને જોવા-બનેમાં સંતોષ કરવા-બનેને વિચારવા-સંભારવા-બ-
નેનો રાગ ધરવા-બનેમાં ગ્રહ થવા-મોહીત થવા મના કરી છે. (વાંચો.
' ચિત્તિયં ચક્ષુરિદિયણં.....નસંચ મંચ તથ કુજા ')

તેમ છતાં કોઇ તો એટલી હદે જાય છે અને કહે છે કે, સામાયિકમાં
હોઇએ તો પણ ઉડીને પુષ્પાદિ વડે મૂર્તિની પૂજા કરી શકાય. હવે આવા
ઉંડા દસાઇ ગયેલા વહેમોને દૂર કરવા કયું તર્કશાસ્ત્ર કામ લાગે ? મૂળે તો
શાસ્ત્ર જોવામાં જ દોષ દરાવી દીધો ત્યાં પછી શાસ્ત્રના ખુલાસા શું
કામના ? અને હરકોઇ રીતે 'મત' જ વધારવો ત્યાં પછી ન્યાય અન્યાય
કોણ વિચારે ? નહિ તો અકિંચન તરીકે મનાતા ગુરૂને પૈસા આપવા,
અને હજારો એકઠા કરીને ગુરૂ મરી જાય ત્યારે તેની મુડીનો વારસ ખીજ
સાધુને બનાવવો એવું, બણાગણ્યા-જોઇ મુનીનાં લક્ષણને સારી રીતે ગોખી
રાખનારા-શાણા જોનોથી કદી પણ કેમ બને ? પરંતુ જ્યાં સુધી 'મત'
છે ત્યાં સુધી 'સત્ય' કદી જણાવવાનું નથી. કંચન અને કામિની: એ બેનો
સમૂહો ત્યાગ જહેણે કર્યો નથી તે કદી સાધુ કહેવાય જ નહિ અને તેને
કદી ગુરૂ મનાય જ નહિ એવા પ્રાથમિક કાયદાને પણ વળી અપવાદો
હોય ખરા કે ?

શાણા પુરૂષો પોતાના મનમાં જ વિચાર કરી લેશે કે ભગવાનની
મૂર્તિ એ કદ્યાણુકારી હોય તો તે સર્વદા અને સર્વસ્થળે કદ્યાણુકારી
જ હોવી જોઇએ. પણ નહિ; મૂર્તિનો ઉપદેશ કરનારા કહે છે કે, " પશ્ચીમ
દિશા તરફ મુખ રાખીને પૂજા કરવાથી ચોથી પેઢીએ કુલ ક્ષય થાય,
દક્ષિણ દિશાએ મુખ કરે તો આગળ સંતતી વધે નહિ, અન્નિ કોણ તરફ
મુખ કરીને પૂજા કરે તો તે માણસને ધન હાની થાય, નૈઋત્ય તરફ
કુળ ક્ષય થાય, વિગેરે વિગેરે. " જે ભગવાનની પૂજા કુળ ક્ષય કરે, ધન
ક્ષય કરે એ ભગવાન શા કમના ?

સંસ્કૃત અને માગધીના જાણકાર પુરૂષોએ ધર્મને નામે કેવા ઉપદેશ કર્યા છે તેનો બરાબર ખ્યાલ આપવા માટે નીચેના વધુ દાખલા જરૂરના થઈ પડશે:—

(૧) ‘ શ્રાદ્ધ વિધિ ’ ગ્રંથમાં લખે છે કે— “ શેલડીનું ખેતર, સમુદ્ર, યોનીપોષણ અને રાજાનો પ્રસાદ: એટલાં વાનાં તત્કાલ દરિદ્રપણું દૂર કરે છે. સુખની વાંછા કરનારા અભિમાની લોકો રાજ આદિ લોકોની સેવા કરવાની બંધે નિંદા કરે; પણ રાજસેવા કર્યા વગર સ્વજનનો ઉદ્ધાર અને શત્રુનો સંહાર થાય નહિ. ” એક મુનિ શત્રુનો સંહાર કરવાની યુક્તિ શીખવે અને યોનીપોષણની હિમાયત કરે એ શું જોન શાસ્ત્ર અનુસાર હોઈ શકે ?

(૨) જિનદત્ત સુરિકૃત ‘ વિવેકવિલાસ ’ માંથી નીચેના ઉતારા બસ થશે:—

(અ) આસને વાથ શય્યાયાં જીવાંગે વિનિયોજયેત્ ।

જાયન્તે નિયત્ વશ્યાઃ કામિન્યો નાત્ર શંશયઃ ॥

સ્ત્રીને વશ કરવાનાટે આ કામિનીના ત્યાગી મહારાજ ચોકસ યુક્તિ બતાવે છે કે, “ વહેતી નાસીકાની બાળુએ જો સ્ત્રીને આસન ઉપર અથવા બીજાના ઉપર બેસાડે તો તે નક્કી વશ થાય છે. ” નાત્ર શંશયમ્ એ શબ્દો, જાણે કે પ્રયોગ કરેલા ના હોય એમ સૂચવે છે.

બ “ પુરૂષે દક્ષિણ નાસિકા વહેતી હોય ત્યારે વિદ્યારાના વચનોથી સ્ત્રીને કામવિકાર ઉપજવીને સ્ત્રી ઇન્દ્રિયના કમલાકાર મૂલ પ્રદેશમાં ‘વીર્ય’ સમકાળે મિશ્ર થાય એવી રીતે પુત્રને અર્થે સંભોગ કરવો. ’

ક “ અમૃતનું સ્થાનક મસળવાથી સ્ત્રીઓ અવશ્ય વશ થાય છે. વિશેષે કરીને ગુહ્યસ્થાને અમૃત કલા આવી હોય ત્યારે તો તેને મસળવાથી તુરત સ્ત્રીઓ વશ થાય છે. ’

ઢ જુદી જુદી ઋતુમાં કેવી રીતે સુખ મેળવવાં તે સંબધી આ મહાત્મા શ્રી- લખે છે કે:— ‘ શ્રીષ્ઠ ઋતુમાં પોતાની પ્રીય સ્ત્રીના અંગ રૂપ વેશડીનો સ્પર્શ કરવાથી તાપની શાંતિ થાય છે. તથા જળથી

ભીન્નવેશો વીંઝણો ધણો જ હર્ષ ઉપજવે છે. હેમંત ઋતુમાં સુગંધી અંગરાગ (ઉવટણુ) લગડેલી, પુષ્ટ અને ઉંચા સ્તનથી ચિત્તને ખેંચનારી તરણુ સ્ત્રી અને કામળ તથા ઉચ્ચ સ્પર્શ વાળી શય્યા ટાઢ દુર કરેછે.

અગળ જતાં જેમ કોડશાસ્ત્રમાં સ્ત્રીનાં લક્ષણ કહે છે તેમ આ જ પુસ્તકમાં સ્ત્રીનાં લક્ષણ અને પુત્ર કે પુત્રી ઉત્પન્ન થતા સંબંધી લક્ષણો વગેરે લખે છે. હવે આને જૈન શાસ્ત્ર કહેવાય કે કોડશાસ્ત્ર, તે એક અભણુ માણસ પણ સમજી શકશે.

મૂર્તિપૂજના અને ખીજી સર્વ વિધિના અથો આવા પુરુષોએ જ યોગ્યેલા છે. બ્રાહ્મણમાંથી * જૈનમાં આવેલા પંડીતોએ સંસ્કૃત ભાષાના જ્ઞાનના જોરથી એવાં પુસ્તકો રચ્યાં અને આજ જેમ યોગું અગ્રેજી ભણેલા તરફ સામાન્ય લોકો નહોતા માનથી જુએ છે તેમ હેમની બાબતનાં પણ બન્યું.

સંસારમાં રહેનારને સંસાર વ્યવહારની જરૂર છે તે વાતની હું ના કહી શકતો નથી. પણ એથી કાંઈ એમ સામીત થતું નથી કે એ સર્વ ઉપદેશ ત્યાગી એ જ કરવો. સંસારમાં તો રાંધવા-ખાવા-જંગલજવા-મૈથુન સેવવા વગેરે સંબંધી લાખખો ક્રિયા છે. શું બધાના ઉપદેશની જરૂર છે ? તો રસાયણ વિદ્યા, યંત્ર વિદ્યા, વ્યાપાર કલા, ખગોળ, ભુસ્તર, વાઘ, આદિ વિદ્યાકળાની પણ જરૂર છે—અરે વધારે જરૂર છે, ત્હારે કાંઈ આત્મા આચાર્યે એ ઉત્પાદક વિદ્યાનો બોધ કાં ન કર્યો ? પરન્તુ જે આવડતું જ ન હોય ત્હેનો ઉપદેશ શી રીતે કરે ? ખરૂં રહીએ તો આ બધી બાબતોનો ઉપદેશ એ સંસારીનું કામ છે. દુનીઆ રસાતાલ જતી હોય તો પણ ત્યાગીએ આ વિદ્યા શીખવાની નથી.

* બ્રાહ્મણમાં વૈયાકરણી, ન્યાયાદિના વેત્તા ધણા હોવાથી ધણાએ વિદ્વાનોને સન્માન કે લક્ષ્મી વિના આચડવું પડતું. જૈનોમાં એવાનો ભાવ સારી રીતે પૂજાય છે એમ જ્ઞારે તેઓએ જોયું ત્હારે હેમણે એ પંથનો પક્ષ કર્યો અને એ ધર્મને માટે વિધિ અથો પદ્યમંથ રચી આપ્યા, અને જૈનો અને વિદ્વાત ને પવિત્રતા તરીકે ભુલ્યા. કેટલાક તો એ ભૂતમાં જાણી જુઝીને જ પડ્યા, કારણ કે કોઈ રીતે ‘મત’ વધારવાનો હેમનો ધરાદો હતો.

પણ બન્યું એમ કે આવા ચમત્કારોમાં જ ધર્મ સમજાવવા સાધુ લોકો કોશીશ કરવા લાગ્યા. કોઈએ થાળી આકાશમાં ઉડાડીને ચંદ્રમા ફરક બતાવ્યો, કોઈએ મોટા લોકને ચોટાડી દીધા, કોઈએ લુતાવળ દેખાડી અને એ રીતે પોતાના ધર્મની (કહો કે ' મત ' ની) ઉત્તમતા કમુલ કરાવી, કોઈએ પોતાનો મત વધારે ફેલાવવા માટે દેહેરાં, વંરધોઝ, નાચ, ગાનતાન વગેરે વધારી દીધાં, કોઈએ અજ્ઞાન લોકોને રમુજ આપે એવી અસંભવીત અને હસવા સરખી કથાઓનો સમુહ વધારી દીધો, કોઈએ ધર્મને દુષ્ટ દબેઃ આપવા માટે ક્રિયાઓ અને વિધિઓ પાર વગરની થોજી અને સંસારનાં ન્હાનામાં ન્હાના કામ તથા બનાવ સાથે પણ ધર્મક્રિયાને ગુથી દીધી. આમ ધર્મને નામે ભંગજનક એતરફ ફેલાઈ ગયું; એટલે સુધી કે, એ ભંગજનકમાં ટેવાઈ રહેલાં મગજો હિંસા અને ધર્મનો અર્થ કહેનારને પણ મારવા ત.પર થવા લાગ્યા. ખરેખર, મિથ્યાત્વની અટલી ઉન્નતિના જમાનામાં બકાદુર અને ન્યાયી અંગ્રેજ સરકારનું રાજ ન હોત તો મૂર્તિને ન પૂજવાના ગુન્હા માટે અગર ત્યાગી મુનીના ખજાના તરફ શંકા લઈ જવાના દોષ માટે સેંકડો ખીચારાઓને ફાંસીએ લટકવું પડત !

આમ કેટલાક 'મતો' માણસ જાતને અજ્ઞાનમાં હોમે છે અને અજ્ઞાનમાં હોય ત્હેમને એમાં દૃઢ કરે છે; એટલું જ નહિ પણ માણસાઈનાં મુખ્ય લક્ષણ જે સરળતા અને બંધુભાવ : એ બેને દેશનિકાલ કરે છે. અત્રે 'મત' અને 'ધર્મ' નો તફાવત સમજવા યોગ્ય છે.

(૧) 'જૈનધર્મી' માણસ જૈન સિદ્ધાંતોને સત્ય તરીકે સ્વિકારે છે એટલું જ નહિ પણ તદનુસાર યથાશક્તિ વર્તન કરે છે અને પોતાના હીનભાગ્યે જેટલે અંશે એવું વર્તન ન થઈ શકે તેટલે અંશે ત્હેને મનમાં ખેદ વર્તે છે. (૨) 'જૈની' ખરા દીવ્યથી માને છે કે જૈન સિદ્ધાંતો સત્ય છે (પણ તે, તે પ્રમાણે વર્તન કરી શકતો નથી). (૩) 'જૈનમતી' જૈન ધર્મનાં સિદ્ધાંતો પોતે જે રૂપમાં સમજ્યો હોય ત્હેને હરકોઈ (સારી યા ખોટી—કાષ્ઠદેસર યા ગેરકાયદેસર) રીતે ફેલાવવામાં જ 'ધર્મ' માને છે અને પોતાનો કંકો ખૂરો કરાવવા માટે હિંસા—ચોરી—જૂઝ—જીવમ આદિ હરકોઈ કામ કરવું પડતું હોય ત્હેને પણ 'ધર્મ' માને છે. અને (૪)

“ જૈનાભાસી ” તો માત્ર ‘જૈની’ના દ્વેષી એટલે વેશ એવો રાખી લોકો-
ને ઠગનારા તે. આ પ્રમાણે ‘જૈનધર્મી’, ‘જૈન’, ‘જૈનમતી’ અને ‘જૈના-
ભાસી’ વચ્ચે આકાશ જમીનવત્ તફાવત છે, જે સમજવા યોગ્યો જ
દરકાર કરે છે.

આટલું સામાન્ય વિવેચન કર્યા પછી હવે હું મહારા મૂળ સવાલ ઉ-
પર આવીશ : “ સ્થાનકવાસી અથવા સાધુમાર્ગી જૈન એ નામથી
ઓળખાતો ધર્મ ખરો હશે કે કેમ ? ” હું પોતે એ જ વર્ગમાં છું
એટલે વાચક મહેને એનો પક્ષ કરતો માને એ બનવા યોગ્ય છે. પરંતુ
આ ભેષ લખતી વખત મહેં કાંઈનો પક્ષ કે કાંઈની વિરુદ્ધતા નહિ કરવા
નિશ્ચય લીધો છે અને તે નિશ્ચય પ્રભુ સાક્ષીએ પાળીશ; પછી મહારી સ-
મજબૂલ હોય તે એક જૂદી વાત છે. વાચકે એ બનાવને પક્ષપાત ત-
રીકે ન જૂલવો જોઈએ.

સ્થાનકવાસી કે દેરાવાસી કે દીગંબરી કે રામાનંદી કે ક્રીશ્ચિઅન :
નામ માત્રનો નાશ છે અને નામ છે ત્યાં સુધી ‘સંપૂર્ણ સત્ય’ પણ કહે-
વાય નહિ. ‘ધર્મ’ ખરો છે. તેમ છતાં ધર્મના નામે જૂદી જૂદી અને
ઓછે યા વતે દરજ્જે જૂલ ભરેલી માન્યતાઓ ચાલવા લાગી ત્યારે ‘જૈન-
ધર્મ’ એ નામ આપવું પડ્યું. તેમજ ‘જૈનધર્મ’ માં પણ જૂદી જૂદી
માન્યતાઓ અને જૂદાં જૂદાં વર્તનો લેના મૂળ ફરમાનોથી વિરુદ્ધ ચાલવા
લાગ્યાં ત્યારે “ સ્થાનકવાસી જૈનધર્મ ” એમ નામ આપવાની જરૂર પડી;
જે કે એ નામથી ઓળખાતો ધર્મ કાંઈ નવીન સિદ્ધાંતો બતાવવાનો દાવો
કરતો નથી. ખરી વાત છે કે એ ધર્મ પાળનારા બધા કાંઈ સ્થાનક
અથવા ઉપાશ્રયમાં જ વસતા નથી. પણ એમનાં મન સ્થાનકમાં જ્યાં
પવિત્ર આત્માઓ (સાધુ જનો) વિસાળ છે ત્યાં વસે છે; તેથી એ નામ
પસંદ કરવામાં આવ્યું જણાય છે. જેમકે ‘શ્વેતામ્બરી’ નામ પડ્યું તે
કાંઈ એ મતના સર્વ લોકો શ્વેત વસ્ત્ર પહેરે છે એમ બતાવવા માટે
નહિ પણ શ્વેત વસ્ત્ર પહેરનાર ધર્મગુરુઓને માનનારને પણ એ નામ
અપાયું તેમ. ‘સ્થાનકવાસી’ને ‘કુંડીઆ’ પણ કહે છે. એ સ્પષ્ટ થશે.

સુખાયો છે—ધણા વારાફેરા પામ્યો છે—પૂજાયો છે અને નિંદાયો છે—
માયો છે તેમ વખાણાયો છે. મૂળે તો એ શબ્દનું રહસ્ય આ છે:—

“હુંદત હુંદત હુંદ લિયો સબ, બેદ-પુરાણ કીતાવમેં જોડ;

“જેસો મહીમેં માલખ હુંદત, एसो दयामें लियो है जोड;

“હુંદત હૈ તબ હી चीज पावत, बीन हंडे नवी पावत कोड;

“एसो दयामें धर्म हंडो, जीवदया बीन धर्म न होड.”

સર્વ દિશામાં દષ્ટિ ફેંકી અવલોકન કરતાં જે કાંઈ સસ જણાયું
એને દુંદીને—શોધન કરીને જે કાંઈ ઉપદેશાયું તે ‘દુંદીઆ ધર્મ’ તરીકે
અસિદ્ધ થયું. ઉત્તમ દવાઓ શોધનથી જ બને છે, ઇતિહાસો શોધનથી જ
રચાય છે, હુતરનો આધાર શોધનશક્તિ ઉપર જ છે અને એજ શોધન-
શક્તિ અથવા દુંદવાની કળાએ દુંદીઆ ધર્મને જન્મ આપ્યો. ‘જન્મ
આપ્યો’ એ શબ્દો વડે હું માત્ર એ ધર્મને અપમાન પહોંચાડું છું—હ-
લકો પાડું છું, એ મ્હારી જાણ મ્હાર નથી; કારણ કે સત્ય કદી ‘જન્મ
પામતું’ નથી. એ હતું, છે અને હશે. માત્ર અમુક કાળે તેના ઉપર રાખ
ફરી વળે છે પણ તેને અમુક પુરૂષ દૂર કરે છે એટલે ‘સત્ય’ નો નિર્ધૂમ
પ્રકાશ બમ્બૂડી ઉઠે છે.

જૈનધર્મ રૂપી અગ્નિને જ્વહારે જૈનમતીઓ અને જૈનાભાસીઓએ
મિથ્યાત્વ રૂપી રાખથી આમ્મજાદિત કર્યો ત્હારે એક લોખંડના હાથવાળા
માણસની જરૂર પડી. વેદ અર્થે કહે છે કે “જ્વહારે દુનિયામાં અંધકાર
ચાપ છે ત્હારે ત્હારે એકાદ હીરો જન્મ પામે છે.” એ નિયમાનુસાર
જૈનમાં એક વીરનો જન્મ થયો અને તેણે પેલા જૈનમતીઓએ અને
જૈનાભાસીઓએ કરેલું પડ પુકડી નાખી અગ્નિને પ્રકાશમાં આપ્યો. એની
પુકડ એવી જખરી હતી કે જોતજોતામાં એની અસર પૂર્વ અને પશ્ચિમ
અને ઉત્તર અને દક્ષિણમાં અનુભવાઈ અને જૈનમતિઓ અને જૈનાભા-
સીઓની કુલ સંખ્યાનો લગભગ અડધો ભાગ થોડા જ વરસોમાં—અરે
જોતજોતામાં જ એ શોધન કરાયલા શુદ્ધ સો ટચના સુવર્ણનો માહક

*અન્યો. અને શું આવી સચોટ ફત્તેહ કદી ઇર્ષા ઉત્પન્ન કર્યાં સિવાય રહી શકે ? સ્વયંવરમાં અનુપમ સુંદરીને વરનાર ક્ષત્રી સેંકડો હીજડાઓમાં ઇર્ષા અને તન્નજન્ય વૈરનાં ખીજે ઉત્પન્ન કરતો, એ ઇતિહાસના વાચકોથી શું અનભણી વાત છે ?

હુંદીઆ અથવા સ્થાનકવાશી જૈન ધર્મની ટુંક સુદતની ફતેહે પણ એવું જ પરિણામ આપ્યું અને તેથી એ વિજય મેઘો dear-bought થઈ પડ્યો; અર્થાત્ એ વિજય માટે પાછળથી એ વર્ગના અનુયાયીઓને ઘણું ખમવું પડ્યું. ધર્મક્ષેત્રમાં તહેમની હરીશર્ષમાં ઉતરનારા તહેમના સહોદરો નીચમાં નીચ શબ્દોથી તહેમને નિંદવા લાગ્યા-એટલે સુધી કે જગત માત્રમાં એ વર્ગ વિષે હલકામાં હલકો મત બંધાય એટલે સુધી ખટપટ કરવા લાગ્યા. અને એને જ પરિણામે (તથા એ વર્ગમાં, સહુતી પડતી-ના કુદરતી નિયમાનુસાર, લાગણીવાળા નરોની ખામી પડવાથી) આજે એ ચરાગ (ખત્તી) ઉપર ફરી આચ્છાદન ફરી વળ્યું છે, જે વળી કોઈ વીર પુરૂષ જગશે અને દુર કરશે. x

જહેને નિંદા જ કરવી હોય છે તેઓ હરકોઈ સારી ચીજને પણ નિંદાનો વિષય બનાવે છે. (અને એ જ નિંદકશુદ્ધિ દુઃખ છે. નિંદકની શુદ્ધિ કલુષિત-બ્રહ્મ થઈ જાય છે. કાલાંતરે તે સત્યાસત્યને ઓળખી શકતોજ નથી.) સ્થાનકવાશી જૈન ધર્મના નિંદકોએ ખીજું કોઈ છીદ્ર ન જ-ડ્યું ત્હારે એ ધર્મના ઉત્તમ ‘ દયા ’ ના સિદ્ધાંતને હાંસીનો વિષય બનાવ્યો અને દલીલ કરવા લાગ્યા કે, દયા એ સદ્ગુણ છતાં સ્થાનકવાશીઓ

* લાખ્ખોની વરતીવાળા સ્થાનકવાશી જૈન વર્ગમાંથી જત્હારે એકાદ બેને ધામધુમનો મોહ પમાડી અગર લાલચ આપી કોઈ ‘ જૈનમતી ’ થા ‘ જૈનાભાસી ’ બનાવવામાં ફતેહ પામેછે ત્હારે કુલાહને ફાળકો બને છે; પરંતુ એ વખતે એટલો વિચાર થતો નથી કે લાખ્ખો જૈનાભાસી અને જૈનમતિઓને સુધારી સુધારી ઠેકાણે પાડ્યા તેમાંથી એકાદ બે લપસી પડે એમાં કુલાવા જેવું શું છે ?

xઆ છેલ્લા શબ્દો કલમમાંથી નીકળ્યા કે તુરત જ-તે કાણે મેષ વૃદ્ધિ થઈ, તેથી શુભ આશા બાંધવાનું કારણ રહે છે.

તેને હદ ઉપરાંત ખેંચીને દુર્ગુણ બનાવે છે. આ સિદ્ધાંત દેખીતો જ ખોટો અને ધર્મનાં મૂળ સિદ્ધાંતથી ઉલ્લેખ છે. સત્યને હદ જ નથી, તો પછી એને હદપાર ખેંચવું એ શબ્દનો કાંઈ અર્થ જ થઈ શકે નહિ. શિયળનો સદ્ગુણ જો ઉત્તમ હોય તો શું એ ચાર સ્ત્રીઓની છુટ રાખવી એ વ્યાજબી ગણાશે ? હા, જે ઘણા જ વ્યભિચારી પુરુષ હોય એને માટે એટલું પણ ફીક ગણાશે. પણ તેથી શું તદ્દન સ્ત્રીથી દુર રહેનારને સદ્ગુણની હદ બહાર જગારો કહી શકાશે ? શું એવી વર્તણૂક હાંસીને પાત્ર ગણાશે ? દયા એ સદ્ગુણ જ હોય તો તે સર્વદા અને સર્વથા સદ્ગુણ જ છે. જેટલે અંશે તે ન પળાય તેટલે અંશે સદ્ગુણની ન્યુનતા છે. અને તે ન્યુનતા માટે સદ્પુરુષના મનમાં ખેદ રહે છે.

એમ છતાં દલીલની ખાતર ધારો કે, સ્થાનકવાશી જૈનો અથવા એમના સાધુઓ દયાનો સદ્ગુણ હદ ઉપરાંત ખેંચીને તેને દુર્ગુણ બનાવે છે. તો પણ એ ભૂલ સહીસલામત રસ્તે છે. એમની એ ભૂલ નિરપરાધી છે. એથી કોઈને નુકશાન પહોંચતું નથી. એમના સાધુઓ સ્ત્રી અને શ્રી (દ્રવ્ય) ને અડકતા નથી એટલો જ ગુણ તેમના નિરપરાધીપણાની સાબીતી માટે બસ છે. એથી તેઓને, કોઈને કગળાતું કારણ રહેતું નથી કારણ કે ખીજઓની પેઠે ધર્મ નિમિત્તે પણ તેઓ દ્રવ્ય એકઠું કરી શકતા નથી અગર તેવો ઉપદેશ પણ કરી શકતા નથી. જેઓ ધર્મ નિમિત્તે પૈસા ઉધરાવી શકે તેઓ પ્રસંગે તેનો સ્વ અર્થે ઉપયોગ પણ કરી શકે અને એમ થતાં કોઈ વખતે પડેલી ટેવાને સંતોષવા જોઈતા પૈસા મેળવાવા ક્વચિત્ જુદું પણ બોલવું પડે, ક્વચિત્ ઓરી પણ કરવી પડે, ક્વચિત્ સ્ત્રીઓથી સંબંધ પણ રાખવો પડે. પૈસાના સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થતા આ સઘળા દોષો સ્થાનકવાશી સાધુથી હજાર ગાઉ દૂર હોય છે અને તેથી તેઓ તદ્દન નિરપરાધી-નિર્દોષ પ્રાણીઓ છે. એવાજ પુરુષો નિસ્પૃહી હોઈ શકે અને એવા જ ખરું કહેવાની, ખરો ઉપદેશ દેવાની, ખરી સલાહ આપવાની હિમત ધરી શકે. મૂર્ખાઈ અને પાપમાં ડુબી રહેલી દુનિયાથી એવા જ પુરુષોની સલાહ અને ઉપદેશની જરૂર છે અને એ કારણને

સ્થાનકવાશી જૈન મુંનીવરો જગતને આશિર્વાદ રૂપ થઈ પડે એમાં કાંઈ શક નથી. હુંક મુદતમાં એ સાધુઓએ મેળવેલી લાખખો અનુયાયીઓની સંખ્યા જ આ માન્યતાને ટેકો આપે છે. જો એ સાધુઓ પોતાનાં શાસ્ત્રોમાં વધારે વધારે ઉંડા ઉતરવા ખાસ અભ્યાસ કરવા વધારે કાળજી રાખે—જો એકાદ “ ટ્રેનીંગ કોલેજ ” ની સંગવડ હેમને મળે તો વળી તેઓ હિન્દુસ્તાનના મ્હોટા ભાગને તારી શકે. હમણાં હમણાં સાધુપણાનું બંધન કાંઈક શિથિલ થતું જાય છે તે હું કબુલ કરીશ. એ શિથિલતા દંડવા થોડી છે. આચાર્યોએ શિષ્યમંડળ ઉપર સંપૂર્ણ દાબ રાખવો જોઈએ છે અને જરા પણ સડો થવા માંડે કે તુરત જ ઇલાજ લેવા જોઈએ છે. આ બે મુશ્કેલીઓ જો એ પંથના દરેક આચાર્યો લક્ષમાં લે તો પછી સ્થાનકવાશી જૈન ધર્મ સર્વમાન્ય થઈ પડવા માટે કાંઈ શક નહીં તો રહેતો નથી. ‘ મુક્તિકોજ ’ કરતાં કે કબીર મહાત્માના કર્તવ્યપરાયણ દ્રઢ સાધુ વર્ગ કરતાં આ કોજ જરૂર જ વધારે નક્કર, વધારે ઉત્તમ અને વધારે પ્રમાણમાં કામ બજારી શકે.

જૈન સ્થાનકવાશી કે હુંદીઆ કે દયાધર્મી કે સાધુમાર્ગી એ વિગેરે નામોથી આ વર્ગ ઝોળખાય છે, પણ એ નામો કાંઈ સૂત્રમાં નથી. એ તો ગુણસૂચક નામો પડ્યાં છે. એ પંથ કપ્હારથી જન્મ પામ્યો ગણાયો (કારણ કે ખરેખર તો તે જન્મ પામ્યો જ નથી; હમેશનો છે, પણ હમણો પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો) એ જોવા હવે આપણે ઇતિહાસ તરફ ફરીશું. એ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યાં પહેલાં જ મ્હારી અગ્નિતા હું કબુલ કરીશ કે, હું કાંઈ મ્હોટો ઇતિહાસવેત્તા નથી; કે નથી મહાન શોધક; પરંતુ ધર્મ સંબંધી મ્હારા અભ્યાસ વખતે જે જે કાંઈ વાંચવા-સાંભળવામાં આવેલું હોતો સાર અત્રે આપીશ. એમાં કાંઈ ભૂલો હોવા સંભવ છે અને એવી ભૂલો કોઈ પ્રેમદષ્ટિથી સૂચવશે તો આભાર માનીશ. (કહેવાની જરૂર છે કે, વાદવિવાદમાં ઉતરવા હું ખુશી નથી.)

પ્રકરણ ૨ જી.

શ્રી મહાવીરથી લોંઠાશાહ સુધીના વખતનું
સંક્ષિપ્ત દિગ્દર્શન.

ત્રીમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુનો જન્મ ચોથા આ-
રાનાં ૭૫ વર્ષ બાકી રહ્યાં હતાં તે વખતે ભરતક્ષેત્રના
મધ્ય ખંડમાં બહાર પ્રાંતમાં પૂર્વદેશમાં કુંડલપુર
નજદીકના ક્ષત્રિયકુંડ ગ્રામ મધ્યે સિદ્ધાર્થ રાજાની

ત્રિસક્કાદેવી પટ્ટરાજીના પેટે થયો હતો. (વિક્રમાબ્દ પૂર્વે ૫૪૨ ના વર્ષમાં
ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ મંગળવારે ઉત્તરા ફાલ્ગુણી નક્ષત્રને પ્રથમ પાયે.) તેઓએ
૮૦ વર્ષ ગૃહસ્થાવાસમાં રહી માગશર વદ ૧૦ એટલે ગુરુરાત્રી કાર્તીક વદ
૧૦ મે દિક્ષા લીધી તે વખતે ચોસઠ ઇંદ્રે તથા શ્રી મહાવીરના બંધુ નંદી-
વર્ધને મ્હોટા આડંબરથી દિક્ષાઓત્સવ કર્યો હતો. સાગબાર વર્ષ સુધી
તેઓએ અનેક કષ્ટ સહન કીધાં અને વૈશાખ શુદ્ધ ૧૦ ના રોજ કૈવલ્ય-
જ્ઞાન તેઓશ્રીને પ્રાપ્ત થયું. સર્વજ્ઞ થયા પછી, તેઓ સર્વ જીવ ઉપર
સમાન દયાભાવ ધરાવતા હોઈ, તેઓએ અનેક જગ્યાએ ફરી સદુપદેશ દીધો, જેનું
વર્ણન શ્રી ઉવવાઈ સૂત્રમાં છે. તેઓશ્રીના ઉપદેશથી ૧૧ ગણધર અને

૧૪૦૦૦ સાધુ તથા ૩૬૦૦૦ સાધ્વી થયાં, જેમાંના ૭૦૦ તો કૈવલ્યસ્થાની હતા. વળી તેઓશ્રીના ઉપદેશથી ૧.૫૯,૦૦૦ આવક અને ૩,૧૮,૦૦૦ આવિકાઓ થઈ હતી. આવી રીતે ભવ્યજીવોનો ઉધ્ધાર કરતાં, ૩૦ વર્ષ કૈવલ્ય પ્રવચ્નમાં પાળી પાવાપુરી નગરીમાં હરતીપાળ રાજાની શાળામાં કાલીક વડ અમાત્યસ્થાએ (એટલે ગુજરાતી આધીન વડ ૦)) ના રોજ) સ્વાતી નક્ષત્રે સર્વ કર્મ ખપાવી મોક્ષ પહોંચ્યા. ત્યાંથી જૈનોમાં વીરનો સંવત્ આદ્યો.

શ્રી ચોવીસમા તીર્થંકર મહાવીર દેવ ચોથા આરાતી આખરે થયા. હૈમતા દેહોત્સર્ગ પછી ૩ વરસ અને સાડા આઠ મહિના સુધીજ ચોથો આરો આદ્યો અને પછી પાંચમો આરો બેઠો.

મહાવીર પછી ૪૭૦ વર્સે વિક્રમાદિત્યે સંવત્ ચત્રાવ્યો એટલે કે આજે ૧૯૬૫ ની સાતમાં, મહાવીરના દેહોત્સર્ગને ૪૭૦+૧૯૬૫=૨૪૩૫ વરસ થયાં. મનવ્રજ કે માત્ર ૨૪૩૫ વરસ ઉપર તો વર્તમાન-ભૂત અને ભવિષ્યના જાણુદાર અને સંશય માત્રના છેદનાર પુરૂષ હાગરાહજુર હતા, અને જૈન ધર્મની શ્રેષ્ઠતા ઉપર, કર્મના કાયદા ઉપર, દયાના સિદ્ધાંત ઉપર, દેહાતીતપણાના ધર્મ ઉપર શક લઈ જવાનું કોઈને કારણ મળતું જ નહિ; જે કે ભારેકર્મી જીવો તો હરેક કાળમાં હતા અને હોશે જ અને તેઓના કર્મના ઉછાળા હૈમને સૂર્ય સામે ધૂળ ઉડાડતા જ રાખશે.

દેહવ્રત જે કે, મહાવીર દેવને વાંદના આવેલા શકેન્દ્રે એક વાર પ્રશ્ન કર્યો કે “હે ભગવન્ ! આપના જન્મ નક્ષત્રે ભસ્મગ્રહ ત્રાસમો ૨૦૦૦ વરસની સ્થિતિનો બેઠો છે તે શું સૂચવે છે ? ” ભગવાને ખુલાસો કર્યો કે ૨૦૦૦ વરસ સુધી શ્રમણ-નિઘ્રંથ-સાધુ—સાધ્વી—આવક—આવિકાની ઉદય પૂજા નહિ થશે. એ ભસ્મગ્રહ ઉતર્યા પછી ધર્મ પાછો ઝગકી ઊઠશે અને પૂજા ચોગ્ય પુરશે પૂજાસંકાર પામશે. આ ભવિષ્ય-કથન અક્ષરસઃ ખરું પડતું પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. કારણ કે મહાવીર નિર્વાણ પછી ૪૭૦ વર્ષે વિક્રમ સંવત્ આદ્યો અને વિક્રમના

સવત્ ૧૫૩૧ માં લોંકાશાહે જૈનધર્મનાં તત્વોનું શોધન કયું; મતલબકે ૨૦૦૧ વર્ષે લોંકાગચ્છ નીકળ્યો. અને નીકળ્યો તેવોજ ચોતરફ ફેલાયો અને ત્હેના ઉપદેશકો સ્થળે સ્થળે પૂજવા લાગ્યા. થોડા વર્ષમાં તે ધર્મમાં લાખખો માણસો ભળ્યા. આ જોતાં મગવાનની ભવિષ્યવાણી ખરી ઠરેછે અને એ વાણીને ખરી પાડનાર લોંકાશાહ જ હોઈ'સ્થાનકવાશી' અથવા 'સાધુમાર્ગી' જૈન ધર્મ તદ્દન સાચો હોવો જોઈએ એમ માનવું એ માત્ર લોંકાશાહ અથવા ન્યાયશાસ્ત્રને માન આપવા ખરાબર છે.

શ્રી મહાવીરના વડીલ શિષ્ય શ્રી ગૌતમ ઋષિને કાર્તિક શુ ૧ ને દિવસે પ્રભાતમાંજ કૈવલ્ય ઉત્પન્ન થયું. તેઓ ૧૨ વર્ષ પછી સર્વ કર્મ ક્ષય કરી મોક્ષ પધાર્યા.

[૧] શ્રી ગૌતમને કૈવલ્ય પ્રાપ્ત થયું તે દિવસે શ્રી મહાવીરની પાટે આચાર્ય પદે પાંચમા ગણધર શ્રી સુધર્મ સ્વામીની સ્થાપના કરવામાં આવી, આ સુધર્મસ્વામી કોલક ગામના વૈશાચન ગોત્રી હતા. તેઓ ૫૦ વર્ષ ગૃહ-સ્થાવાસમાં રહ્યા, ૩૦ વર્ષ ભગવાનની સેવામાં રહ્યા, ૧૨ વર્ષ છદ્મસ્થપણે આચાર્યપદે રહ્યા અને પછી કૈવલ્યજ્ઞાની થઈ ૮ વર્ષ પછી શતાયુઃ થઈ (મહાવીર પછી ૨૦ વર્ષે) મોક્ષ પધાર્યા.

(૨) ત્યાર પછી શ્રી જંબુ સ્વામી પાટે બિરાજ્યા. તેઓ રાજ-ગૃહ નગરીમાં કાસ્યપગોત્રી ઋષભદત્ત શેઠની ધારિણી નામા પત્નિના પેટે જન્મ્યા હતા. ૧૬ વર્ષ ગૃહવાસ ચલાવી આઠ સ્ત્રી તથા ૯૯ કોડ સોનૈયા ત્યાગીને તેઓ ૫૨૭ માણસ સાથે દિક્ષા લઈ ૮૦ વર્ષની ઉમરે મોક્ષ પધાર્યા. શ્રી મહાવીર મોક્ષ પધાર્યા પછી ૧૨ વર્ષ ગૌતમ સ્વામી કેવળીપણે રહ્યા; તે પછી ૮ વર્ષ સુધર્મ સ્વામી કેવળીપણે રહ્યા; તે પછી ૪૪ વર્ષ જંબુસ્વામી કેવળીપણે રહ્યા.

મહાવીરથી ૨૦ વરસે સુધર્મ સ્વામી અને ૬૪ વરસે જંબુ સ્વામી મોક્ષ પધાર્યા; ત્યારપછી કોષ્ઠને કૈવલ્ય ઉપન્યું નહિ અર્થાત્ કૈવલ્ય ચિન્હેદ થયું.

જંબુસ્વામીના મોક્ષગમન વખતે (વિક્રમ પૂર્વે ૪૦૬ ની સાલથી ૬૪ વ્રોલ વિચ્છેદ ગયા: (૧) મન:પર્યાવ જ્ઞાન, (૨) પરમાવધિ

જ્ઞાન, (૩) પુણ્ય લબ્ધિ, (૪) આહારક શરીર, (૫) કૈવલ્ય (૬) ક્ષાયક સમકિત; (૭) જીનકલ્પી માધુ, (૮) પરિહાર વિશુદ્ધ ચારીત્ર, (૯) સૂક્ષ્મ સંપગય ચારિત્ર અને (૧૦) યથાખ્યાત ચારિત્ર. એ ૧૦ નો વિચ્છેદ ગયો. એમ છતાં આજે કોઈ પાખંડીઓ એમ જણાવવા હિમત ધરે છે કે પોતે કૈવલ્ય જ્ઞાની છે, અને એવાને માનવામાં કયો વર્ગ જોવામાં આવે છે ? સૂત્રોનો આરિતક મધ્યમ વર્ગ નહિ પણ વિચારસ્વાતંત્ર્યની હિમાયત કરનારો સુધરેલો વર્ગ. હિપ્નોટીઝમ અને મેસમેરીઝમની વિદ્યાના જાણનારાઓ કહે છે કે, એ વિદ્યા કેળવાયલા પુરૂષો ઉપર સહેલાઈથી અજમાવી શકાય છે; અને ધર્મની ખાખતમાં પણ એમજ ખન્યું છે: સુધરેલાઓ ધર્મ સમ્બન્ધી (પૌલીસ રેલા) ઢોંગોના ભોગ સહેલાઈથી થઈ પડે છે.

ભવતુ ! આપણે તેવાઓ સાથે કાંઈ લેવાદેવા નથી. આપણે આપણા ઇતિહાસ તરફ પાછા ફરીશું.

(૩) જંબુ સ્વામી પછી પ્રભવ સ્વામી થયા કે જે વીર .

૭૫ માં દેવલોક પામ્યા. પછી [૪] સ્વયંભવ સ્વામી ૯૮ માં, પછી (૫) યશોભદ્ર સ્વામી ૧૪૮ માં, પછી (૬) સંભૂતિવિજય ૧૫૬ માં, પછી (૭) ભદ્રબાહુ ૧૭૦ માં, પછી (૮) સ્તુલીભદ્ર સ્વામી ૨૧૫ માં, પછી (૯) મહાગીરિસ્વામી ૨૪૫ માં, પછી (૧૦) મુદ્ધસ્તીસ્વામી ૨૬૫ માં, પછી (૧૧) સુપ્રતિજુહ્વ સ્વામી ૩૧૩ માં, પછી (૧૨) ઈંદ્રદીન, પછી (૧૩) આર્યદીન, પછી (૧૪) વયરસ્વામી ૫૮૪ માં, પછી (૧૫) વ્રજસેન સ્વામી ૬૨૦ માં દેવલોક પધાર્યા. આ પંદર નંબર પૈકી ૧૪ માં નંબર સુધીનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન નીચે મુજબ છે:—

(૩) પ્રભવ સ્વામી:—વિધ્યાચળ પવતની નજદીકમાં જમ્બુર નામે નગરના વિંધ્ય નામે રાજાના તેઓ પુત્ર હતા. રાજાથી વિરોધ થતાં તેઓ બહારવટે નીકળ્યા હતા. ૩૦ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી દિક્ષા લઈ કાત્યાયન ગોત્રના આ મહાશયે વીર પછી ૭૫ વર્ષે પોતાનું ૧૦૫ વર્ષનું

આયુષ્ય પૂરું કયુ. (વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે ૩૯૫ વર્ષે)

(૪) સ્વયંભવસ્વામી:—વાત્સાયન ગોત્રના, રાજગૃહ નગરના આ મહાશયે ૨૮ વર્ષ ગૃહ-આશ્રમ પાળી દિક્ષા લઇ ૧૧ વર્ષ પછી યુગ-પ્રધાન પદી પ્રાપ્ત કરી ૬૨ વર્ષે (વીરાત્ ૯૮ વર્ષે) સ્વર્ગવાસ કર્યો. (વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે ૩૭૨ વર્ષે.)

(૫) યશોભદ્ર સ્વામી:—તુંગીયાયન ગોત્ર; ૨૨ વર્ષ ગૃહવાસ; ૧૪ વર્ષ વ્રતપર્યાય; ૫૦ વર્ષ યુગપ્રધાન પદી; ૮૬ વર્ષે સ્વર્ગવાસ (વીરાત્ ૧૪૮ વર્ષે; વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે ૩૨૨ વર્ષે)

(૬) સંભૂતિવજ્ય સ્વામી:—માદર ગોત્ર; ૪૨ વર્ષ ગૃહવાસ; ૪૦ વર્ષ વ્રતપર્યાય; ૮ વર્ષ યુગપ્રધાન પદી; ૯૦ વર્ષે (વીરાત્ ૧૫૬ વર્ષે; વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે ૩૧૪ વર્ષે) સ્વર્ગવાસ.

(૭) ભદ્રબાહુ સ્વામી—પ્રાચીન ગોત્રી; ૪૫ વર્ષ ગૃહવાસ, ૧૭ વર્ષ વ્રતપર્યાય; ૧૪ વર્ષ યુગપ્રધાન પદી; ૭૬ વર્ષની ઉમરે વીરાત્ ૧૭૦ વર્ષે અને વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે ૩૦૦ વર્ષે સ્વર્ગવાસ. ત્હેમના બાઈ વરાહ-મિહિર નામના હતા ત્હેમણે જૈન સાધુપણું છોડી દઇને ‘વરાહ સંહિતા’ બનાવી છે. ત્હેને મળેલી પ્રતો પૈકી એકમાં જણાવે છે કે:—આ મુની છેલામાં છેલા ચૌદ પુર્વધારી હતા. ત્હેમના વખતમાં દુષ્કાળ પડતાં ચતુર્વિધ સંધ થયું સંકટ પામ્યો, તે વખતે પાટલીપુર શહેરમાં આવકોનો સંધ એકઠો મળ્યો અને મુત્રોના અધ્યયન આદિ તપાસતાં કેટલાકમાં કાર-દ્રેર થઇ ગયા જેઠં તેઓએ નેપાળ દેશમાંથી ભદ્રબાહુ સ્વામીને તેડવા બે સાધુને મોકલ્યા, ત્હેમણે સંજોગોનો વિચાર કરી ૧૨ વર્ષ પછી આવવા જણાવ્યું. બાર વર્ષનો દુષ્કાળ પુરો થયા બાદ સાધુઓ એકઠા મળીને સુત્રો મેળવી જવા ભાગ્યા. જ્ઞાનને વિચ્છેદ જતું જેઠં ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે સ્યુળીભદ્ર આદિ પાંચ સાધુને નેપાળ ભણવા મોકલ્યા. ૪ સાધુ કંટાળી ગયા પણ પાંચમા સ્યુળીભદ્રે ૧૦ વર્ષનો અભ્યાસ કર્યો. ૧૧ મું પર્વ ભણતાં વિદ્યા અજમાવતા ત્હેમને ઇચ્છા થઈ તેથી ભદ્રબાહુ સ્વામી બહાર

ગયા હતા તે વખતે સિંહનું ૩૫ કરી સ્થુળીભદ્ર ઉપાશ્રયમાં બેઠા ગુરુએ પાછા ફરતાં આ બેયું તેથી વિચાર થયો કે હવેનો કાળ વિદ્યા સાચવી કે જીરવી શકે તેવો નથી. એમ વિચારી આગળ પાઠ આપવાનું બંધ કર્યું. જતાં શ્રી સંધનો બહુ આગ્રહ થવાથી બાકીના પૂર્વનો મૂળ પાઠ શીખવ્યો પણ અર્થ ન શીખવ્યા. સ્થુળીભદ્રના વખત પછી ચાર પર્વ અને પ્રથમ સંહનન પ્રથમ સંસ્થાન વિચ્છેદ ગયાં.

(૮) સ્થુલીભદ્ર સ્વામી:—પાટલીપુર નિવાશી ગૌતમ ગોત્રી સમગ્રાળના પુત્ર; ૩૦ વર્ષ ગૃહવાસ; ૨૪ વર્ષ વ્રતપર્યાય; ૪૫ વર્ષ યુગપ્રધાન પદ્ધિ ૯૯ વર્ષની ઉંમરે વિરાત્ ૨૧૫ વર્ષે વિક્રમ સંવત પૂર્વે ૨૫૫ વર્ષે સ્વર્ગવાસ.

(૯) મહાગીરિસ્વામી:—વ્રાપત્ય ગોત્ર, ૩૦ વર્ષ ગૃહવાસ; ૪૦ વર્ષ વ્રતપર્યાય, ૨૦ વર્ષ યુગપ્રધાન પદ્ધિ, ૧૦૦ વર્ષની ઉંમરે વિરાત્ ૨૪૫ વર્ષે વિક્રમ પૂર્વે ૨૨૫ વર્ષે સ્વર્ગવાસ. આ વખતમાં આર્ય મહાગીરીના શિષ્ય બદીરાના શિષ્ય ઓમા સ્વામીના શિષ્ય શામાચાર્યે પત્રવણા સૂત્રની રચના કરી; તેઓ વિરાત્ ૩૭; વરસે સ્વર્ગવાસી થયા.

(૧૦) સુહસ્તી સ્વામી:—વસિષ્ઠ ગોત્ર; ૩૦ વર્ષ ગૃહવાસ; ૨૪ વર્ષ વ્રતપર્યાય; ૪૬ વર્ષ યુગપ્રધાન પદ્ધિ; ૧૦૦ વર્ષે, વીરાત્ ૨૯૧ વર્ષે, સંવત્ પૂર્વે ૧૭૯ વર્ષે સ્વર્ગવાસ. આ આચાર્ય પાસે એવંતી (ઉ-જ્ઞાન) નગરીમાં એવંતીસુકુમાળે ૩૨ સ્ત્રીઓ તથા દ્વિદ્વા લીધી હતી.

(૧૧) સુપ્રતિષ્ઠુઃ:—વ્યાઘ્રાપત્ય ગોત્ર; ૩૧ વર્ષ ગૃહવાસ; ૧૭ વર્ષ વ્રતપર્યાય; ૪૮ વર્ષ યુગપ્રધાન પદ્ધિ, ૯૬ વર્ષની ઉંમરે વીરાત્ ૩૩૯ વર્ષે સંવત્ પૂર્વે ૧૩૧ વર્ષે સ્વર્ગવાસ.

સુવર્મા સ્વામીથી ૧૦ પાટ સુધી તો અજુગાર તથા નિગ્રંથ કહેવાતા; ૧૧ મી પાટથી (સુપ્રતિષ્ઠુઃ આચાર્યે કાકંદીક નગરીમાં કોડોવાર સૂરીમં-જનો ન્યાયકરવાને લીધે) “ કોડીકાકંદી ગચ્છ ” નામ થયું.

(આ વખતમાં પ્રથમ કાળકાર્યાર્થ થયા; બીજું નામ શ્યામ વર્ણને લીધે શ્યામાચાર્ય કહેવાય છે.)

(૧૨) ઈંદ્રદીન સ્વામી:—કોશીક ગોત્રી.

(૧૩) આર્યદીન સ્વામી:—ગૌતમ ગોત્રી.

(૧૪) વચર સ્વામી:—ગૌતમ ગોત્રી; વીર નિર્વાણ પછી ૪૯૬ વર્ષ જન્મ, ૮૮ વર્ષની ઉંમરે વીર નિર્વાણ પછી ૫૮૪ મે વર્ષે સ્વર્ગવાસ. બૌદ્ધ સંજ્ઞાઓના રાજ્યમાં તહેમણે દક્ષિણ તરફમાં જૈન ધર્મનો પ્રેરણો કર્યો હતો.

વીર પછી ૬૦ વર્ષ સુધી પાલક રાજ્યએ અવંતીમાં રાજ્ય કર્યું; પછી ૧૫૫ વર્ષ સુધી નવનંદે પાડલીપુરમાં, પછી ચંદ્રગુપ્ત-મિંદુસાર-અશોક-કણ્ણ-સંપ્રતિ એ પાંચે ૧૦૮ વર્ષ રાજ્ય કર્યું; પછી ૩૦ વર્ષ પુષ્પ-મિત્રે, પછી ૬૦ વર્ષ અન્નમિત્ર તથા ભાનુમિત્રે, પછી ૪૦ વર્ષ નભવાહને, પછી ૧૩ વર્ષ ગર્દભિલ રાજ્યએ, પછી ૪ વર્ષ સકોકા રાજ્યએ રાજ્ય કર્યું. એમ ૨૧ રાજ્યઓ વીર પછી ૪૭૦ વર્ષમાં થયા અને ૪૭૧ મા વર્ષથી વિક્રમ સંવત્ ચાલ્યો. આ રાજ્ય વિક્રમે પરદુઃખભંજનનું બ્યાજબી નામ મેળવ્યું, રાતનાં અંધારણુ કરી આપ્યાં, ન્યાય-નિતિ-વર્ણ-વર્ણના ધોરણુ યોજ્યાં.

આ વિક્રમ રાજ્યનો મંત્રી સિદ્ધસેન નામે બ્રાહ્મણ કાલ્યાણ ગોત્રી હતો. ધણી વિદ્યા ભણી તહેણે અનેક પડીતાને ચર્યામાં હરાવી ભર્યામાં પ્રવેશ કર્યો અહીં વૃદ્ધાચાર્ય સાથે ચર્યા કરવા તહેણી ઇચ્છા હતી પણ તે તો વિહાર કરી ગયા હતા તેથી તહેમની પાછળ પડ્યો અને મધ્ય રસ્તે તહેમને પકડીને ગોપાલકો સમક્ષ ચર્યા કરી. અવસરના જાણુ વૃદ્ધાચાર્યે ગોપાલકોને સમજ પડે એવી રીતે બોલવાથી વિજય મેળવ્યો. પછી તેઓએ રાજકર્યેરીમાં આવીને ચર્યા કરી, તહેમાં પણ શુદ્ધાચાર્ય જીત્યા અને સિદ્ધસેન તહેમના શિષ્ય થયા. સંસ્કૃત ભાષાના પૌતાના જ્ઞાનના અભિમાનને વશ થઈ એકદા સિદ્ધસેને જિનોક્ત શાસ્ત્રો તથા નવકાર મંત્રનું સંસ્કૃતમાં રૂપાંતર કરવા ઇચ્છ્યું તેથી ગુરુએ તહેમને ગમ્મથી બહીષ્કાર કર્યો;

છેવટે સંધના વચ્ચે પડવાથી શુરૂએ કહ્યું કે કોઈ મહારાજાઓને ધર્મ પમાડી ધર્મની પ્રભાવના કરશે ત્યારે ત્હને ગચ્છમાં લઈશ. આથી બાર વર્ષ સુધી એમણે ધર્મની પ્રભાવના કરી મહાન અયો રચ્યા અને રાજ્ય-ઓને ધર્મ પમાડ્યો, અંતે ત્હમને ગચ્છમાં લીધા. આ પ્રમાણે અંધોમાં હકીકત છે.

(૧૫) મહાવીરની ૧૫ મી પાટના ધણી શ્રી વજ્રસેન સ્વામી કે જેઓ વીરાત્ ૬૨૦ વર્ષે દેવલોક પામ્યા ત્હમના વખતથી ૪ ગચ્છ સ્થપાયા કે જે ચારમાંથી હાલના ૮૪ ગચ્છ નીકળ્યા છે.

હકીકત એમ છે કે, વજ્રસેન સ્વામીના વખતમાં પ્રથમ ૫ વર્ષનો અને પછી સાત વર્ષનો એમ લાગત્રાગટ બાર વર્ષનો દુષ્કાળ પડ્યો. જે વખતમાં બીજા દેશોથી ધાનપણી ખેંચી લાવવાને આજના જેવી રેલવે ગાડી કે સ્ટીમરોની સગવડ નહોતી, એવા વખતમાં બાર બાર વર્ષો સુધી દુષ્કાળ પડે ત્હાં કેવી વિટમ્મના હોય એનો ખ્યાલ પણ ત્રાસ-દાયક છે. એવા વખતમાં જ્ઞાંત્રી લક્ષ્મણપતિએ બૂખે મરવા લાગ્યા ત્હાં ‘મિસ્ત્રુઓ’ ને આહારપાણીના તગડા પડે એમાં શી નવાઈ ? અને જ્ઞાંત્રી ‘ખરાખરીનો ખેલ’ હોય ત્હાં મરદ સિવાય બીજા કોણુ હોય રહી શકે ? ખરેખરા કિયાવંત ૭૮૪ સાધુઓએ તો સંથારો કરી સાર્થક કર્યું. કેટલાક થોડા ભુખમાં રીખાવા છતાં ત્હાં પડ્યા રહ્યા. બીજાઓ દુષ્કાળનો ખોટો લાભ લઈ લોકોને ઠગવાના રસ્તા શોધવા લાગ્યા:—“ ભુઓ ભાઈઓ ! આજકાલ મરણુ તો પગલાંની હેઠ ચઢ અધું છે. ત્હમારી નજર આગળ કુંણું બાળકો ભુખથી મરે છે માટે મનુષ્ય દેહનું સાર્થક કરવું હોય તો ભુખ્યા રહીને પણ ત્હમારા ભગવાન આગળ ચપટી ચોખા કે ફળ કે પૈસો મુકો, એથી ત્હમને આવતા ભવમાં સાદું ફળ આપશે. ” એવી વિચિત્ર દલીલો વડે પેટ ભરવાના રસ્તા લેવા લાગ્યા.

એ વખતમાં એક જનક નામે ધનાઢ્ય આવક ભૂખથી મરવા પડ્યો. ત્હને વજ્રસેન સ્વામીએ શુભસૂચક ભવિષ્ય કહ્યું કે, કાંઠે દેશાવરથી

અનનાં વહાણો આવશે માટે આપવાત કરશે નહિ. આ ઉપકારના બદલામાં એ શ્રાવકે પોતાના ૪ પુત્રોને ઉક્ત મુનિના શિષ્ય તરીકે આપ્યા. ચંદ્ર, નામેન્દ્ર, નિવૃત્તિ અને વિદ્યાધર. એ ચાર મુનિઓએ પછી શસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો પણ ગુરૂની આજ્ઞામાં ન રહેતાં તેઓ જૂદા મન્છ કહાડી બેઠા.

એમ પંદર પાટ સુધીને વખત વ્યતીત થયો. પછી આર્યશૈલ સ્વામી, પછી પુશાગિરિ સ્વામી, પછી કલ્પમિત્ર સ્વામી, પછી ધરણીધર સ્વામી, પછી શીવભૂતિ સ્વામી, પછી આર્યભદ્ર સ્વામી, પછી આર્યનક્ષત્ર સ્વામી, પછી આર્યરક્ષીત સ્વામી, પછી નાગ સ્વામી. પછો જ્વેલિલ વિધલુ સ્વામી, પછી સદીપ્ત અણુગાર અને પછી સત્તાવીશમી પાટ દેવર્દિ ક્ષમાત્રમણ થયા.

વીર સંવત્ ૯૮૦ અથવા વિક્રમ સંવત્ ૫૧૦ માં દેવર્દિક્ષમાત્રમણે, શ્રી મહાવીર દેવે પરપેલાં તત્તો વલ્લભીપુર શહેર મધ્યે પુસ્તકાર્શદ કર્યો અર્થાત્ *સૂત્રો લખ્યાં.

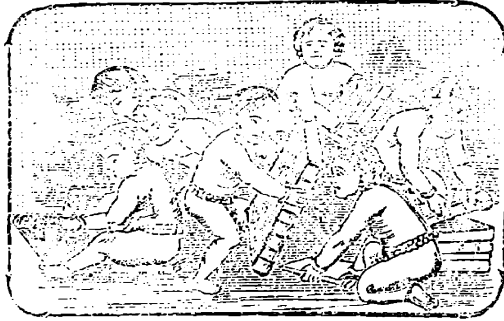
વીર સંવત્ ૯૮૦ સુધાની કેટલીક તવારીખ નોંધવા જેવી છે. વીર સંવત્ ૧૬૪ માં ચંદ્રગુપ્ત રાજ્ય થયો, ૪૭૦ માં વિક્રમ સંવત્ ચાલ્યો. ૬૦૫ માં શાલીવાહનનો શક ચાલ્યો, ૬૦૯ માં દીગમ્બર પથ* * નીકળ્યો, ૬૭૦ માં સાચોરમાં વીર સ્વામીની પ્રતિમા સ્થપાઈ અને ૮૮૨ માં ચૈત્ય-વાસ મંડાયો.

* સૂત્રો લખવાના પ્રયોજન સંબંધી એવી હકીકત કહેવાય છે કે શ્રી દેવર્દિ ક્ષમાત્રમણ એક પ્રસંગે સુંડનો ગાંડીયો બહોરી લાવ્યા હતા, તે વાપરવાનું વીસરી ગયા. કાળ વ્યતિક્રમ્યા પછી હેમને તે વાતનું સ્મરણ થયું તેથી હેમણે દીર્ઘદ્રષ્ટિથી વિચાર કર્યો કે મનુષ્યોની સ્મરણ શક્તિ હવે પ્રતિદિન ઘટતી જવાથી શાસ્ત્રો મ્હોડે નહિ રહે માટે પુસ્તકાર્શદ કરવાં જોઈએ. પછી હેમણે તેમ કયું.

* * મારવાડવાળી પટાવળીમાં લખ્યું છે કે, છુટક નામે સાધુને આચાર્ય એક કીમતી વસ્ત્ર આપ્યું હતું; છુટકે મમતાને લીધે તે વસ્ત્ર બાંધી મુક્યું અને પલેવણુ પણ વિસાર્યું. ગુરૂએ આ અચત્તા ટાંગતા માટે તે વસ્ત્ર

શ્રી વીર પંડી ૧૪૬૪ વર્ષે વડગરુ, ૧૬૫૪ વર્ષે અંચળ ગરુ અને ૧૬૭૦ વર્ષે ખરતર ગરુ સ્થપાયો. એ ખરતર ગરુના શ્રી જીન-ચંદ્ર સુરિએ 'સંધપટ્ટક' નામનો પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ બનાવીને શુદ્ધચાર અને અ-હિંસાની પદ્ધતિ કરી છે તથા ચૈત્રવાશીઓની બરાબર ખબર લીધી છે. આ ગરુ સમ્વત્ ૧૭૬૭ સુધી તે દીક ચાલ્યો પણ તે પંડી તહેમાં પણ છિન્નભિન્નતાએ પ્રવેશ કર્યો. તે ગરુમાંથી ખીજી ૧૦ શાખાઓ નીકળી.

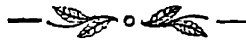
વીરાત્ ૧૭૨૦ માં આગમીઓ ગરુ અને ૧૭૫૫ માં તપ ગરુ નીકળ્યો. તપ ગરુ, ચિત્રવાસ ગરુના બગચાંદ સુરિથી નીકળ્યો હતો. તે ગરુમાંથી વળી ખીજી ૧૩ ગરુ નીકળ્યા.

કાઠી મુહપતિ કરી સાધુઓને આપી દીધી. છુટક આથી ટોપ્યો અને જૈન ધર્મ ઉપર દ્રેષ કરવા લાગ્યો, તે સધગાં વસ્ત્ર દૂર કરી નમ્ર વિચરવા લાગ્યો અને જૈન શાસ્ત્રોને બદલે નવાં શાસ્ત્રો ઉભાં કર્યાં: સ્ત્રીઓને મોક્ષ જ હોય નહિ, વસ્ત્ર રાખે તે સાધુ કહેવાયજ નહિ, આદિ નવીન માન્યતા ચલાવી. આ પ્રમાણે દિગમ્બરી મત, એ પટાવળીઓનો આધાર જોતાં, વીર સંવત્ ૬૦૯ માં નીકળ્યો હોવો જોઈએ. (આ લેખકને, આવી ઉત્પત્તિ માનનીય લાગતી નથી. વસ્ત્રની આબતમાં ખીજવાયલા સાધુએ વસ્ત્ર રહીત રહેવાનો પંથ કહાડ્યો એમ કહેનારની વાત જોટલી હાસ્યાસ્પદ છે તેટલીજ 'દુઢીઆ' શબ્દ અને તે ધર્મના ઉદ્ભવવા સમ્બન્ધમાં ચાલતી વાત પણ અમને હાસ્યાસ્પદ લાગે છે. ઇતિહાસો લખવાની પ્રથાની ગેરહાજરીને જ આવી ધર્મચુકા દંતકથાઓ આવરી છે.)

પ્રકરણ ૩ જી.

લોકાગચ્છની ઉત્પત્તિ અને વંશાવળી.

તિહાસ લખવાની પ્રથા આપણામાં ધણી જ થોડી હોવાના કારણથી એક જગતજનસ્ત ધર્મસુધારક (martyr) અને 'જૈન મીશનરી'ના સમ્બન્ધમાં આજે આપણે ઘણું ભાગે અધારામાં છીએ. જે વખત ચોતરફ શીથીલતા જોવામાં આવતી હતી તે વખતે ખરતર ગચ્છે અને તહેમાં પણ ખાસ

કરીને 'સંઘપટક' ના કર્તા શ્રી જીનચંદ્ર સૂરિએ ઘણું પ્રકાશ કર્યો હતો. પણ તહેમનો ઉપદેશ હિંદમાં ચોતરફ ફેલાવા પામ્યો નહોતો. એમનો અવાજ જોઈએ તેવો બુદ્ધ નહોતો. પરંતુ એમના કરતાં પણ વધુ બુદ્ધ અવાજવાળો, વધુ મજબુત નસોવાળો, વધુ દ્રઢ જાહેરહિમત (moral courage) વાળો એક પુરુષ તે પછી થોડા જ વખતમાં થયો અને તહેણે તાર, ટપાલ, રેલ્વે: કશાની સહાયતા વગર હિંદના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી શુદ્ધ જૈનધર્મનો ઉપદેશ ફેલાવ્યો; છતાં તહેના પોતાના ઇતીહાસના સમ્બન્ધમાં હજી આપણે અધારામાં છીએ. ચોતરફ ચૈત્યવાશીઓનું એટલું તો જોર હતું કે કાચોપોચો માણસ તહેમના વિરુદ્ધ પડપણા કરીને જીવવાજ ન પામે; તેમ છતાં હજારો-લાખો ચૈત્યવાશીઓને શુદ્ધ જૈનધર્મ સમજાવીને પોતાનો ગચ્છ સ્થાપનાર પરાક્રમી

લોંકાશાહ કોણુ હતો, ક્યારે અને ક્યાં ક્યાં ફર્યો હતો એ વગેરે બાબતમાં આજે આપણે પાકા પાયાપર કાંઈ જાણતા નથી. જોકાંઈ વાતો તહેમના સમ્બન્ધમાં સંભળાય છે તહેમાં વધુ માનવા લાયક વાત મળે તો આ જાણાય છે કે, શ્રીમાન્ લોંકાશાહ શહેર અમદાવાદના એક નામાંકિત શાહુકાર હતા. રાજદરબારમાં 'હૈમનું' સારું માન હતું. તહેમના દરકત ધણા સુંદર હતા અને રમરણુશક્તિ પણ ધણી તેજ હતી. એકદા તેઓ અપાસરે ગયેલા ત્યાં જ્ઞાનજી વગેરે યતિઓ ટ્રંથોને પચેવતા હતા અને જીર્ણુ થઈ ગયેલા ટ્રંથોની દશા જોઈ ખેદ પામતા હતા. એક યતિએ લોંકાશાહને મનકમાં જ કહ્યું: “ શાહજી ! તમારા હરફ ધણા સુંદર છે; પણ તે અમારે શા કામના ? આ ભંડારનો ઉદ્ધાર કરવામાં તે દરકત કાંઈ કામે લાગશે ? ”

જહેમનો સ્વભાવ જ હમેશ કાંઈ નહિ ને કાંઈ ઉપકાર કરવાનો હતો એવા લોંકાશાહે જવાબ આપ્યો: “ ધણી ખુશીથી; મહારાથી બનશે તેટલાં શાસ્ત્રોથીની નકલ લખી આપવા હું તૈયાર છું. ”

તે વખતથી તહેમણે એક પછી એક સૂત્ર લખવામાં ૯ દિવસ બનીત કરવા માંડ્યા. શ્રી દશવિકાલીક સૂત્રમાં “ ધમ્મો મંગલ મુક્કિહુ ભાહિંસા સંજમો તવો ” એવો પાઠ તહેમના વાંચવામાં આવતાં અને સાધુઓના વ્યવહાર હિંસામય પોતાની આંખે જોવામાં આવતાં તહેમને ઇચ્છા થઈ આવી કે ધર્મનું અસલ સ્વરૂપ શોધવું. એક પછી એક શાસ્ત્ર લખવામાં આવતાં તહેમને ધણું જ્ઞાન થયું. એક પુસ્તક વાંચવા કરતાં લખવાથી દસધણું જ્ઞાન થાય છે, તે તદ્દન ખરી વાત છે; કારણ કે લખવામાં જે વખત જોઈએ છે તેટલા વખતમાં તે બોલ મગજમાં બરાબર ઠસાય છે.

ઉતારવા લીધેલાં શાસ્ત્રોની એકેક પ્રત તે યતિઓ માટે અને એકેક પોતાના ખાનગી ઉપયોગ માટે કરાતી હતી. આ પ્રમાણે કેટલેક કાળે લોંકાશાહ પાસે અનુષ્ઠાન જૈનસાહિત્ય એકઠું થયું. મહારી કદપના પ્રમાણે એમ માનવા સંભવ છે કે જેમ જેમ શાસ્ત્રોની ખુખીઓ શ્રીમાન્ લોંકાશાહ સમજતા ગયા તેમ તેમ બેવડી પ્રત ઉતારવાનું કામ પોતે નહિ પણ કોઈ પગારદાર લઢીઆ પાસે કરાવતા ગયા હશે. કારણ કે પોતે શ્રીમંત

હોઇ એટલો વખત બચાવીને તે વખતનો ઉપયોગ બીજાં વધુ કાસ્ટ્રોનું સંશોધન કરવામાં કરે એ બનવા જોગ છે.

આ પ્રમાણે શ્રીમાન લોકાશાહ પ્રથમ તો એક વિદ્યાર્થી અને સંશોધક બન્યા. વર્ષો સુધી શાસ્ત્રો લખવાનું અને એકાંતમાં તે વિચારવાનું જ કામ કરતા. તેઓ તે કામ “labour of love” તરીકે કરતા-શોખ ખાતર કરતાં, નહિ કે કોઈ જાતના બદલા ખાતર. પુણ્યોદયને લીધે તેઓ આપાદ દશામાં હોઇ ઉદરપોષણની તહેમને લેશમાત્ર ચિંતા ન હતી. ધર્મ સંબંધી આવાં મહાભારત કામ એવાથી જ થઇ શકે. “

એ અરસામાં એટલે સંવત ૧૫૨૮ માં અણુહીલપુર પાટણથી લખમસી નામે શાહુકાર અમદાવાદમાં આવ્યા. તહેમને લોકાશાહ સાથે ધર્મચર્યાનો પ્રસંગ મળ્યો, અને ધર્મનું સત્ય સ્વરૂપ શ્રી લોકાશાહ દ્વારા બરાબર સમજાયું. આ વખતે લખમસીને યાદ આવ્યું કે, મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ સમયથી બેઠેલો ભસ્મગ્રહ ઉતરવાની તૈયારીમાં જ છે; માટે જરૂર હવે સત્યધર્મ ફેલાવવાના જે કાર્ધ પ્રયાસ થશે તે ફત્તેહમંદ થશે. આથી બન્નેને હિમત આવી અને તહેમણે હરકોઈ જોખમે ધર્મવીર (martyr) બની દુનીઆને તારવાનો નિશ્ચય કર્યો.

લખમસીએ પોતાના ગામ જઇને ત્યાં પશુ સત્રો લખવા-લખાવવા વાંચવા-વંચ મહાનત કર્યો અને ધણી જીવેને જ્ઞાન આપ્યું.

અન્યદા પ્રસંગે, અરહટવાડા, પાટણ, સુરત વગેરેના આર સંઘ અમદાવાદમાં આવી પુણ્યા અને ધણેજ વર્ષાદિ થવાથી તહેમને ધારવા કરતાં વધુ મુક્ત રોકાવું પડ્યું. સંઘના ગૃહસ્થો યતિઓ પાસે વ્યાખ્યાન સાંભળવા જતા હતા એવામાં લોકાશાહનું નામ તહેમના કાને પડ્યું. તેઓ કુતુહળ ખાતર લોકાશાહના ઘેર ગયા. નાગજી, દલીચંદ, મોતીચંદ અને શંભુજી નામના ચારે ‘સંઘવી’ બીજા શ્રાવકોની સાથે લોકાશાહનો ઉપદેશ સાંભળવા ગયા. લોકાશાહે શુદ્ધ મુનિમાર્ગ અને દ્યાઘર્મ સમજાવ્યો; તેથી તેઓ સાનંદાશ્ચર્ય પામ્યા અને કુતુહળ જોવા આવેલા છતાં હવે તહેમનમાં લોકાશાહ કેટલે પૂજ્ય ભુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઇ. તેઓએ એક પછી એક સવાલ

કરવા માંડ્યા અને લોંકાશાહે તહેમના યોગ્ય ખુલાસા કર્યા. છેવટે તે સંઘ-
વીઓએ મૂર્તિપૂજા શાસ્ત્રોક્ત છે કે કેમ એ સમ્ય-ધમાં લોંકાશાહનો અભિ-
પ્રાય જાણવા ઇચ્છ્યું, જહેનાં જવાબમાં તહેમણે કેટલીક સાદી વાતો જ-
ણાવી. આ નહાના પુરતકમાં ચર્ચા કરવાનો ઇરાદો ન હોવા છતાં, મહેને
મળેલી અનેક પ્રતોમાં લોંકાશાહના મ્હોંમાં જે શબ્દો મૂકવામાં આવ્યા છે
તહેનો ટુંક સાર અત્રે આપવો મહેને ઉચીત લાગે છે. તે પ્રતોમાં જણાવ્યા
મુજબ શ્રીમં ન લોંકાશાહ તે સંઘવીઓ પ્રત્યે જવાબ આપે છે કે:—

(૧) ભગવાને આચારાંગ, સુચમડાંગ, ઉત્તરાધ્યયન, દશવૈકલિક, ભગ-
વતી વગેરે સિદ્ધાંતોમાં કોઇ જગાએ કહ્યું નથી કે સાધુએ કે શ્રાવકે પ્રતિ-
માને માનવી.—પૂજવી કે તહેને પગે લાગવું; તેમ એમ કરવાનું ફળ પણ
કોઈ જગાએ કહ્યું નથી.

(૨) રાજગ્રહી, ચંપા, હસ્તીનાપુરી, દારિકા, સાવરથી, તુંગીયા,
અયોધ્યા, વનિતા, મથુરાં વગેરે ધણી નગરીઓ સિદ્ધાંતોમાં વર્ણવીછે, તહે-
માં યક્ષ અને ભૂતના દેરાનું વર્ણન આપ્યુંછે પરંતુ કોઈ જગાએ તીર્થ-
કરના દેરાની કે પ્રતિમાની વાત આવતી નથી. જો ખરેખર જૈનદેવની પ્ર-
તિમા કે દેરાસર હોત તો તહેનું વર્ણન પણ (યક્ષના દેવળની માફક)
આપ્યા વગર રહેત નહિ.

(૩) ધણા શ્રાવકોનું વૃત્તાંત સૂત્રોમાં આપ્યું છે. તહેમાં પરદેશી
રાજ્યએ દાનશાળા મંડાવ્યાનો, શ્રેણીક રાજ્યએ અમારપડો વજાડાવ્યાનો, શ્રી
કૃષ્ણે ધર્મદલાલી કરીને હજારો પુરુષોને દિક્ષા અપાવરાવ્યાનો, એવો એવો
અધિકાર ચાલ્યો છે. પણ એ સૂત્રોમાં કોઇ સ્થળે કોઈ શ્રાવકે દેરા કગ-
વ્યાનો—પ્રતિમા સ્થાપ્યાનો—સંઘ કહાડ્યાનો અધિકાર ચાલ્યો નથી.

સંખ્યોખલી, ઉદાહરાજ, અરણીક, આશ્વંદજ જેવા ધણા ઉત્તમ
શ્રાવકો તથા શ્રાવીકાઓનો અધિકાર ચાલ્યોછે પણ તહેમના ઇતિહાસમાં
કોઇ સ્થળે જૈન મૂર્તિ પૂજ્યાનો અધિકાર આવતો નથી. હા; તેઓએ સુપાત્ર
દાન દીધાં છે, આદમ મૌદસ પાખીના પોષધ કર્યાછે—અગ્નીઆર પડિમા

આદરી છે—કેટલાકે સંધારા કર્યાછે; એવી એવી તો ઘણી બાબતો ત્હમાં નોંધાયલીછે; જ્યારે આવા ધર્મકાર્યોની નોંધ લીધીકે ત્હારે જો મૂર્તિપૂજા એ વખતમાં પ્રચલીત હોત તો શા માટે આવા ઉત્તમ શ્રાવકોના અધિકારમાં એ વિષય ન લખાયો હોત ?

વળી તેઓનો પરિવાર, ધરવખરો વગેરેનું વર્ણન શાસ્ત્રમાં આપ્યું છે ત્હાં પણ દ્વિજાણના ધરમાં દેહેરું કે પ્રતિમા હતી એવું વર્ણન કોઇ સ્થળે નથી.

(૪) શાસ્ત્રોમાં મુનિને પંચમહાવ્રતધારી અને પાંચ આચારના ધરણુદાર કહ્યાછે. પંચ આચરના સેવનારને તો કુગુર કહ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ કુગુરને—અસાધુને સાધુ કરી માને તો મિથ્યાત્વ કહ્યું છે. (શ્રી દ્વાપાંગણ સૂત્ર)

(૫) પ્રત્યવ્યાકરણ નામના જૈન સૂત્રમાં પ્રતિમાના સ્થાપનાના, પૂજનારા, દેવ તરીકે માની ત્હોને કારણે હિંસાનાં કરનારાની ગતિ નરકની બતાવી છે. શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં પણ આ બાબત બાર દઇને જણાવી છે.

આ વગેરે સાદી પણ ખુલ્લી દલીલો સાંભળી સંધવી તથા ત્હમની સાથેના માણસો પ્રતિબોધ પામ્યા.

હવે આ લોકો લોકાકાશાહને ત્હાં વારંવાર જાય છે એવા ખખર યતિને પહોંચી ગયા. તેથી તેઓ લોકાકાશાહ ઉપર ગુસ્સે થયા અને સધીને કહ્યું કે “ સંધના લોકોને ખરચી માટે હરકત થશે; માટે હવે બીજે ગામ સંધ ચલાવો. ” સંધવીએ જવાબ આપ્યો: “ હમણાં વરસાદ ધણો પડ્યો હોવાથી જવની ઉત્પત્તિ ધણી થઇ છે તેમજ કીચડ પણ ધણો છે. માટે હમણાં ચાકવું ઉચિત નથી. ” યતિએ કહ્યું: “ આવો ધર્મ ત્હમને કોણે શીખવ્યો ? ધર્મના કામમાં જે હિંસા થાય તે ગણાય નહિ; કારણ કે હિંસા કરતાં નફો વધારે છે. ”

સંધવી આ ઉત્તરથી ધણા દીવગીર થયા. શું આ જૈન યતિના મ્હોંને જવાબ ? દરજી રહિત, મહાવ્રત રહિત એવા આ અસંયતીને

મંચતી કેમ કહેવાય ?” એમ વિચારી સંઘનીએ તે યતિની નિર્ભત્તના કરી અને ત્હારી જ કેટલાક ખુદા રીતે લોંકાશાહની તરફ વળ્યા અને કેટલાક જેઓ પુરતી હિમ્મત ધરાવતા નહોતા તેઓ પોતપોતાનાઘેર ગયા; પરંતુ અંદરજાનેથી તો ત્હેમનું ચિત્ત લોંકાશાહ તરફ વળ્યું હતું. તેઓ પણ લોંકાશાહની પ્રશંસા કરતા અને લોંકાશાહ પાસેથી સાંભળેલી દલીલો જોઈને ત્હેની પાસે કહી સંભળાવતા.

આ પ્રમાણે ગુજરાતની રાજવાની અને વ્યાપારના મથક એવા અમદાવાદ શહેરમાં સંખ્યાબંધ લોકો વ્યાપાર અર્થે, સંખ્યાબંધ લોકો શહેર જોવા અર્થે, સંખ્યાબંધ લોકો યાત્રાર્થે આવતા અને તેઓ લોંકાશાહનો ઉપદેશ સાંભળી તે તરફ આકર્ષાતા. પરંતુ અદાપિ સુધી લોંકાશાહે પોતાને મળેલું જ્ઞાન ચોતરફ ફેલાવવા માટે કાંઈ ખાસ યોજના તૈયાર કરી ન હતી, અદાપિ સુધી ત્હેમણે કોઈ ‘મિશન’ અથવા ‘ગચ્છ’ કે ‘સંઘાડો’ સ્થાપ્યો ન હતો.

શ્રીમાન લોંકાશાહને કેટલાક દિક્ષાના ઉમેદવારોએ અરજ કરી કે, જો શાહજી દિક્ષા લઈ રસ્તો કરી આવતા હોય તો ઘણા ભગ્યો તે રસ્તે પળવા ઉત્સુક છે. શાહજીએ જવાબ આપ્યો: “ હું હમણાં છેકજ વૃદ્ધ અને અપંગ થઈ ગયો છું. એવા શરીરથી સાધુની અકરો ક્રિયાઓ પળાવી અશક્ય છે; કારણ કે જ્ઞાત્યાર જે વખતે ચોતરફ ફેલાયો હોય તેવે વખતે દાખલો ખેસાડવા માટે જે પ્રથમ દિક્ષા લેવાય તે તો ખરેખર અતિશુદ્ધ હોવી જોઈએ. વળી મહારા જેવો માણસ દિક્ષા લઈને જે ઉપકાર કરી શકે તે ક્રતાં સંસારમાં રહીને વધુ ઉપકાર કરી શકે તેમ છે. આ વગેરે કારણોથી હું ત્હમને દિક્ષા લેવાની પરવાનગી આપું છું. ” એમ કહી શ્રી લોંકાશાહે ૪૫ પુરોનો દિક્ષાની વિધિ સમજાવીને દિક્ષા આપી. (સંવત્ ૧૫૩૧)

આ ૪૫ સાધુઓએ પોતાના ઉપકારી પુરુષો નામ અમર રાખવા માટે પોતાના ગચ્છનું નામ “ લોંકાગચ્છ ” એવું રાખ્યું.

આ પ્રમાણે લોંકાગચ્છ જન્મ પામ્યો. તે કાંઈ નવો ધર્મ નહોતો,

નવું તૂન નહોતું. શ્રીમાન્ લોકાંશાહે પોતાને મનાવ્યો-પૂજાવ્યો નથી. પોતે શુદ્ધ ધર્મનો જે ઉપદેશ કર્યો તે ઉપદેશ અનુસાર ખીજાઓએ શુદ્ધ ધર્મ દેલાવનાર 'મિશન' અથવા 'સંઘાડો' કે 'ગચ્છ' સ્થાપ્યો. જેઓ અંગ્રેજી શબ્દ 'મિશન' ના અર્થથી વાકેશગાર છે તેઓ સારી રીતે જાણના હશે કે એ કેવી પવિત્ર ચીજ છે. અમુક પરોપકારી આશય મનમાં રાખીને ત્હેની સિદ્ધિ માટે ગામોગામ પોતે ફરવું એવો નિશ્ચય કરીને નીકળનારાઓની ટોળાને 'મિશન' કહેવાય છે. ગચ્છ કે સંઘાડનો પણ તેજ આશય હોય છે; પરંતુ આજકાલ ગચ્છ અને સંઘાડ એ માત્ર વાડાંપ થઇ પડ્યા છે. એક ગચ્છનો ઉપદેશ ખીજાની જૂદો ન હોઇ શકે; એક ગચ્છ અમુક વિભાગમાં-અમુક પ્રાંતમાં પહોંચી વળે તો ખીજો ગચ્છ ખીજા વિભાગમાં પહોંચી વળે. પણ 'ગચ્છ' એક ખીજાની ખોદણી માટે, એક ખીજાની વિરૂદ્ધ ષડ્ઘણ કરવા માટે, કે હુંસાતુંસીમાં પડીને સર્વના સામાન્ય પિતા મહાત્મા દેવને લાંછન લગાડવા માટે યોજાયા નહોતા. ધર્મમાં 'ગચ્છ' નામની સંસ્થા અને સંસારવ્યવહારમાં 'જ્ઞાતિ' અને 'વર્ણ' નામની સંસ્થા એ આજકાલ જ્યાં ત્યાં દોઢચતુર લોકોની ખત્રીસીએ રહી છે ! ગરીબ બિચારી તે સંસ્થાઓને બેહદ અન્યાય આપવામાં આવે છે ! 'સ્વયંબુદ્ધ' (૧) થયેલા કેટલાક લોકો એ સંસ્થાના મૂળમાં કુહાડો લઇને મંડવામાં જ પોતાની બહાદુરી સમજવા લાગ્યા છે. કેટલાક અધ્યાત્મિકો (૧) ગચ્છના ભેદને વાડાતું રૂપ આપી સંઘના બંધારણને મૂળથી જ તોડી પાડવા કટીબદ્ધ થયા છે. અને યોગ્ય શાસ્ત્રના એક બે ઉપરચોટીયા મુદ્દાથી પોતાને 'જ્ઞાતી' માં ખપાવે છે. આ દશા સુધારવા માટે હમણું કાઈ નવો લોકાંશાહ થવાની જરૂર છે.

શ્રીમાન્ લોકાંશાહે જૈન ધર્મનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પીછાંચું, તે અન્ય જનોને પ્રભોધ્યું અને એક દિવસ એવો પણ આવ્યો કે તે શુદ્ધ ઉપદેશ કે જે એટલા થોડા સરકત્રમાં જ મરી ન જતાં આખા દેશમાં હમેશને માટે ફેલાવવા અને જીવવા નિર્માયલો હતો તે ઉપદેશના ચાલુ વહન માટે ધોરણસરનું 'મિશન' સ્થપાયું.

પરંતુ આ 'મિશન'ના જન્મે ધણામાં ધર્માંગિન ઉત્પન્ન કર્યો; ધણાએ ચૈત્યવાશીઓ આ 'મિશન'ના સ્થાપનાર લોકાશાહને તથા તેના અનુયાયીઓને ગાળો તથા નિંદાથી નવાજવા લાગી પડ્યા । અને તેઓ ગાળો કે નિંદાનો ઉપયોગ કરે એમાં અસ્વાભાવિક કંઈ જ નહોતું; કારણ કે નેત-નેતામાં તે મિશન હિંદના દરેક ભાગમાં ફેલાઈ ગયું અને ૪૦૦ વર્ષના અરસામાં ચૈત્યવાશીઓ પૈકી ૫૦૦૦૦૦ (પાંચ લાખ)થી વધુ માણસો તેમાં સામેલ થયા. આવી અસાધારણ ફતોહ અસાધારણ ધર્માં ઉત્પન્ન કરે તો એમાં કંઈ અસ્વાભવિકપણું કહેવાય નહિ. અમદાવાદ શહેર કે જ્યાં આ 'મિશન' પ્રથમ સ્થપાયું ત્યાં અદ્યાપિ પચીસ લોકાશાહના અનુયાયીઓ અને મૂર્તિપૂજક જૈનો વચ્ચે જે ઝપાઝપીઓ અને બૈયાબાઈ ચાલતું આવ્યું છે તેનું કારણ પણ ઉપલી ટીકા પરથી ખુલ્લું સમજાઈ શકે તેમ છે.

શ્રીમત્ લોકાશાહનું 'મિશન' સખત પ્રતિરોધ સામે પણ ટકકર ઝીલી શક્યું અને હિંદના દરેક રિભાગમાં પહોંચી વળ્યું. એમાં તે પ્રચંડ આત્મિક અળવાળા પુરૂષનું ' વિચાર બળ ' જ કારણભૂત છે. તેમણે સત્યનો પક્ષ કર્યો હતો અને એવા પક્ષમાં તેઓની જીંદગી Passive નહિ પણ Active હતી; તેઓ દૃઢ સંકલ્પ કરતા કે અમુક સ્થળે અંધકાર છે ત્યાં પ્રકાશ થયો જ નેહએ, અને જરૂર એવો કંઈ નેગ બની જ આવતો કે જેથી લોકાશાહનો ઉપદેશ ત્યાં પહોંચી જ જતો. આ સિવાય તેમણે મુસાફરી પણ ઘણી કરી હોવી નેહએ, જાહેર રસ્તાઓ ઉપર હિંમતથી વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હોવાં નેહએ. પરંતુ આવી કાંઈ જાતની નોંધ તેમના નગુણીઆ બકતોએ સંગ્રહી નથી. તેમનો જન્મ કંઈ સાક્ષમાં થયો, અવસાન કંઈ સાક્ષમાં, ક્યાં ક્યાં તેઓએ મુસાફરી કરી, તેમનો ધરસંસાર કેવો ચાલતો હતો, તેમનાં ખાસ લક્ષણ ક્યાં ક્યાં હતાં, તેમની પાસે ક્યાં ક્યાં સત્રો અને ગ્રંથો હતા: એ વગેરે પૈકી કશું આપણા જાણવામાં નથી. આપણે જેમ જેમ આ મહાન પુરૂષના વંશજોનો ઇતિહાસ (આ પુસ્તકમાં) વાંચતા જઈશું તેમ તેમ જણાશે કે,

કેટલાક વંશજોને ધણા વિદ્વાન અને કેટલાકને (પટાવળીના લેખકવડે) ધણા જ શ્રીમાન્ જણાવવામાં આવ્યા છે. અક્ષોસની વાત છે કે આટ-આટલા શ્રીમાન્ અને ધીમાન્ અનુયાયીઓ પૈકી એક પણ એવો ઇતિહાસની દરકારવાળો ન નીકળ્યો કે જે શંશોધક બુદ્ધિવડે કે પૈસા વડે લોકાશાહનો ઇતિહાસ એકઠો કરે. ખુદ અમદાવાદમાં જ એ મહાપુરુષનું રહેઠાણ હતું અને ત્યાં જ શુદ્ધ ધર્મરૂપી ઝરાતું મૂળ હતું, છતાં કર્મ પોળમાં લેમનું ઘર હતું તે હજી મહારા જણવામાં આવ્યું નથી અને એ ઘર શોધીને ત્યાં અવસ્થા હોવા જોઈતા પુસ્તકસંગ્રહની નોંધ લેવા અને તે પુસ્તકોમાંથી એક Central Jain Library ખનાવવાનો ખ્યાલ કો-ઈને હજી સ્વપ્નમાં પણ થયો નથી. કેવી નગુણી કામ ! કેટલું ખેદજનક અંધારું ! એક સાધુને પાંચ-સાત ચેત્રા થયા કે તુરતજ તે ચેત્રા પૈકી એક જહેને ગાંડીધેલી કવિતા કરવાનો શોખ હોય છે તે “ ફલાણા પૂજ્યનો રાસ ” લખવા મંડી પડે છે, તહેમાં પૂજ્યના સંસારપક્ષના કાકા, મામા, માસા, ભાઇ, પુત્ર સર્વનાં નામ લખી વાંચનારને બેહદ કંટાળો આપે છે અને વૈરાગ્યનું કારણ કુદ્ર જેવું કહી તહેને મોટું રૂપ આપી દે છે. જન્મતિથિ, મરણતિથિ અને ઘડી-પળ સુદ્ધાં લખવાને કવિરાજ ચૂકતા નથી ! એક પાંચ શિષ્યના ગુરૂના જીવનચરિત્ર માટે આટલીબધી અયોગ્ય કાળજી રખાય છે અને પાંચ લાખ માણસોના ઉપકારી જીવ, હાલના સઘળા સાધુના પૂજનીક પુરૂષ એના ઇતિહાસ માટે એક પણ પૂજ્યે, એક પણ સાધુ કવિએ, એક પણ શ્રીપૂજ્યે કે એક પણ યતિએ-અરે એક પણ શ્રાવકે પ્રયાસ વટીક કર્યો નથી. જો કે તે મહાન પુરૂષને આપણા જેવા નગુણીઆ વર્ગ વચ્ચેથી ચાલ્યા ગયાને હજી માત્ર ૪૦૦ વર્ષ જ થયાં છે તેથી એમના ઇતિહાસના મુદ્દા મળવા છેક અશક્ય તો નથી જ. આ કામ પહેલે નંબરે શ્રીપૂજ્યોનું છે. તેઓ પોતાને લોકાશાહના ખરા વારસ મનાવે છે છતાં પોતાના પિતાના સન્મન્ધમાં આટલો થોડો પણ પ્રકાશ નાંખવા થોડી સરખી તકલીફ લેતાં અચકાય એ ધણું જ ખેદજનક છે.

શ્રીમાન્ લોકાશાહના ઉપદેશ મુજબ કેટલાંક વર્ષ સુધી તો શુદ્ધ ચારિત્ર

પાળનારા સાધુજી થયા. પરંતુ તહેમાં પણ પછીથી ગોટાળો થવા લાગ્યો. પરિગ્રહ અને આરંભ સમારંભ સાધુમાં દાખલ થયો અને છેવટે તે એટલી હદ સુધી વધી ગયો કે ‘સાધુ’ અને ‘ગોરજી’ એવા બે વર્ગ જૂદા થવાની જરૂર પડી. એટલે કે શુદ્ધ ચારિત્રનો ઉપદેશ કરનાર લોકાશાહનાનામથી જે ગરુડ ચાલતો હતો તહેમાં શિયિલાચારી યતિઓ કાયમ રહ્યા (અને યતિનો વંશ વધવા લાગ્યો) અને સંવત ૧૮૬૫ માંધર્મસિંહનામનાતથા સંવત ૧૯૯૨ માંલવજીનામનાએ મહેસમર્થ પુરૂષોએ સાધુપણું અંગિકાર કરીને સાધુઅતુયાયીઓ બનાવ્યા. આ પ્રમાણે આ વખતથી ચતુર્વિધ સંધને બદલે ‘પંચવિધ’ સંધ બન્યો, અર્થાત્ સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા એવાં સંધનાં ચાર અંગમાં “ યતિ ” અથવા ‘અર્ધ સાધુ’ નો વર્ગ ઉમેરાયો. આ યતિઓ પૈસા રાખતા, વાહન રાખતા, છત્ર ચમ્મર વગેરે સાલ્જીની રાખતા અને ઉપદેશ પણ દેતા; જે કે પરિગ્રહધારી માણસો ઉપદેશ દે તે માટે હું પોતે કાંઈ વાધો સમજતો જ નથી; કારણ કે જેમ તદ્દન નિર્વંધ ઉપદેશના કરણહાર પંચમહાવ્રતધારી મુનિઓની જરૂર છે જેમ તદ્દન આચાર વિચારથી ભ્રષ્ટ થયેલા લોકો માટે ધર્મ તેમજ વ્યહવારનો ઉપદેશ કરનાર એક ખાસ વર્ગ પણ જરૂરનો છે. સંસારીઓ-શ્રાવકો તે કામ ઉપાડી લેવા તૈયાર નહોતા એવા વખતમાં યતિ વર્ગ તે કામ ઉપાડી લીધું તે ખુશ થવા જેવું છે. અને એ કામ માટે તહેમને ગુજરાન જેટલું દ્રવ્ય પણ જોઈએ જ: પરંતુ એટલી હદે ન રહેતાં આ વર્ગમાં પરિગ્રહનો લોભ બેહદ વધવા લાગ્યો, ઇન્દ્રિયજન્ય મુખો અને સાલ્જીની વધી ગઈ અને પોતાનું અસલ ‘મિશન’—પવિત્ર પિતા લોકાશાહનું ફરમાન તેઓના સ્મરણમાંથી જ ગેબ થયું. આત્મિક ઉપદેશ કરનારના માથામાં પટ્ટીઆં અને સુગંધીની બહેક જોઈને તથા થોડે દૂર જતી વખતે પણ તહેને માણસની ગરદનપર લધાયલી પાલખીમાં બેઠેલો જોઈને તહેનો શ્રોતા વર્ગ જ શો ખ્યાલ કરે એ વિચારવું સહેલું છે. એક સ્કુલ માસ્તર, એક પત્રકાર, એક વક્તા, એક પ્રોફેસર ગમે તેવો ભલકો મારે તેથી તહેનો ઉપદેશ સાંભળનારને તહેના તરફ તિરસ્કાર આવશે નહિ; પરંતુ શરીરનો ક્ષણભંગુર સ્વભાવ, પૈસાનો અધ્યાયોત્પાદક સ્વભાવ અને આત્માનો આનં-

દમય સ્વભાવ શ્રોતાઓ પાસે કથનાર (અને તે પણ એવી કથા માટે જ સંસાર છોડી નીકળેલો માણસ પોતે) નાટકના એક્ટરો જેવી બાલીશ મોજમઝામાં આનંદ માને તે જોઈ ત્હેના શ્રોતાઓના મનમાં શે ખ્યાલ આવશે તે વિચારવાનું કામ તે વર્ગનેજ સોંપીને હું સંતોષ પકડીશ.

પ્રસંગવશાત્ હું કહી લઈશ કે, હું યતિ વર્ગનો નિંદક નથી. એ વર્ગની હયાતીની જરૂર હું સ્વીકારું છું—અરે આ કાળમાં તો—હાલના સંજોગોમાં તો મ્હને ત્હેમનું અસ્તિત્વ અતીવ આવશ્યકીય જણાય છે. પરંતુ હું જે કહેવા માગું છું તે એ છે કે:—

(૧) શ્રીમાન્ લોકાશાહનો ઉપદેશ પરિગ્રહધારી સાધુ ખતાવવાનો ન હતો, એ લક્ષમાં રાખી, પરિગ્રહ તદ્દન છોડવાનું હાલમાં ન બની શકે તો છેવટે પરિગ્રહનો લોભ જેમ બને તેમ છોડવાનો સદ્ગુણ હાંસલ કરવો. અને શ્રીપૂજ્ય સાહેબ તથા યતિઓ પાસે જે કાંઈ દ્રવ્ય હોય તે પોતાનું ન સમજતાં તે દ્રવ્ય જગતના હિત માટે પોતે ટ્રસ્ટી તરીકે સાચવે છે એમ માની, પોતાના યતિવર્ગને ઉચ્ચ પ્રતિનું જ્ઞાન આપનારી મ્હોટી પાઠશાળા સ્થાપવામાં, જગાએ જગાએ ફરીને ધર્મોપદેશ કરવામાં, જગાએ જગાએ “શ્રીમાન્ લોકાશાહ પુસ્તકાલય ” ની શાખાઓ ખોલવામાં, જૂના જૈન સાહિત્યનું સંશોધન કરવામાં અને એવાં ખીન્ન ઉત્તમ કામોમાં ખર્ચવું જોઈએ. આમ થશે તો વધુ દ્રવ્ય ત્હેમને આપોઆપ આવી મળશે. ત્હેમને વધુ દ્રવ્ય દેવાની ઇચ્છા અને આકર્ષણ દરેક જૈનને આપોઆપ થશે.

(૨) શ્રીમાન્ લોકાશાહના ઉપદેશ મુજબ (અને ભગવાન મહાવીર સ્વામીના ફરમાન અનુસાર) જેઓ હાલ સાધુવ્રત પાળે છે એ વર્ગથી અર્થાત્ શ્વેતાન્તર સ્થાનકવાશી અથવા સાધુમાર્ગી વર્ગના મુનીઓથી યતિવર્ગે મુદ્દલ અતડા ન રહેવું જોઈએ. પંચ મહાવ્રતધારી સાધુઓને પોતાથી ઉચ્ચ દશામાં માની તેઓનો વિનય સાચવી પોતાનું ‘મિશન’ યતિ વર્ગે ચલાવવું જોઈએ. માત્ર લોકાશાહનું નામ રાખવાથીજ પોતે ખરે લોકાગચ્છીય હરે છે એમ યતિવર્ગ પૈકી કોઇનું માનવું હોય તો તે ભૂલભરેલું છે. પંચ મહાવ્રત નહિ પાળનારા કરતાં પાળનારા હજાર વખત ઉત્તમ છે; પછી તે

ચાહે તો લોકાના અનુયાયી હો, ચાહે તો લવજના અનુયાયી હો, ચાહે તો કોઈ 'વિજ્ઞય'ના અનુયાયી હો, ચાહે તો કોઈ વિજ્ઞાયતી હો. આવી ગુણ-દૃષ્ટિ રાખીને યતિવર્ગે સાધુ વર્ગથી નિકટ સંબંધ બાંધવો અને સ્થાનક-વાશી કે સાધુમાર્ગી જૈન શ્રાવકોથી અતડા ન પડવા પોતાના શ્રાવક વર્ગને શિખામણ આપવી. શ્રીપૂજ્યને માનનારા શ્રાવકોએ જુદા અને સાધુને માનનારા શ્રાવકોએ જુદા એમ બે જુદા પક્ષની હયાતીજ ખેદજનક છે. શ્રીપૂજ્ય અને સાધુ એ વર્ગ જુદા (આચારની ભિન્નતાના સમ-બળથી) હોય એમાં ખેદજનક કશું નથી; પરંતુ એક માણસ શ્રીપૂજ્યને જ માને, સાધુને નહિ; અને એક માણસ સાધુને જ માને, શ્રી પૂજ્યને નહિ એ ખેંચતાણ માહું ભવિષ્ય સૂચવે છે. હું પાછળ જણાવી ગયો તેમ શ્રી પૂજ્યના યતિઓનું કર્તવ્ય જુદું છે, અને પંચમહાવ્રતધારી સાધુઓનું કર્તવ્ય જુદું છે, એમ બન્ને વર્ગની હયાતી આપણા સંધને જરૂરની છે. તો પછી એકને માનવું અને એકને ન માનવું એ શું? યતિને જ માનનારા અને સાધુવર્ગથી દૂર જ રહેનારાનું કદ્યાણ કોઈ કાળે પણ ન થાય એ માટે હું ગેરન્દી આપું છું; કારણ કે જે દશા અત્યંત શુદ્ધ રૂપમાં પ્રાપ્ત થયા વગર તો કોઈ મોક્ષ ગતિ પામી શકે જ નહિ એવું સાધુવ્રત અંગીકાર કરવું ન અને તોત્હેની ઈચ્છા-ભાવના તો કરવી, કે જેથી કોઈ નહિ ને કાંઈ વખત પણ તે પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ રહે. પરંતુ જેઓ પરિગ્રહધારી યતિમાં જ સર્વ-સ્વ સમાયલું માની, સાધુવર્ગની નિંદા જ કરશે ત્હેનો કોઈ કાળે મોક્ષ નથી, નથી ને નથી જ.

તેમજ, જેઓ સાધુવર્ગની અગત્ય સ્વિકારીને જ એસી રહેશે અને ગૃહસ્થના આચાર વિચાર ઉપદેશનાર, જગૃતિ ઉત્પન્ન કરનાર એવા 'અર્ધ સાધુ' વર્ગ અથવા યતિવર્ગની અગત્ય નહિ સ્વીકારે તેઓ પોતાના સંધ-ની સાંસારિક અધોગતિ પણ જલદી નિહાળશે. હું કબુલ કરીશ કે હાલના યતિઓ આવી ફરજ બજાવવા તૈયાર થયા નથી; પણ ત્હેમાં જેટલી કસુર ત્હેમની છે તેટલી જ કસુર સામા પક્ષની છે, કે જેઓ ત્હેમને પોતાથી

અતઃ રાખે છે અને કવચિત્ ત્હેમની ઇર્ષ્યા કરતા પણ જોવામાં આવે છે. શા માટે તે વર્ગને આજીજી કરીને, ખાનગી રાહે આગેવાનો મારફત કૃપકા અપાવીને અને તેમ છતાં ન માને તો જાહેર પેપરો દ્વારા ખુલ્લો પોકાર ઉઘાડીને યતિઓને, દેશકાળ ત્હેમની પાસેથી જે જાતનું કર્તવ્ય માગે છે તે યજ્ઞવવા ફરજ ન પાડવી જોઈએ ?

અસ્તુ; આપણે હવે આપણા ઐતિહાસિક મુદ્દાને પાછો હાથમાં લઈશું. હું કહી ગયો છું કે શ્રીમાન્ લોકાશાહની પાટે થોડા વખત સુધી તો શુદ્ધ સાધુઓ થયા અને પછી સાધુઓ અને યતિઓ એમ બે વર્ગ ચાલ્યા. પ્રથમ તો હું લોકાશાહની પહેલી પાટે થયેલા શ્રી ભાણાજી ઋષિથી તે હાલના શ્રી પૂજ્ય સાહેબો શ્રીમાન્ નૃપચંદ્રજી (જામનગર), શ્રીમાન્ ખુબચંદ્રજી (વડોદરા) અને શ્રીમાન્ વજેરાજીજી (જેતારણ) સુધીની વંશાવળી સંક્ષેપમાં (મ્હને મળેલા સાધનપરથી) જણાવીશ અને ત્યાર પછી શ્રીમાન્ લોકાશાહના શુદ્ધ ઉપદેશનો પુનરોદ્ધાર કરનાર શ્રીમાન્ ધર્મસિંહજીતથા લવજી ઋષિથી આજ સુધીનો ઇતિહાસ જણાવીશ. હું એકવાર કહી ગયો છું અને વળી ફરીથી કહું છું કે, મ્હને પોતાને મ્હને મળેલી નોંધો ઉપર સંપૂર્ણ ભરોંસો નથી; કારણ કે ઇતિહાસ લખવાની ટેવ જ આપણામાં ન હોવાથી જુદી જુદી યાદીઓમાં જુદી જુદી હકીકતો લખેલી છે. મ્હેં તો માત્ર મ્હને એકના મુકાબલે બીજું જે કાંઈ વધારે વજનદાર લાગ્યું તે સ્વીકાર્યું છે. હું જાણું છું કે મ્હારી નોંધમાં ઇતિહાસીક ભુલો હશે જ પણ તે ધરદા-પુર્વક કરાયેલી ન હોવાથી ક્ષન્તવ્ય છે.

પાટ ૧ સી.

ઋષિ શ્રી ભાણાજી: સીરોહી તપાના અરહટવાડના રહીશ; સાતે પોરવાડ; સંવત ૧૫૩૧ માં છતી રિદ્ધિ ત્યાગીને ૪૫ પુરૂષો સાથે અમદાવાદ મુકામે દીક્ષા લીધી.

પાટ ૨ જી.

શ્રી ભીદજી; સીરોહીના રહીશ; ઓશવાલ; સાથરીઆ ગોત્રી; પુષ્કળ દ્રવ્ય છોડી કુટુંબ પરિવાર સહિત ૪૫ માણસો સાથે ૧૫૪૦ માં દિક્ષા લીધી.

(૫૬)

પાટ ૩ જી.

શ્રી ન્યુનાજી; ઓશવાજ; પુષ્કળ દ્રવ્ય છોડી શ્રી ભીદાજી સમક્ષ
૧૫૪૬ માં દિક્ષા લીધી.

પાટ ૪ થી.

શ્રી ભીમાજી; મારવાડના પાલી ગામના રહીશ; ઓશવાજ; લોઢા
ગોત્રી; લાખ રૂપીઆ છોડી દિક્ષા લીધી હતી.

પાટ ૫ મી.

શ્રી જગમાલજી; ઉત્તરાર્ધ મધ્યે નાનપુરા ગામના રહીશ; ઓશવાજ;
શ્રી ઝંઝેર મુકામે સુરાણુ ગોત્રી ઋષિ ભીમજી પાસે ૧૫૫૦માં દિક્ષા લીધી.

પાટ ૬ ઠી.

શ્રી સરવોજી; વીસા શ્રીમાળી; અકબર બાદશાહના વજીર (?) હતા.
શ્રી જગમાલજીનો ઉપદેશ સાંભળી વૈરાગ્ય પામી દિક્ષા લેવા તૈયાર થયા
ત્યારે અકબરશાહે કહ્યું:—

સરત્રા ! યે સંસાર એક અજબ ચીજ હૈ;

દુનીયાકે બીચ રહના અજબ ચીજ હૈ.

શાહની સામે એવાજ નવાબ સરવોજી આપે છે અને પછી દિક્ષા
લેછે. કહેછે કે પાંચ દોઢ દ્રવ્ય છોડી તહેમણે લીધી હતી. (સવત્ર ૧૫૫૪)

પાટ ૭ મી.

શ્રી રૂપ ઋષિજી; અણુહીલપુર પાટણના રહીશ; વેદ ગોત્રી; જન્મ
સંવત્ર ૧૫૫૪; બે લાખ રૂપીયા છોડી ૧૫૬૬ માં સ્વયમેવ (પોતાની
મેળે—ગર ગુરુએ) દિક્ષા લીધી અને ૧૫૬૮ માં પાટણ મુકામે ૨૦૦
ધર આવકના બનાવીને લોંકા ગચ્છમાં ભજ્યા. ૧૯ વર્ષ દિક્ષા પાળી ૧૫૮૫
માં પર દિવસનો સંચારો કરી સ્વર્ગસ્થ થયા.

પાટ ૮ મી.

શ્રી જીવા ઋષિજી, સુરતના રહીશ; પિતાનુ' નામ તેજપાળ શાહ,

માતાનું નામ કપુરાંબાઇ; જન્મ સંવત્ ૧૫૫૨ ના મહા વદ ૧૨. ૧૫૭૮ માં ૩૨ લાખ મહમુદી જેટલું દ્રવ્ય છોડી દિક્ષા લીધી. દિક્ષા ઓત્સવમાં જ ૧ લાખ રૂપિયા ખર્ચાં કહેવાપ છે. ૧૫૮૫ માં પૂજ્ય પદ્મી; સુરતમાં ૬૦૦ ધરને પ્રતિબોધી શ્રાવક કર્યા. ૩૫ વર્ષ સુધી પાળી ૧૬૧૩ ના જેઠ વદ ૧૦ ના રોજ સંચારો કરી સ્વર્ગવાશી થયા.

એમના વખતમાં સીરોહીની રાજ્યકચેરીમાં શીવ અને જીનના અનુયાયીઓ વચ્ચે વિવાદ થયો; એમાં જૈન યતિઓ હાર પામવાથી તહેમને દેશ છોડી જવાનો હુકમ થયો, પરંતુ એટલામાં અમદાવાદ મુકામે મિરાજતા પૂજ્ય શ્રી જીવા ઋષિજીએ પોતાના શિષ્ય કુંવરજીને ત્યાં મોકલ્યા, જેમણે ચર્ચા કરીને જૈન મતની જયપ્ત્ત કરાવી.

અહીંથી દુટકાટ શરૂ થઈ. મેઘજી નામના એક સ્થીવરને કોઈ કારણથી ૫૦૦ ઠાણા સહિત ગચ્છ બહાર કરવામાં આવ્યા તેથી તેઓ હીરવિજય સુરી પાસે ગયા અને તહેમના ગચ્છમાં ભળ્યા.

આ સમયમાં ૧૧૦૦ ઠાણા લોંકાગચ્છમાં વિચરતા હતા. પરંતુ સંપ દુટવાથી અને ખીજાં વિવિધ કારણોથી એકના ત્રણ ગચ્છ થયા:—

(૧) જીવા ઋષિજી ગુજરાતમાં વિચરતા હતા, તહેમનો સમુદાય “ ગુજરાતી લોંકા ગચ્છ ” તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો.

(૨) નાગોરી લોંકા ગચ્છ. (૩) ઉતરાધિં લોંકા ગચ્છ.

ગુજરાતી લોંકા ગચ્છના વડીલ શ્રી જીવા ઋષિજીને ૩ મ્હોટા શિષ્યો હતા:— શ્રી કુંવરજી, વરસીંગજી અને શ્રી મલજી.

પાટ ૯ મી.

શ્રી કુંવરજી, પિતા લહુવોજી, માતા રૂડી બાઇ, સંવત્ ૧૬૦૨ ના જેઠ શુદ્ધ ૫ ના રોજ ૭ માણસ સાથે જીવા ઋષિજી પાસે અમદાવાદમાં દિક્ષા લીધી. તેઓ શાસ્ત્રમાં એટલા કુશળ હતા કે સીરોહીમાં શૈવીઓને ચર્ચામાં હરાવ્યા હતા. ૧૬૧૨ માં ગુરૂએ તહેમને પાટે બેસાડ્યા.

[આ સમયમાં વળી શ્રી કુંવરજીના ન્હાના ગુરૂભાઈ વરસિંગજી જીદ પડ્યા; ભાવસારોએ તહેમને પૂજ્ય પદ્મી આપી. તહેમના પક્ષને ‘ગુજરાતી લોંકા ગચ્છની ન્હાની પક્ષ’ એવું નામ મળ્યું.]

પાટ ૧૦ મી.

શ્રી શ્રીમદ્ભજ; અમદાવાદ નિવાસી; પોરવાડ; પિતાનું નામ થાવર શેઠ; માતા કુંવરબાઈ. ૧૬૦૬ ના માગસર શુદ્ધ ૫ ના રોજ છતી રિદ્ધિ ત્યાગી શ્રી જીવાન્કપિ પાસે દિક્ષા લીધી. ૧૬૨૯ ના જેઠ વદ ૫ ના રોજ શ્રી કુંવરજીની પાટે બેઠા.

તેઓ ઉગ્રવિહારી હતા; ગામમાં એક રાત્રી અને શહેરમાં પાંચ રાત્રીથી વધુ રોકાતા નહિ.

એક વખત કડી—કલોલ પાસે ગામ છે ત્યાં પધારી ઘણા જીવોને પ્રતિબોધ્યા; તે લોકોએ તે બોધથી જૈન બની પોતાની ડોકથી કંઠીઓ તોડીને કુવામાં નાખી, જેને લીધે હાત્ત પણ તે કુવા ‘કંઠીઓ કુવો’ એવા નામથી ઓળખાય છે.

મનુષ્ય કાંઈ તરફ વિહાર કરી મોરખીમાં તેઓ પધાર્યા અને ત્યાં શ્રીપાળ શેઠ વગેરે ૪૦૦૦ ધરને પ્રતિબોધી શ્રાવક કર્યા.

પાટ ૧૧ મી.

શ્રી રત્નસિંહજી; હાલાર પ્રાંતના નવાનગરના રહીશ, વીસાશ્રીમાળી સોલાણી; સુરાશાહ પિતા; વેશવાળ કરેલી પોતાની પત્નીને ઘેર જઈ તેણીને ઉપદેશ આપી પોતે દિક્ષા લીધી, સંવત્ ૧૬૪૮. તે કુમારિકા કે જે તે વખતે ૧૧ વર્ષની હતી તેણીનું નામ શીવબાઈ હતું.

શાસ્ત્રોનો સારો અભ્યાસ કરવાથી ૧૬૫૪ માં ગુરૂ શ્રીમદ્ભજએ તહે-મને પાટે બેસાડ્યા. તહેમના શિષ્ય સવળ તથા શીવળ વગેરે થયા.

પાટ ૧૨ મી.

શ્રી કેશવજી; મારવાડના ધુનાડ ગામના રહીશ; ઓશવાળ; વિજયરાજ પિતા; જવતબાઈ માતા; પૂજ્યશ્રી રત્નસિંહજી પાસે ૭ જાણ સાથે દિક્ષા લીધી. ૧૬૮૬ માં પાટે બેઠા પછી થોડે જ મહિને સંચારો કરી જેઠ સુદ ૧૩ ના રોજ કાળ કર્યો.

શ્રી શીવજી; હાલારના નવાનગરના રહીશ; સંઘવી અમરશી પિતા; તેજાપાઠ માતા.

એમની દિક્ષાનો પ્રસંગ કાંઈક વિચિત્ર હતો. એવું કહેવાય છે કે શ્રી રત્નસિંહજી જામનગરમાં પધારેલા અને તેજાપાઠ વાંદવા આવેલાં તે વખતે તે ભદ્રિક બાપને પુત્રરહિત જાણી સહેજે કહ્યું કે: “ દેવાણુપિયે ! ધર્મની શ્રદ્ધાથી સંતતી પણ સાંપડે, ધર્મમાં દ્રઢ શ્રદ્ધા રાખો. ” આ વાત બન્યા પછી કેટલેક વર્ષે ફરીથી શ્રી રત્નસિંહજી તે ગામમાં પધાર્યા અને તેજાપાઠ વાંદવાં આવ્યાં તે વખતે તેણીને પાંચ પુત્રો થયા હતા. આ બાપને એવી જ શ્રદ્ધા ઝોંટી ગઈ હતી કે આ પ્રતાપ મહારાજની તે દિવસની આશીષનો હતો !

એક શીવજી નામનો તેણીનો પુત્ર મહારાજના ખોળામાં બેઠો જોઈ તેણીએ કહ્યું, તે ત્હમારો જ પ્રતાપ છે, માટે ત્હમારી પાસે રહેવા ઇચ્છે છે. ભલે ત્હેને શિષ્ય બનાવો. તેણીનો અતિ આગ્રહ થતાં મહારાજે ત્હેને ભણાવવું શરૂ કર્યું અને શાસ્ત્રમાં પારંગામી થતાં દિક્ષા આપી, (સન્વત્ ૧૬૭૦) ત્હેમનો જન્મ ૧૬૩૯ માં થયો હતો અને ૧૬૮૮ માં પાટે બેઠા હતા.

ત્હેમણે પાટણમાં ચોમાસું કરેલું ત્યાં ત્હેમની કીર્તિ ન સહન થઈ શકવાથી કેટલાક ચૈત્યવાસીઓએ દીલ્લીમાં બાદશાહને ત્હેમની વિશ્વ ઉસ્કર્યા. શાહજહાં બાદશાહે શીવજીને દીલ્લી તેડાવ્યા. એ વખતે ચાતુર્માસનો વખત હતો. પરંતુ શાસ્ત્ર ફરમાવે છે કે, દુષ્ટના જોગથી, દુષ્કાળને લીધે, હિંસાના કારણથી, રાજ્યના ભયથી એમ ગાઢા કારણથી ચોમાસામાં પણ વિહાર થઈ શકે છે; એમ વિચારી શીવજી દીલ્લી આવ્યા. કેટલાક હાજરજવાબી સલાહ જવાબ થવાથી બાદશાહ બહુ ખુશી થયા અને ત્હેમને મહેર છાપ વાળો પટો આપ્યો, અને એક પાલખીની બક્ષીસ કરી. (સંવત્ ૧૬૮૮ ના આશ્વીન શુદ્ધ ૧૦ વિજયા દશમીને રોજ.)

આ પ્રમાણે શ્રી શીવજી મહારાજે લોકાગમ્બની કીર્તિ વધારી એ

ખરી વાત; પરન્તુ પટો અને પાલખી ઉપાધિ રૂપ થઈ પડ્યાં ! એ સો-
નાની કટારી કેડે બાંધવાના કામની ન થતાં પોતાને ઇજા કરનારી નીવડી.
આજથી યતિઓ પાલખી, ચન્નર વગેરે રાખી સાલખી કરતાં શિખ્યા.
ત્યાગમાં આવી જાતના પરિગ્રહે મ્હોટું ખસત પહોંચાડયું.

શ્રી શીવજી હવે અમદાવાદમાં આવ્યા. એ વખતે અમદાવાદના ઝવેરી
વાડામાં નવવજ્રે અપાસરે ૭૭૦૦ * ધર લોંકાગચ્છી શ્રાવકોનાં હતાં અને
અપાસરા ૧૯ હતા.

લાક્ષણ ઋષિ પાસે કાવ્ય, ન્યાય, સિદ્ધાંત, વગેરે ભણીને શીવજી પાટધર
થયા તે પછી તહેમને ૧૬ શિષ્ય થયા હતા; તેઓ પૈકી જગજીવનજી, આ-
ણુંદજી વગેરે કેટલાક તો ઉંચ કુળમાંથી ત્યાગી થયા હતા.

(શ્રી શીવજી ના વખતમાં સંવત ૧૬૮૫ માં ધર્મસિંહજી
લોંકાગચ્છથી જીદા પડ્યા અને નવો ગચ્છ ચલાવ્યો.)

પાટ ૧૪ મી.

શ્રી સંધરાજજીનો જન્મ ૧૭૦૫ના અષાઢ શુદ્ધ ૧૩ સિદ્ધપુરમાં થયો.
જ્ઞાતે પોરવાડ; પિતા તથા બહેન સાથે ૧૭૨૮ માં શીવજી ઋષિ સમીપે
દિક્ષા લીધી.

શ્રી જગજીવનજી પાસે વ્યાકરણ, કાવ્ય, અક્ષરકાર, ન્યાય, વગેરેનો
અભ્યાસ કર્યો હતો. એક પટાવળીમાં મ્હેં એવું વાંચ્યું કે એમણે “ છ-
લાખ ગ્રંથ ટીકા સહીત તથા અંગ ઉપાંગ મૂળ છે; વગેરે ખત્રીસ સિદ્ધાંત-
નો અભ્યાસ કર્યો હતો ” ! છ લાખ ગ્રંથ જેવી મ્હોટી ગપ એક નહાનું

* આ સંખ્યા, ખીજા કેટલાક આંકડાઓની માફક, મ્હને વધું પડતી
લાગે છે. મુસલમાની વખતનાં અમદાવાદ શહેરમાં મુસલમાન સિવાય
ખીજાઓને શહેરની અંદર રહેવાની જ છુટ નહોતી. માત્ર થોડાક હિંદુઓ
સિવાય ખીજા સર્વ હિંદુઓ શહેરબહાર પરામાં રહેતા, એમ વૃદ્ધ
શહેરીઓના મ્હોટે મ્હેં સાંભળ્યું છે. વા, મો. શાહ.

બાળક પણ ન માની શકે ! પરંતુ એમણે અભ્યાસ સારો કર્યો હશે એટલું તો હશે. તહેમને ૧૭૨૫ માં આચાર્ય પદ આપવામાં આવ્યું. પરંતુ એ માટે ખંભાતમાં બિરાજેલા આનંદઋષિજીએ વાંધો ઉઠાવ્યો કે તહેમને પૂછ્યા સિવાય શા માટે આચાર્ય પદી આપી ? તહેમને એવો જવાબ મળ્યો “કે એ બાળકમાં તદ્દમારો કાંઈ અધિકાર નથી. ” આ જવાબથી આનંદઋષિ રહી ગયા અને ખંભાત જઈ પોતાના શિષ્ય ત્રિલોકઋષિજીને પાટે એસાડી જૂદો ગરૂથ સ્થાપ્યો, કે જેમાં ૧૮ સંધ્યાગના યતિ ભગવાથી તેઓ “ અઢારીઆ ” કહેવાયા.

શ્રી સંધરાજજી ૨૯ વર્ષ આચાર્ય પદ ભોગવી ૧૭૫૫ ના ફાગણ શુદ્ધ ૧૧ ના રોજ ૧૧ દિવસનો સંધારો કરી ૫૦ વર્ષની વયે આગ્રા શહેરમાં સ્વર્ગવાસી થયા. તે વખતે થયેલી મ્હોટી ધામધુમથી બળી ગયેલા ધર્માંજી લોકોએ બાદશાહને કહ્યું કે “ સંધરાજજીના માથામાં મંણી છે ! ” બાદશાહે રમશાન ભૂમીમાં માણસો મોકલ્યાં. કહેવાય છે કે, મહારાજના શખને અગ્નિદાહ દેવામાં આવતાં મસ્તક ફાટી મંણી નીકળીને જમના નદીમાં પડતાં સર્વ કોઇ જોઇ શક્યા. આ કારણથી “ સંધરાજજી મંણીધર ’ કહેવાય છે. આ દંતકથામાં કેટલુંક વળુદ છે તે હું કહી શકતો નથી.

પાટ ૧૫ મી.

શ્રી સુખમલજી; મારવાડમાં જેસલમેર પાસે આસણીકોટના રહીશ; વીશા ઓશવાળ, સખવાલેચા ગોત્ર, પિતા દેવીદાસ, માતા રંભાબાઈ; જન્મ સંવત્ ૧૭૨૭; શ્રી સંધરાજજી પાસે ૧૭૩૯ માં દિક્ષા લીધી. ૧૨ વર્ષ તપ કર્યો. સૂત્ર સિદ્ધાંતનું જાણપણું અચ્છું હતું. ૧૭૫૬ માં અમદાવાદ મુકામે ચતુર્વિધ સંધે પાટે સ્થાપ્યા. છેલ્લું ચાતુર્માસ ધોરાજીમાં કર્યું. જ્યાં સંવત્ ૧૭૬૩ ના આશ્વીન વદ ૧૧ ના રોજ કાળ કર્યો.

પાટ ૧૬ મી.

શ્રી ભાગ્યંદ્રજી; શ્રી સુખમલજીના ભાણેજ; કચ્છ—લુજના રહીશ; ૧૭૬૦ ના માગશર શુદ્ધ ૨ ના રોજ પોતાની ભોજાઈ તેજબાઈ સહિત

દિક્ષાલીલાપાઠી ભૂજમાં પૂજ્ય પદ્મી મળી; ૧૮૦૫ માં કાળ કર્યો.

પાટ ૧૭ મી.

શ્રી વાલયંદ્રજી; મારવાડ દેશમાં ફલોધીના રહીશ; વીસા ઓશવાળ; જાજર ગોત્રી; પિતા ઉગરાશા; માતા સુમળુબાઈ; બે ભાઈ સાથે તહેમલે દિક્ષા લીધી હતી. ૧૮૦૫ માં સાચોર મુકામે પૂજ્ય પદ્મી મળી; ૧૮૨૯ માં કાળ કર્યો.

પાટ ૧૮ મી.

શ્રી માલુકયંદ્રજી; મારવાડમાં પાલી પાસે દયાપુર ગામના વીસા ઓશવાળ, કટારીઆ ગોત્રી; પિતા રામચંદ, માતા જીરીબાઈ, માંડવી મુકામે ૧૮૧૫ માં વાલયંદ્રજી પાસે દિક્ષા લીધી. નવાનગરમાં ૧૮૨૯ માં પૂજ્ય પદ્મી મળી. ૧૮૫૪ ના ફાગણ શુદ્ધ ૫ મંગળવાર સવા ૩:૩૦ હર દિન ચઢતાં કાળ કર્યો.

પાટ ૧૯ મી.

શ્રી મુલયંદ્રજી, મારવાડમાં જલેરી તાળે મોરશી ગામના વીસા ઓશવાળ વાણીઆ; સીંહલ ગોત્રી, માતા અજબાઈ, પિતા દીપચંદ, દિક્ષા ૧૮૪૯ ના જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૧૦ પૂજ્ય શ્રી માલુકયંદ્રજી પાસે લીધી. નવાનગરમાં ૧૮૫૪ ના ફાગણ વદ ૨ ના રોજ પૂજ્ય પદ્મી ધણા હાઠમાઠથી અપાઈ. તેઓએ જેસલમેર મધ્યે ૧૮૭૬ માં કાળ કર્યો.

પાટ ૨૦ મી.

શ્રી જગતચંદ્રજી મહારાજ.

પાટ ૨૧ મી.

શ્રી રત્નચંદ્રજી મહારાજ.

પાટ ૨૨ મી.

શ્રી નૃપચંદ્રજી મહારાજ હાલ વિદ્યમાન છે.

(આ પ્રમાણે શ્રી કુંવરજી :પક્ષની પટાવળી પુરી થાય છે. હવે આપણે “ગુજરાતી લોકાગમજીની “ નાની પક્ષ”ની પટાવળી તપાસીશું.)

પાટ ૯ મી

શ્રી વરસીંગજી તે પૂજ્ય શ્રી જીજ્ઞાના શિષ્ય હતા. સંવત ૧૬૬૩ ના જેઠ વદ ૧૦ ના રોજ વડોદરાના બાવસારોએ તહેમને પૂજ્ય પદી આપી.

પાટ ૧૦ મી.

શ્રી (લઘુ) વરસીંગજી ૧૬૨૭ માં ગાદીએ બેઠા. ૧૬૬૨ માં દીલ્લીમાં ૧૦ દિવસનો સંધારો કરી સ્વર્ગવાસી થયા.

પાટ ૧૧-શ્રી યશવંતજી

પાટ ૧૨-શ્રી રૂપસંગજી

પાટ ૧૩-શ્રી દામોદરજી

પાટ ૧૪-શ્રી કર્મસિંહજી

પાટ ૧૫-શ્રી કેશવજી (એમના નામે

પાટ ૧૬-શ્રી તેજસિંહજી

આ ગચ્છ ઓળખાયછે.)

પાટ ૧૭-શ્રી કહાનજી

પાટ ૧૮-શ્રી તુલશીદાસજી

પાટ ૧૯-શ્રી જગદ્ગુરુજી.

પાટ ૨૦-શ્રી જગજીવનજી

પાટ ૨૧-શ્રી મેઘરાજજી

પાટ ૨૨-શ્રી સોમચંદજી

પાટ ૨૩-શ્રી હરખચંદજી

પાટ ૨૪-શ્રી જયચંદજી

પાટ ૨૫- શ્રી કલ્યાણચંદજી

પાટ ૨૬-શ્રી ખુખચંદજી (વિદ્યમાન છે)

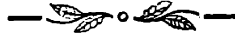
ગુજરાતી લોકાગચ્છ પૈકી (૧) કુંવરજી પક્ષના શ્રીપૂજ્ય શ્રી ન-
પચંદ્રજીની ગાદી જામનગરમાં, (૨) કેશવજી પક્ષના શ્રીપૂજ્ય શ્રી ખુખ
ચંદ્રજીની ગાદી વડોદરામાં અને બનરાજજી પક્ષના શ્રી વજ્રેરાજની ગાદી
જેતારણ (અજમેર) માં છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

લોંકાગચ્છની વધુ શાખાઓ.

વાં ચનારને અટપટા નામોનું લીસ્ટ વાંચતાં ખરે કંટાળો આવ્યો હશે. એ કંટાળો ઘોઈ નાંખી, ખીજ એવા લીસ્ટમાં દાખલ થવા પહેલાં આપણે જરા રસ પડે એવી બાબતો તરફ વળીશું.

ચોવીશમાં તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુનાં કર્મભાનો-જેવાં તે હતાં તેવાજ રૂપમાં-ચોતરફ દેશાવવાતું કામ મહાન લોંકાશાહે ઉઠાવ્યું અને ત્હેના મિશનમાં એક પછી એક અનેક મીશનરીઓ ભળ્યા એ આપણે જોયું. પરંતુ જેમ મહાવીર ખુદના વંશજો લાંબે કાળે પરિગ્રહધારી અને શીથીલાચારી બનેલા આપણે જોઈ ગયા તેમજ મહાવીરના આ ‘પયગે-મ્મર’ ના-લોંકાશાહના વંશજો પણ લાંબે કાળે પરિગ્રહધારી અને શીથી-લાચારી થઈ ગયા. ત્યાગ-જ્ઞાનાબ્યાપ્ત-પરોપકાર એ સર્વ ભૂતાઈ ગયું. માન, લોભ, ખટપટો અને વિકારોનું જોર વધ્યું. લોંકાશાહનું નામ માત્ર ગચ્છ સાથે જોડાઈ રહ્યું પરંતુ ત્હેનો ઉદ્દેશ ભૂલાઈ ગયો. એ ગચ્છ જ જુદો હોય એમ થઈ ગયું. વચક્ષા જમાનામાં તે વર્ગના મીશનરીઓ પરિગ્રહ રાખવા છતાં એટલું તો કરી શકતા કે મ્હોટા મ્હોટા રાજાઓ અને અમલદારોને મળી ખુશ કરતા અને જૈન ધર્મનો ચમત્કાર બતાવતા. એટલો પણ ગુણ હવે તો રહ્યો નહિ. જેમ જેમ વખત વહેતો ગયો તેમ તેઓની શક્તિ ખીજીઓ ઉપર નહિ પણ પોતાના ભક્તો ઉપર જ ચાલવા લાગી. તેઓ ભક્તના પર અમુક દેક્ષ નાખવા લાગ્યા અને તે દેક્ષ જોરજુલમથી પણ ઉધરાવતા.

યતિ એ પ્રથમ સાધુ શબ્દનો પર્યાયવાચક શબ્દ હતો. યમ્ એટલે અંકુશ રાખવો, એ ધાતુ ઉપરથી નીકળેલા 'યતિ' શબ્દનો અર્થ ઇન્દ્રિયોને અંકુશમાં રાખનાર અર્થાત્ 'સાધુ' એવો હતો, પરંતુ જેમ જેમ યતિ વર્ગ શીથીલ પડતો ગયો તેમ તેમ 'યતિ' શબ્દનો અર્થ પંચમહાવ્રતધારી સાધુ નહિ પણ પરિગ્રહધારી ઉપદેશક એવો થવા લાગ્યો. હાલ સાધુ અને યતિ એ શબ્દો ભિન્ન ભિન્ન અર્થમાં જ વપરાય છે, લોકાશાહના વંશજ તરીકે આત્મા આગતા ઉપદેશકોને 'યતિ' કહેવાય છે, જ્યારે એ યતિ વર્ગનો સડો જોઇ લોકાશાહના અને શ્રી મહાવીર પ્રભુના અસલ ફરમાન મુજબ ચાલવાને ધર છોડી નીકળેલા ઉપદેશકોને. 'સાધુ' કહેવાય છે, આવા બે પક્ષ જુદા પડ્યા ત્હેને આજે ૩૬૦ વર્ષ થયાં નથી; તે પક્ષ કેવી રીતે જુદા પડ્યા તે સંબંધી તથા જુદા પડેલા પક્ષના વિસ્તાર સમ્બન્ધી હકીકત આપણે હવે પછી જોઈશું.

કુદરતના કાનુન મુજબ દરેક પંથમાં-દરેક સમુદાયમાં જ્યારે વધુ અધેર વ્યાપે છે ત્યારે એક 'સુધારક' નીકળી આવે છે અને તે જુદો સમુદાય સ્થાપે છે. ચોરાંક વર્ષ સુધી તો ત્હેના અનુયાયીએ થોડા હોય દીકરાક વર્તે છે અને વળી પાછું ત્યાં પણ કાળું અંધારું ચોતરફ ફેલાય છે; એમાંથી વળી કોઈ વીર નીકળી આવે છે. આમાં હર્ષ-શોક કરવા જેવું કશું નથી. કોઈ સમુદાય તદ્દન સારો કે કોઈ તદ્દન ખરાબ એવો છેજ નહિ. બધામાં સુધારાનો અવકાશ છે; સુધારાનું કામ કદી પરિપૂર્ણ થવાનું નથી,

ચૈત્યવાશીઓની ગડબડને દુર કરવા લોકાશાહ જન્મ્યો. તેમ ત્હેના વંશજોમાં દાખલ થયેલા અધેરને કાપવા કોઈ બીજો લોકાશાહ થયોજ જોઇએ, કુદરતે મોકલવો જ જોઇએ. અને તેમ થયું પણ ખરું. શીવજીના વખતમાં (સંવત્ ૧૬૮૫) ધર્મસિંહ નામે અને વજાંગજીના વખતમાં (સંવત્ ૧૬૯૨) લવજી નામે: એમ બે સુધારક નીકળી આવ્યા અને ત્હેમણે શુદ્ધ પરપણાનું કામ ધમધોકાર ચલાવ્યું. પરંતુ એ બન્ને વીરોનું આત્મબળ શ્રીમાન લોકાશાહ જેટલું ન હોવાથી તેઓ ત્હેના જેટલો પ્રકાશ

કેસાની શક્યા નહિ. તો પણ તેઓએ અંધારં ટાળ્યું એ પણ કાંઈ ઓછું ખુશ થવા જેવું નથી.

આ બે વીર પૈકી શ્રીમાન્ ધર્મસિંહની હકીકતથી પ્રથમ બોમીઆ થયા પછી શ્રીમાન્ લવજીની હકીકત જોઈશું.

શ્રીમાન ધર્મસિંહજીનું વૃત્તાંત.

કાઠીયાવાડના હાલાર પ્રાંતના નવાનગર અપરનામ જામનગર શહેરના દશા શ્રીમાળી વણિક જિનદાસ નામે આવકને શીવા નામે પત્નીથી ધર્મસિંહ નામે પુણ્યશાલી પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. ધર્મસિંહની ૧૫ વર્ષની ઉંમર થતાં, તે શહેરના લોંકાગઢી ઉપાશ્રયમાં લોંકાગઢીધિપતિ શ્રીપૂજ્ય શ્રી રત્નસિંહજીના શિષ્ય શ્રી દેવજી મહારાજ પધાર્યા. તહેમનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવનાર મોટી સંખ્યામાં ધર્મસિંહ પણ એક હતો. ઉપદેશની અસર એ થઈ કે તહેમને વૈરાગ્ય પૂર જોશથી મુર્યો. માતાપિતાએ થોડી વાર વાંધો લીધા બદ છેવટે દિક્ષાની પરવાનગી આપી, એટલુંજ નહિ પણ પુત્ર સાથે પિતાએ પણ દિક્ષા લીધી. યતિ વર્ગની દિક્ષા લઈ ગુરુભક્તિ અને શાસ્ત્રાધ્યયનમાં લાગેલા આ ત્રિવ વૈરાગ્યવાળા યતિને ઠર સૂત્ર, વ્યાકરણ, તર્કશાસ્ત્ર વગેરેનું જાણપણું જલદી જલદી થઈ ગયું. જ્ઞાનની શોધમાં જ લાગેલા અને વિનયવંત પુરુષપર સરસ્વતી જલદી પ્રસન્ન થાય છે. શ્રી ધર્મસિંહ માટે એવું કહેવાય છે કે તેઓ બંને હાથની માફક બંને પગમાં કલમો પકડી લખી શકતા વળી તેઓ અષ્ટાવિધાન કરતા. આવી શક્તિઓ થોડાયાં જ હોયછે અને જેઓ એવી શક્તિ જીરવી શકેછે તેવાની સંખ્યા તો ઓછી થોડી હોયછે.

સૂત્રના જાણપણામાં આગળ વધવા સાથે તહેમના મનમાં આ પણ વિચાર ઉદ્ભવવા લાગ્યો કે સૂત્રોમાં કહ્યા મુજબ તો અમે કોઈ વર્તાતા નથી. માટે જો ટુકડા માગી ખાવા માટે આ બેખ ન પહેર્યો હોય તો શુદ્ધ મુનિવ્રત પાળવુંજ જોઈએ. આ વિચાર તહેમણે ગુરુ શીવજી સમક્ષ નમ્રતાપૂર્વક જાહેર કરતાં જણાવ્યું કે:—

“ કૃપાળુ દેવ ! શ્રી ભગવતે ૨૧૦૦૦ વર્ષ સુધી મુનિ માર્ગ વર્તશે એવું શ્રી ભગવતી સૂત્રના વીશમા શતકમાં કહેલું છે તે છતાં આ પંચમ કાળનું બહાનું દષ્ટિ શિથિલ પ્રણામ કરી મુનિ માર્ગના આચાર્યની ઠીલા પડવું એ સારું નહિ; કારણ કે આ મનુષ્યમવ એ અમૂલ્ય ચિંતામણિ સમાન છે. માટે કાયરપણું તજી શુરવીરપણું ગ્રહણ કરો. આપ સરખા સમર્થ વિશાળ શુદ્ધિના વિદ્વાન મહાપુરુષ, બીજા પાત્ર પ્રાણીની પેઠે નરમ થઈ બેસે તો પછી તેવા પ્રાણીઓનો શો દોષ ? માટે આપ આજસ તજી સિંહની પેઠે પરાક્રમ ફેરવી મુનિમાર્ગને અનુસરો અને બીજાને તે પ્રમાણે અનુસરાવો. આમ કરવાથીજ જિન શાસનની શોભા અઃ આત્માનું શ્રેય છે. સિંહ કાયર થાય નહિ, સૂર્યમાં અંધકાર સંભવે નહિ, દાતારને સૂમ-પણું ઘટે નહિ, તેજને ચાબખો હોય નહિ; તેમ આપ પણ શુરવીર થઈ કાયરપણું બતાવો એ શોભે નહિ. જેમ ત્રણે કાળમાં અગ્નિમાં શીતળતા હોતી નથી તેમજ જ્ઞાની પુરુષના મનમાં પણ સંસારને વિષે કોઈ દિવસ રાગ હોતો નથી. આપ મુનિ માર્ગ આચરવા તૈયાર થાઓ અને આપની સાથે હું પણ દિક્ષા પાળવા ખુશી છું. સંસાર છોડ્યા પછી આરંભ પરિ-ગ્રહ ગ્રહણ કરવો સર્વથા યોગ્ય નથી.”

ઉપર પ્રમાણે ધર્મસિંહનાં સત્ય વચનો સાંભળી ગુરૂ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે, આ ધર્મસિંહનું કહેવું અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે મહારાથી પણ નિકળાય તેમ નથી અને આવો પંડિત વિનીત શિષ્ય જો આ ગચ્છ છોડીને જશે તો મહારા ગચ્છમાં દેટલીએક હરકત થશે; માટે તે ગચ્છમાં રહે તો સારું. આવો વિચાર કરી ગુરૂએ ધર્મસિંહ શિષ્યને કહ્યું : “ હાલમાં મહારાથી આ પૂજ્ય પદ્મીનો ત્યાગ થાય તેમ નથી પણ ત્હમે હમણાં ધીરજ રાખો અને પોતાના જ્ઞાન ધ્યાનમાં રહો. થોડાં વર્ષ પછી આપણે આ ગચ્છની કાંઈ સવડ કરી આ બધી ઉચ્ચાધિ છોડી દઈ ફરીથી સંયમ આદરીશું. હાલ ઉતાવળ કરવી છોડી દો. ”

ગુરૂનાં આવાં વચન સાંભળી ધર્મસિંહે વિચાર કર્યો કે જો ગુરૂ સંયમ લે તો બહુ સારું; કારણ કે મહારા જ્ઞાનના ઉપકારી છે, માટે ત્હમને લક્ષ્મી

મહારે નીકળતું જોઈએ. આમ વિચારી સજીરી પકડી. ગુરૂ શિષ્યનો બહોળો સ્નેહ સંબંધ હોવાને લીધે વિનયવંત શિષ્યે તે વખતે ગુરૂનું વચન માન્ય કયું.

પરંતુ ગુરૂની શુદ્ધિ નિર્માળ થતા સુધીમાં ધર્મસિંહ છેકજ નવરા બેસી રહે તેવા નહોતા. તહેમણે વિચાર્યું કે, ત્યાગી વર્ગને મળતી કુરસદનો સારામાં સારો ઉપયોગ જ્ઞાનવૃદ્ધિનાં સાધન ઉમાં કરવાથી થઈ શકે. મુખ્યથી અપાતો ઉપદેશ એકજ વખત કામ લાગે અને તે પાશુ એકજ જગાના થોડા માણસોને કામ લાગે, પરંતુ લખાયેલો ઉપદેશ સર્વ જગાના માણસોને અનેક વખત કામ લાગી શકે. એમ વિચારી તહેમણે ગણધરે ગુરૂને લા સિદ્ધાંતપર ટાંચો ભરવાનું કામ શરૂ કર્યું, કે જેથી સૂત્રો સમજવાનું કામ સહેલું થઈ પડે.

એમણે સત્તાવીશ સૂત્રના ટપા પૂરેપૂરા લખી કહાડ્યા. એ ટપા એવા તો સક્ષેપમાં પણ ખુબીથી લખાયેલા છે કે આજે તહેના આધારેજ સાધુ-એ શાસ્ત્ર શીખે છે અને વ્યાખ્યાન સંભળાવે છે. આજે પંજાબ કે જ્યાં ગુજરાતી ભાષા કોઈ જાણતું નથી ત્યાં પણ એ ટપા દ્વારા મુનિઓ શાસ્ત્રનું જાણપણું કરે છે. આખા હિંદમાં એ ટપાનો ઉપયોગ થાય છે. ગુજરાતી ભાષાની ગરજ મારવાડી અને પંજાબી તેમજ મહારાષ્ટ્રીયને પાડનાર કોઈ હોય તો તે આ વિદ્વાન ધર્મસિંહજી જ છે.

દિવસ ઉપર દિવસ વ્યતીત થવા લાગ્યા પરંતુ ધર્મસિંહના ગુરૂવર્ધ પોતાની સાહજીથી ધરયા નહિ અને શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવાને કટીબદ્ધ થઈ શક્યા નહિ. છેવટે ધર્મસિંહની પણ ધીરજ કસોટી ઉપર આવી અને તહેમણે ગુરૂને કહ્યું; “ આપની ઇચ્છા મુજબ મહેં સજીરી પકડી; હવે આપણે બંને અગર બંનેનો જોમ ન બને તો મહારે એકલાએ શુદ્ધ ધર્મ પાળવા—પરપવા માટે મેદાનમાં નીકળીજ પડવું એવો મહેં નિશ્ચય કર્યો છે; કારણ સત્પુરુષો કહે છે કે “ ધર્મસ્ય ત્વરીતા ગતિઃ ”

“ દેવોના વલ્લભ ! તહેમણે જુઓછો તેમ મહારાથી વૈભવ હોડાય તેમ નથી, પરંતુ મહારા તરણથી તહેમણે તહેમણે શ્રેય કરતાં અટકાવવા એ

મહને તહમારા શુભેચ્છક તરીકે છાજતું નથી. હું તહમને આજ્ઞા આપું છું કે તહમે કલ્યાણ કરો. તહમારા કલ્યાણ માટે મ્હારી આશિસ્ પણ ખરા અંતઃકરણપૂર્વક આપું છું. હવે જ્યારે હું તહમને રણક્ષેત્રમાં ઝુઝવા જવાને તત્પર થયેલાજ ભાણું છું ત્યારે રણક્ષેત્રનાં સંકટોથી ડરાવવા માટે નહિ પણ તે સંકટો સામે ધૈર્યનું કવચ પહેરવાની તમે કાળજી રાખો એટલા માટે સલાહ આપવાની અગત્ય સમજું છું કે, યતિઓ અને પાસત્ય ઓથી ભરપુર વાતાવરણ વચ્ચે રહેવા છતાં એમનાથી જુદોજ—તદન જુદોજ વ્યવહાર સાચવવો એ જેટલું કઠીન છે તેથી પણ વધુ કઠીન તો એઓ વડે ઉરફેરાયલા લોકો તરફથી નિંદા, અપમાન અને વખતે તાડનના રૂપમાં થતા પરિસહ સહન કરવા, એ છે; પરંતુ તે સધળું આત્મયજ્ઞ દહી રાખીને તહમે ખમજો અને આપણા પવિત્ર પિતામહ મહાવીર અને પિતા લોકાશાહનું નામ ચોતરફ ગન્નવજો. ”

ધર્મસિંહે વિવેકપૂર્વક માથું નમાવ્યું અને આંખમાં ગુરુભક્તિનાં અશ્રુ આવ્યાં. “ વધુ કાંઈ હુકમ, કૃપાન થ ! ” ગદગદીત કંઠે વિનયવંત શિષ્ય બોલ્યા.

“ હા, મ્હારા વિવેકી શિષ્ય ! એક ફરમાશ છે. જે કામમાં તહમે જોડાવા માંગો છો તે એવું તો કઠીન અને નવું છે કે તે કામમાં જે તહમે ફતેહ પામો તો તો સૌ સારાં વાનાં; નહિ તો ‘ નહિ ધરના કે નહિ ધાટના ’ એવો ધાટ થાય અને પરિણામે મ્હારે તહમારી સાથે ગવાવું પડે; માટે મ્હારે એક કસોટી જોવાની છે. અમદાવાદની ઉત્તર તરફના ઉચાનમાં દરીયાખાન નામના યક્ષનું દેવળ છે ત્યાં આજની એક રાત્રી ગુજરાં અને પછી રહવારે મ્હારી છેવટની આજ્ઞા લેવા મુખેથી આવજો. ”

વંદન કરી ધર્મસિંહ દરીયાખાન તરફ ચાલ્યા, તે વખતે પાછલી બે ધડી દિવસ રહ્યો હતો. શાસ્ત્રના ફરમાન મુજબ ધર્મસિંહે ત્યાં રાત્રી રહેવા માટે તે જમાના રખવાળની રજા માગી ત્યારે એક મુસલમાને જવાબ આપ્યો: “ અરે જતી ! તહમને શું દરીયાખાન

પીરની તાકાદની ખબર નથી ! અમારા ચમત્કારી પીરની આ જગામાં કોઈ આદમ બચ્ચો રાત રહી શકતો નથી એ જાહેર વાત આજ તલકે શું તમારા બાલુવા બહાર જ છે ? સેંકડો માણસોને રાત્રે પગ ઝાલીને તે મહાન દેવે પછાડીને પેલી દુનીયામાં મોકલી દીધા છે, એ બધાની સોબત કરવાનું તમને મન થયું છે કે શું, જતીલ ! ”

“ ભાઈ ! તમને કહો છો તેમ કદાપિ હશે પરંતુ મહેને તો તમારા ગુરૂનો હુકમ હોવાથી તમારે તો અહીં રાત્રી રહેવું જ પડશે. સંકટ સામે તમારે એતાવ્યો તે આતે તમારો આભાર માનું છું; પરંતુ હર એ શું ચીજ છે તે હું સમજતો નથી; કારણકે ‘ હર ’ નામનો શબ્દ તમારા શબ્દકોષમાં હયાતી જ ધરાવતો નથી. ” ધર્મસિંહે જવાબ આપ્યો.

“ મરવા દો તમારે એ સેવગને ! આપણે તહેને આટઆટલો વાયા છતાં તહેનું આયુષ્ય જ ટુંકું હશે તો પછી આપણો શો ઉપાય છે ? ” એક બીજો મુસલમાન આસ્તેથી પહેલા મુસલમાનના કાનમાં બોલ્યો અને પછી તેઓએ ધર્મસિંહને રાત્રી રહેવાની પરવાનગી આપી.

જેમ જેમ સંધ્યાનો વખત વીતતો ગયો તેમ તેમ દરીયાખાન પીરની જગા નિર્જન અને હરામણી બનતી ગઈ. છેવટે આખા કોમ્પાઉન્ડમાં ધર્મસિંહ એકલા જ રહ્યા. તહેમણે વજ જેવી કઠીન છાતી કરીને એક જગાએ જમીન રજોહરણ વડે પુણ્ણને આસન કર્યું અને સજ્જાય ધ્યાનમાં મશગુલ બન્યા.

એક પ્રહર રાત્રી વ્યતીત થતાં જ દરીયાખાન યક્ષ તે રથને આવ્યો. ધર્મસિંહ તે વખતે સજ્જાયમાં મશગુલ હતા. કદી નહિ સાંભળેલા એવા શબ્દોઞ્યાર સાંભળી યક્ષ આશ્ચર્ય પામ્યો અને આજ સુધી એ જગામાં રાત રહેલા સેંકડો પુરૂષો કરતાં આ પુરૂષ તહેને જૂદીજ નતનો જણાયો. હું કહી શકતો નથી કે શાસ્ત્ર પાઠના પવિત્ર શબ્દોઞ્યારથી વાતાવરણમાં થતી અસરના કારણથી, ‘ કેમકારો આત્મા સર્વસકિતમાન છે ’ એમ દ્રઢતાપૂર્વક બવાતી બાવનાના બળથી, કે યક્ષને કુલુહળ લાગ્યું તેથી—તણ્ણમાંના કયા કાર-

લુપ્તી, તે હું કહી શકતો નથી પરંતુ ગમે તેમ તે યજ્ઞ પેતાનો કે.ધી સ્વભાવ બૂલી ભક્તિવંત બન્યો અને ધર્મસિંહની વયાવચ્ચ કરવા લાગ્યો. એટલુંજ નહિ પણ તહેમના ઉપદેશથી તે વખત પછી દોઢ દિવસ કોઈને ઈજા નહિ કરવાનો તહેજે સંકલ્પ કર્યો. બાદ યજ્ઞ ચાલ્યો ગયો. મધ્ય રાત્રી સુધી સજ્જાય-ધ્યાન કર્યા બાદ ધર્મસિંહે પણ થોડો આરામ લીધો અને વળી પાછલી રાત્રે ઉઠી તેનું તે જ પવિત્ર કામ કરવા લાગી ગયા.

પ્રભાત થયું. સોનેરી સૂર્યકિરણોએ તે જગાના ભયંકર દેખાવને દૂર કર્યો એટલે લોકો એક પછી એક આવવા લાગ્યા. જેઓએ ગઈ રાત્રે સાંજે એક યતિને ત્યાં જોયો હતો તેઓ તો તહેજું શખ જોવાની આશાએ જરા વહેલા વહેલા આવી પુઆ હતા. પરંતુ ત્યારે શખની જગાએ ધ્યાનમાં લીન થવાને લીધે શખવત દેખાતા મહાત્માને સહીસલામત જોવા ત્યારે તેઓમાં સ્વાભાવિક રીતેજ તે મહાત્મા પ્રત્યે પૂજ્ય ભાવ ઉત્પન્ન થયો. પયંક આસને બેઠેલા યતિએ પછી તહેમને સઘળી હકીકત જણાવી. આથી મુસલમાનો પણ યતિ વર્ગને ચમત્કારી સમજી તેઓ તરફ વિનય બતાવતા થયા.

ચાર ધડી દિવસ ચહડ્યો ત્યારે ધર્મસિંહ ગુરૂ પાસે (કાળુપુરના ઉપાશ્રયે) આવ્યા; વંદન કરી સર્વ હકીકત જાહેર કરી.

શિષ્યનું આવું ચરાતન ભરેલું આચરણ જોઈ ગુરૂના મનમાં આવ્યું કે, આ શિષ્ય મહા પરાક્રમી અને બુદ્ધિશાળી છે અને પરિસહ ખમવામાં દૃઢ છે તેથી રૂડી રીતે સંયમ પાળશે અને જૈન માર્ગ દીવાવશે તેથી શાસનનો ઉદ્દેશ થશે. આમ વિચારી તહેમને ફરીથી સંયમ ગ્રહણ કરી વિચરવાની આજ્ઞા આપી અને કહ્યું કે “ તમારા સંયમનો નિભાવ થશે ! ” ગુરૂની આજ્ઞા સાંભળી પરમ સંતોષ પામી બીજા કેટલાક દિક્ષા લેવાનો વિચાર ધરાવતા યતિઓને સાથે લઈ પોતાના ગુરૂની ભક્તિ કરી, ખમત-ખામણું કરી, ત્યાંથી નિકળી દરીયાપર દરવાજાની બહાર ધશાન બુલુના ઉઘાટમાં જઈ (સંવત ૧૬૮૫માં*) સંયમ અંગીકાર કર્યો.

*આ લેખનો આ ભાગ જ લખવાનું કામ ચાલતું હતું તે વખતે પોષમેને કેટલાક કાગળો ત્યારા હાથમાં ચૂક્યા, જહેમાંના પહેલાજ પત્રને ફોડતાં તહેમાં કચ્છી મુનિશ્રી નાગચંદ્રજીએ લખી મોકલેલી એક જુની કવિતાની નકલ નીકળી આવી. તેની ૬૦ કડીઓમાંની થોડીક કડીઓ નીચે ટાંકું છું:-

ત્યાંથી વિહાર કરી અમદાવાદ શહેરના દરીઆપર દરવાજામાં દરવાજાની ઝોરડીમાં હેની રજા લઈ ઉતર્યા અને હેના ઝોટલા ઉપર બેસી ધર્મ-કથા કરવા લાગ્યા. દરવાજામાં આવળ કરનારા લોકો હેમનો ઉપદેશ સાં-ભળવા પામતાં તેઓમાંના કેટલાકે શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો. આવી રીતે ધર્મ-સિંહ મુનિ દરવાજામાં શેષ કાળ રહ્યા તે કારણથી કે પછી દરીયાખાન પીરના ચમત્કારના રમરણાર્થે આ મુનિના સમુદાયનું નામ “ દરિયાપરી સમુદાય ” એવું પડ્યું.

એહ અવસર પોશાલીયા, ગઢ જલોર મુજર;

તાડપત જરણુ થયાં, ફૂલગુર કરે વિચાર. ૪૦

લોકો મહેતો તિહાં વસે, અક્ષર સુંદર તાસ;

આગમ લખવા સોંપીયા, લખે શુદ્ધ સુવિલાસ. ૪૧

ઉત્પાતકી બુદ્ધિનો ધણી, ચતુર મહામતિવંત;

એક ટેક જિન ધર્મની, ગુણીઅલ ગિરવો સંત. ૪૩

આ કડી એમ સૂચવે છે કે, ધર્મગુરને બદલે ‘ ફૂલગુર ’ થઈ પ-ડેલા યતિઓએ શ્રીમાન્ લોંકાશાહને શાસ્ત્ર લખવા આપ્યાં તે જલોર ગ-ઢમાં (નહિ કે અમદાવાદ શહેરમાં) આપવામાં આવ્યાં હતાં. લોંકાશાહના ગુણો આ પ્રમાણે વર્ણવ્યા છે: તે શુદ્ધ અને સુંદર લખનાર હોતો, ઉત્પાતીઆ બુદ્ધિ સારી રીતે ધરાવતો હોતો; બુદ્ધિશાળી તથા જૈન ધર્મમાં દૃઢ શ્રદ્ધાવાન હોતો અને ગુણી તેમજ ગિરવો-પ્રૌઢ હોતો. સંસારી છતાં હેને લગાડવામાં આવેલો ‘ સંત ’ શબ્દ હેની હાયકાતનો બરાબર ખ્યાલ આપણી પાસે રજુ કરે છે. એ કવિતા આગળ જતાં કહે છે કે:—

લોકે જે આગ્રમ લખ્યા, ધુર મેહ્યા ગુજરાત;

ખીજ શહેર નાગોરમાં, વાંચે જન વિખ્યાત.

લોંકાશાહના ગરૂખમાં થયેલા શીવજી યતિથી ધર્મસિંહ જૂદા પડ્યા તે સંખંધમાં ૬૦ મી ટુંક બોલે છે કે:—

દરવાજે બેસીને ઉપદેશ આપવાથી—Field preacher બનવાથી હેમનો ઉપદેશ સાંભળવાની તક ધણા લોકોને મળતી. ધર્મસ્થાપકો માટે ધર્મ ફેલાવવાનો સૌથી સારામાં સારો રસ્તો જાહેર ઉપદેશ જ છે. મુનિ ધર્મ-સિંહજીનો જાહેરમાં થતો ઉપદેશ બાદશાહનો દલપતરાયજી નામનો કામદાર કે જે શહેરના ઇશાન ખુણામાં સાબરમતી નદીને કીનારે એક વાડીમાં બાદશાહ હતા ત્યાં મળવા જતો હતો તહેણે સાંભળ્યો તેથી તે જોઈને થયો તથા મહારાજને આગ્રહ કરીને પોતાના ફાલતુ મકાનમાં ઉતારો આપ્યો, જે ફાલતુ જગામાં મુનિનો ઉપદેશ સાંભળવા ધણા માણસો એકઠા થતા.

સંવત સોલ પંચાશીયે, અમદાવાદ મુઝાર;

શીવજી ગુરૂકો છોડકે, ધર્મશિ હુવા ગચ્છ બહાર ॥ ૬૦ ॥

ધર્મસિંહ લોકાગચ્છથી બહાર—જૂદા થયા અને યતિ વર્ગને બદલે શુદ્ધ સાધુ વર્ગ સ્થાપ્યો એ બનાવ સાથે સંવત ૧૬૮૫ ની સાલ જોડવામાં આવી છે.

છતાં, મહેં કેટલાકોના સુખથી (ખેદ સાથે) સાંભળ્યું છે કે છોકરી સમુદાયના કેટલાક મુનિઓએ ધર્મસિંહની ધણીજ નિંદા કરી છે; એવું સાંભળેલું કથન થોડે ધણે અંશે પણ માનવાનું કાંઈ કારણ મહારી પાસે મોજુદ હોય તો તે છોકરીના એક આવડે છપાવેલી પરાવળી છે, કે જેમાં લવજી રૂપિના સંબંધમાં લાંબું ટાંચલું લખ્યું છે અને ધર્મસિંહના સંબંધમાં માત્ર ૧૦ લીટી પ્રકરણના છેવટના ભાગમાં ન છૂટકે લખી વાળી છે; હેમાં પણ ઇર્ષા ચોખ્ખી જણાઈ આવે છે. જેમ શ્વેતાંબરોએ દિગંબર પંથની સ્થાપના માટે એવી કલ્પના કરી કે અમુક સાધુની કાંબળ ગુરૂએ છીનવી લીધી તેથી વૈર ખાતર શિષ્યે નબળાવસ્થા પસંદ કરનારો નવો પંથ કહાડ્યો (૧) તેમજ ધર્મસિંહની કીર્તિ ન સહન કરનારાઓ પોતાના જ ધર્મના એ સાધુને માટે લખે છે કે “ તેમને શ્રી પૂજ્ય પદવી મળવાનો હક હતો તે ન મળવાથી તથા ઉપાધ્યાય પદવી પણ ખીજી શિષ્યને મળવાથી લોકાગચ્છ નેસીરાવીને સંવત ૧૭૦૬માં ફરી દિક્ષા લીધી. ”

એક વખત તેજ મકાનમાં બેઠા બેઠા પોતાના શિષ્યોને ઉત્તરાધ્યયનના પહેલા વિનયાધ્યયનનો પાઠ મુનિ આપતા હતા અને સાથે સાથે અર્થ પણ સમજાવતા જતા હતા તે સાંભળી એક બ્રાહ્મણ અંદર આવ્યો અને મુનિને નમસ્કાર કરી પૂછવા લાગ્યો; “ આપ શિષ્યને જેવા વિનયનો માર્ગ શીખવો છો તેવો વિનય કોઈ શિષ્યમાં આજે હોઈ શકે? ” મુનિએ કહ્યું: “ આજ પણ એવા વિનિત હોય છે. ” આટલાથી બ્રાહ્મણના મનનું સમાધાન ન થયેલું જાણી પોતાના શિષ્ય સુંદરજીને બોલાવ્યા. તે વખતે એકાંતમાં બેસી સુંદરજી સજ્જાય-ધ્યાન કરતા હતા. ગુરુનો શબ્દ સાંભળતાં તે દોડી આવ્યા અને હાથ જોડી વંદના નમસ્કાર કરી હુકમની રાહ જોતા ઉભા. મુનિ તો બ્રાહ્મણની સાથે વાતચીતમાં ગુંથાયા હોવાથી શિષ્યને કાંઈ ઉત્તર મળ્યો નહિ. તેથી શિષ્ય સુંદરજી ત્યાં ધણીવાર થોભી પાછા જ્યાં બેઠા હતા ત્યાં આવી બેઠા. વળી ફરીથી હાંક પડી અને

દરીયાપુરી સમુદાયની સ્થાપના માટે કેવું હાશ્યજનક કારણ શોધી કહાડ્યું! ૨૭ સૂત્રોપર ટ્યા પુરનાર અને કેટલાંક અમૂલ્ય પુસ્તકોના લખનાર, વિનયવંત અને દૃઢધર્મી ધર્મસિંહ ઉપર કેવું ન માની શકાય એવું આ આજ! અમોને મજલાં સાધતો પરથી અમે કહી શકીશું કે શ્રીમાન્ ધર્મસિંહ ૧૬૮૫માં સાધુ તરીકે — ધર્મસુધારક (Martyr) તરીકે બહાર પડ્યા છે; જ્યારે શ્રીમાન્ લલજી (ધર્મસિંહજીના સમુદાયના નિંદક પોતેજ કહે છે તેમ) ૧૬૯૨માં ધર્મસુધારક તરીકે બહાર પડ્યા છે. બન્ને સમકાલીન હતા, પરંતુ પહેલ કરનાર ધર્મસિંહજી હતા: એટલુંજ નહિ પણ ધર્મસિંહજીનો ઉપકાર સમસ્ત જૈન વર્ગ ઉપર અને હમેશને માટે છે; કારણ કે ત્રેમણે સૂત્રોના ટ્યા યોજ્યા છે. હું બન્ને ધર્મયોદ્ધાઓ તરફ માનની દૃષ્ટિએ જોઉં છું—બન્નેની માનસિક પૂજા કરવામાં મગરૂરી લઉં છું; એકના હાથના અનુયાયીઓ પોતાની બગાડ ખાતર બીજા મહાત્માને નિંદે છે એ હું સહન કરી શકતો નથી. એ માંડછા છે, એ બોદું ઝનુન છે, એ મહાપાપ છે,

ફરીથી શિષ્ય આવી ઉભો. વળી કે.લીકવાર ઉભા રહી થાકીને પાછા પોતાને ઠેકાણે જઇ બેઠા. એમ દશ પંદર વખત તહેમને ગોલાવ્યા અને તે પણ ઝડપથી ગુરૂ પાસે આવી ઉભા રહ્યા.

શિષ્યનો આવો વિનય જોઈ બ્રાહ્મણ આશ્ચર્ય પામ્યો અને મુનિનાં વચન સત્ય કરી માન્યાં. પછી જૈનધર્મની, સુંદરજીની અને મહામુનિની સ્તુતિ કરી કહ્યું કે “ હે મુનિરાજ ! મહારા ધરમાં એક હજાર શ્લોકનો ગ્રંથ છે તેના અર્થની મહત્ત્વ સમજ પડતી નથી; માટે તે આપ જો મહેરબાની કરી સમજાવો તો આપની પાસે રજી કરું. ” મુનિએ જવાબ આપ્યો કે, અવસરે જણાશે. ખીજે દિવસે પ્રાતઃકાલમાં બ્રાહ્મણ તે ગ્રંથ લખીને આવ્યો ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે, “ આજનો દિવસ અમારી પાસે રહેવા દો; આજે જોઈ પછી કાલે તહેમને અર્થ કહીશું. ” બ્રાહ્મણે તેમ કયું. તે પછી મહામુનિએ ૫૦૦ શ્લોક પોતાના શિષ્ય સુંદરજીને આપ્યા અને બાકીના ૫૦૦ શ્લોક પોતે મુખપાઠ કર્યા. રાત્રિને વખતે પ્રતિક્રમણ કરી એક બીજાના મુખથી દરેક જણે શ્લોક સાંભળી તે હજાર શ્લોક કંઠે કર્યા. પછી પ્રાતઃકાલે બ્રાહ્મણ આવ્યો ત્યારે તેને તેણે પુસ્તક આપી કહ્યું કે, “ તમારે જે પૂછવું હોય તે પૂછો. ” બ્રાહ્મણે હાથમાં પુસ્તક લઈ તેમાંનો એક શ્લોક કાઢી પૂછ્યું, ત્યારે મહામુનિએ તે શ્લોક સ્વમુખથી બોલી તેનો અર્થ સમજાવ્યો. આથી બ્રાહ્મણ આશ્ચર્ય પામ્યો અને પૂછવા લાગ્યો કે, “ હે મહામુનિ ! આ ગ્રંથ આપને મુખે ક્યારનો છે ? ” મુનિએ કહ્યું કે, “ ગઇ કાલે આ તમારા ગ્રંથમાંથી અમે શીખ્યા. ” આ વાત સાંભળી બ્રાહ્મણ ધણે હર્ષ પામ્યો. અતે મુનિની સ્તુતિ કરી. તેમનાં વચન પ્રમાણ કરી જિનમાર્ગનો રાગી થયો.

એ પ્રમાણે શ્રી ધર્મસિંહ મુનિએ ધણાને પ્રતિબોધ્યા. તેઓ ગુજરાત—કાઠિયાવાડમાં જ વિચર્યા હતા; સારંગ ગાંઠના દર્દને લીધે તેઓ લાંબે દેશાવર વિહાર થઈ શકે તેમ નહતું. ૪૩ વર્ષ દિક્ષા પાળીને તેઓ ૧૭૨૮ના આશ્વીન શુ. ૪ ના રોજ સ્વર્ગવાસી થયા.

આ મુનિએ કટલો અભ્યાસ કર્યો હતો તે ખાત્રીપૂર્વક કહેવા માટે
 મ્હારી પાસે કશા પુરાવા મોજુદ નથી; તો પણ ત્હેમણે જૈન સાહિત્યમાં
 કરેલો વધારો જ એમના ઉંડા અભ્યાસ અને શક્તિનો ખ્યાલ આપવા પુ-
 રતો છે. ભગવતીજી, જીવાભિગમજી, પન્નવણુજી, ચંદ્રપન્નતી અને સૂર્ય
 પન્નતી એ પાંચ સિવાયના ૨૭ સૂત્રના ટૂંકા પુરવા ઉપરાંત ત્હેમણે નીચેના
 અમૂલ્ય ગ્રંથો રચ્યા છે:—

૧ સમવાયાંગસૂત્રની હુંડી	૨ ભગવતીજીનો યંત્ર
૩ પન્નવણુજીનો યંત્ર.	૪ દાણાંગજીનો યંત્ર.
૫ રાયપસેણીનો યંત્ર,	૬ જીવાભિગમ, જંબુદ્વીપ
	પન્નતી, ચંદ્રપન્નતી અને
	સૂર્ય પન્નતી એ ચારનો યંત્ર
૭ વ્યવહારની હુંડી.	૮ સૂત્ર સમાધીની હુંડી,
૯ દુષ્ટીની ચર્ચા.	૧૦ સામાયિકની ચર્ચા.
૧૧ સાધુ સમચારી.	૧૨ ચંદ્રપન્નતીની ટીપ.
- (સિવાય પણ કેટલાક ગ્રંથ છે)

આટલું બધું વિશાળ સાહિત્ય વારસામાં આપનાર ગુરૂનો ઉપકાર
 કોણ ભૂલશે ? પરંતુ ઉપકાર ન ભૂલવાની કસોટી કાંઈ મ્હોંના શબ્દો પર-
 થી થઈ શકે નહિ; તે તો અનુયાયીઓના વર્તન પરથી જ થઈ શકે.

મ્હારા આધિન મત પ્રમાણે તો શ્રીમાન ધર્મસિંહજીના અનુયાયી-
 ઓએ પોતાને તે પિતાના વારસાને લાચક દરાવવા માટે કાંઈક-કાંઈક કરી
 બતાવવું જોઈએ છે. તે ગ્રંથો કે જે રચવામાં વિશાળ વાંચનની જરૂર પડેલી
 હોવી જોઈએ તે ગ્રંથોની પ્રત શુદ્ધ કરી પ્રગટ કરાવવા જેટલી દરકાર અદ્યપિ
 સુધી કોઈએ બતાવી નથી. ચંદ્રપન્નતી અને સૂર્યપન્નતી એ એવાં કઠીન
 સૂત્રો છે કે ભલભલાની ત્હેમાં ચાંચ દુખતી નથી: એવા ગંભીર વિષયને
 સરલ બનાવવા માટે શ્રીમાને ‘ ટીપ ’—“ notes ” બનાવી છે; પણ
 તેનો લાભ પટારા સિવાય બીજા કોઈને હાથ મળી શકતો નથી એ ખરે
 જ ખેદની વાત છે. દ્રૌપદીની શાસ્ત્રાનુસાર ચર્ચા દ્વારા મૂર્તિપૂજા અમાઊના

જૈનોમાં ન હતી એમ સાખીત કરનાર મહામુનિની તે ‘ હુંડી ’—“ pamphlet ” આજે કોઇના જાણવામાં પહોંચી નથી. “ સાધુ સમાચારી ” અથવા “ સાધુઓનો કાયદો ” * આજે ધણું અંધેર દૂર કરનાર થઈ પડે તેમ છે પણ તેને પ્રકાશ દેખાડવામાં આવે ત્હારેને ? દુકામાં જો શ્રીમાન ધર્મસિંહજી મહામુનિની કૃતિઓ પ્રગટ કરવામાં આવે તો માત્ર સંધને જ નહિ પણ સર્વ ભવ્ય જીવોને ધણો લાભ પહોંચ્યા ઉપરાંત જૈન ધર્મની કીર્તિમાં વધારો થાય. આપણે ઈચ્છીશું કે એવો વખત નજદીકમાં આવશે.

શ્રીમાન પૂજ્ય ધર્મસિંહજીના અનુયાયીઓ.

શ્રી ધર્મસિંહજીની પાટે ત્હેમની પછી ત્હેમના શિષ્ય શ્રી સોમજી ઋષિ થયા. ત્યાર પછી (ત્રીજી પાટે) મેઘજી ઋષિ થયા. પછી (૪) દારકાંદાસજી, (૫) મોરારજી, (૬) નાથજી, (૭) જયચંદ્રજી અને (૮) મોરારજી રૂપિ થયા.

શ્રી મોરારજી રૂપિના શિષ્ય શ્રી સુંદરજીને ૩ શિષ્યો હતા; (૧) નાથાઋષિ (૨) જીવણઋષિ (૩) પ્રાગજીઋષિ. ત્રણે પ્રભાવીક થયા. શ્રી મોરારજીની હયાતીમાં જ સુંદરજી ગુજરી જવાથી ત્હેમની પાટે નાથાજીઋષિ બેઠા.

૯ મા નાથાજીઋષિને ૪ શિષ્ય થયા; શંકરજી, નાનચંદ્રજી, ભગવાનજી, અને ખુસાલજી આ ચારે

૧૦ મા પાટે નાથાજીના ગુરુભાઈ જીવણ ઋષિ આવ્યા.

૧૧ મા પાટે શ્રી પ્રાગજી ઋષિ આવ્યા ત્હેમનો ઇતિહાસ જાણવા જેવા છે. તેઓ વિરમગામના ભાવસાર રણછોડદાસના પુત્ર થાય. પ્રથમ તો તેઓ સુંદરજી મહારાજનો ઉપદેશ સાંભળી ખારતતધારી આવક થયા અંતે કેટલાંક વર્ષ સુધી આવક પર્યાય પાળ્યા પછી જ ‘ ખરાખરીના

* આ ગ્રંથ હાલ દરીયાપરી ગરબમાં નથી. પણ મારવાડ તરફના કોઇ મુનિપાસે હોય એમ સંભવે છે. શ્રી સૌભાગ્યમદ્વની ‘ સમાચારી ’ માં આ ‘ સમાચારી ’ ની ‘ સાખી ’ આપવામાં આવી છે.

ખેલ ' રૂપ દિક્ષા અંગીકાર કરવા તત્પર થયા. પરન્તુ હેમનાં માખાપે અટકાયત કરવાથી હેમણે બિલાચારી શરૂ કરી. સુરતમાં બે માસ બિલાચારી કર્યાબાદ હેમનાં માખાપે હેમને પોતાના ઉપયોગમાં આવે એવા ન રહ્યા સમજી દિક્ષાની પરવાનગી આપી. બાદ ૧૮૩૦ માં વિરમગામ મુકામે ભારે ઠાકમાઠથી દિક્ષા લીધી. હેમણે સૂત્ર—સિદ્ધાંત અંગ—ઉપાંગનો અભ્યાસ કર્યો અને ધણું પ્રતાપી થયા. હેમના ગુણોને લઇને તેઓ પૂજ્ય પદ્મી પામ્યા. હેમને ત્રીકમજી, મોતીજી, ઝવેરજી, કેશવજી, હરિકૃષ્ણ, પાનાચંદજી વગેરે ૧૫ શિષ્ય હતા. પૂજ્યશ્રીને એકદા અમદાવાદથી નૈરત્યમાં ૭ કોશપર આવેલા વિસલપુર ગામના કેટલાક દંઢધર્મી શ્રાવકોએ અરજ કરવાથી તેઓ ત્યાં પધાર્યા. હેમણે પ્રાંતીજી, ઇડર, વીંજપુર, ખેરાજી વગેરે ક્ષેત્ર ખોલી ધર્મનો ફેલાવો કર્યો અને છેવટે પગના દરદને લીધે વિસલપુરમાં ૨૫ વર્ષ રથીરવાસ રહી ૧૮૬૦ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. એમના વખતમાં અમદાવાદમાં આ ધર્મના મુનિઓ કવચિતજ આવતા, કારણકે ચૈત્યવાશીઓનું જોર વધારે હતું તેથી પરસિદ્ધ ધણુ ખમવા પડતા. તે એટલે સુધી કે કોઈ શ્રાવક આ ધર્મની ક્રિયા કરતો જાણવામાં આવતો તો હેનો જ્ઞાતિથી બહિષ્કાર કરવામાં આવતો. આ પરિસ્થિતિ સુધારવાના ઈરાદાથી શ્રી પ્રાગજી ઋષિ અમદાવાદ આવ્યા અને સારંગપુર—તળીઆની પોળમાં ગુલાબચંદ હીરચંદના મકાનમાં ઉતર્યા. હેમના ઉપદેશથી ગીરધર શંકર, પાનાચંદ ઝવેરચંદ, રાયચંદ ઝવેરચંદ, અને ખીમચંદ ઝવેરચંદ અને હેમનાં કુટુંબો વગેરેને આ ધર્મની શ્રદ્ધા બેઠી. આ શ્રાવકોએ મુનિઓની મદદથી અને પોતાની ઉદારતાથી આ શહેરમાં ધર્મ ફેલાયો. પરન્તુ આથી મંદીરમાર્ગી શ્રાવકોને ઈર્ષા થઇ. છેવટે સંવત્ ૧૮૭૮ માં બન્ને વર્ગના ઝઘડનો મુકદ્દમો કોર્ટે ચહડ્યો. સરકારે બન્નેમાં કોણ ખરું એનો ઈનસાફ આપવા બન્નેના સાધુઓને ખોલાવ્યા. આ વર્ગ તરફથી પૂજ્ય શ્રી રૂપચંદ્રજીના શિષ્ય શ્રી જેઠમલજી મુનિ વગેરે ૨૮ સાધુ તે સંત્રામાં બેસતાંને ચુંટાયા હતા. સામા પક્ષ તરફથી વિરવિજય વગેરે મુનિઓ અને શાસ્ત્રીઓ હાજર થયા હતા. ચંદને

મળેલી ' યાદી ' એમ જણાવે છે કે “ મૂર્તિપૂજકોનો પરાજય થયો — ચેતનપૂજકોનો જય થયો. ” ચર્ચાથી વાઙ્મય થવું હોય તો વાંચો “ સમક્રીત-સાર ” ગ્રંથ (શ્રી જૈનમલ્લ કૃત.)

સદર ઝગડાની યાદગીરીમાં આ પક્ષના કેટલાક શ્રી જ્યેષ્ઠમલ્લજીએ ‘ સમક્રીતસાર ’ નામે શાસ્ત્રાનુસાર ચર્ચાનો ગ્રંથ રચ્યો છે અને સામા પ. ક્ષ તરફથી ઉત્તમવિનયે એક “ હુંદકમન ખંડન રાસ ” નામે ૯૭ કડીનો રાસડો રચ્યો છે ! ‘ સમક્રીતસાર ’ ના ૨૩ ક્ષેત્રમાં સૂત્રના પાડો અર્થ અને દલીલો ભરી છે, ત્યારે ૧ ક્ષેત્રના ‘ રાસડા ’ માં વિનયજીએ — પોતાને જૈન સાધુ કહેવડાવનારાએ હરીશ્ચિને માટે ટેક, ફૂતરા, ગધેડા, ખુદેનને પરચુનારા, વાધરી, ઉંટ, ઠંઠારા; કુમતિ, ચોર, વાનર વગેરે શબ્દોનો ઉદ્ધાર્તાથી ઉપયોગ કરી પોતાની લાયકાતનું દિગ્બૂદ્ધિનું કચું છે. તે કચરાપટ્ટીને લાયક-વધુ તો તિરસ્કારને લાયક રાસડામાંથી સાર યુદ્ધિએ સાર ખેંચતાં હું માત્ર એટલુંજ પામી શક્યો છું કે, (૧) ૧૮૭૮ના પોષ શુઃ ૧૩ ના રોજ જજમેંટ મળ્યું હતું; (૨) પ્રતિસ્પર્ધા પોતે લખે છે તેમ —

“ જોડા રીખ આવ્યોરે, કાગળ વાંચી કરી;

“ પુસ્તક બહુ લાવ્યોરે, ગાડું એક ભરી. ”

એ ઉપરથી સમજાય છે કે, શ્રી જ્યેષ્ઠમલ્લજીનું વાચન ખરેજ બહુ વિશાળ હોવું જોઈએ અને તેમના પ્રતિસ્પર્ધા ગાળો દેવામાંજ શરૂ હતા ત્યારે તેમનો પોતાનો શાસ્ત્રો પર જ બધો આધાર હતો અને તે માંજ તે ‘ મદ્દલ ’ નું બળ હતું.

બન્ને પક્ષો પોતાને જીતેલા અને સામાને હારેલા જણાવે છે. એક પણ દસ્તાવેજ પુરાવાની ગેરહાજરીમાં હું કાંઈ ટીકા કરવા ખુશી નથી. માત્ર એટલુંજ ધ્વજીય કે બન્ને પક્ષના કોઈ શોધકો, કોઈ જુદા પુરૂષો કે સાધુજીઓ (૧) મુકદ્દમા નંબર, (૨) તારીખ-માસ-અંગ્રેજી વર્ષ; (૩) મુકદ્દમાનું કારણ (૪) પક્ષકારોનાં નામ ગામ (૫) જજનું નામ (૬) ફેસલાની નકલ કે સાર (અને બીજી શકે તો પક્ષકારો અને સાક્ષી વગેરેના સવાલ-જવાબની નકલ) એ વગેરે પૈકી થોડી ઘણી પણ ખબ.

રો પુરી પાડશે. એવી તમામ હકીકત-તપાસ કર્યા પછી પ્રગટ કરવા મ્હારી ઇચ્છા છે. નહિ કે કોણ જીવું અને કોણ હાથું તે બતાવવા ખાતર, નહિ કે હારનાર પર ટીકા કરવા ખાતર, નહિ કે કલેષ વધારવા ખાતર, પરંતુ એ એક એવો ઐતિહાસિક મુદ્દો છે કે જે નોંધ્યા સિવાય જતો કરાય તેમ નથી, એટલુંજ નહિ પણ એ બાબતને લગતી જે કાંઈ હકીકતો મળી આવે તે પરથી કેટલીક શિખામણ બનને વર્ગને આપી શકાશે.

અધડાને દૂર મૂકી હવે આપણે પ્રાગજી મુનિના વખતના એક અચ્છા રીવાજનું અવલોકન કરી પછી આગળ ઇતિહાસ તપાસીશું. શ્રી પ્રાગજી મુનિના વખતમાં ત્હેમના સમુદાયના ૭૫ સાધુજી અને તે ઉપરાંત ધણાં-એક સાધવીજી વિદ્યમાન હતાં પરંતુ તેઓ સઘળાં એકજ આચાર્યમાં વિચરતાં હતાં. એકજ ‘માસ્ટર’ ના હુકમને તેઓ ‘તેહેત’ માનતા તેથી સમુદાયમાં સંપ સારો જળવાઈ રહેવા પામતો. હાલ તેરાપંથમાં એ-મજ ચાલેછે. સ્થાનકવાશી અગર સાધુમાર્ગી જૈન ધર્મનો ઉપદેશ આપનારા સઘળા ગચ્છોએ પુનઃ એ રીતી અહણ કરવાની જરૂર હવે પ્રતિદિન વધુને વધુ સ્પષ્ટ સમજાતી જાય છે.

પાટ ૧૨ મી.

શ્રી શંકર ઋષિ (ત્હેમના શિષ્ય પુંજજી વગેરે થયા.)

પાટ ૧૩ મી.

શ્રી ખુશાલજી (નાથા ઋષિજીના શિષ્ય.)

પાટ ૧૪ મી.

શ્રી હર્ષસિંહજી (શ્રી પ્રાગજી રૂપિના શિષ્ય.)

પાટ ૧૫ મી.

શ્રી મોતારજી (શ્રી નાનચંદ્રજીના શિષ્ય.)

પાટ ૧૬ મી.

અવેર ઋષિજી, વિરમગામના દશા શ્રીમાળી વલ્લિક કલ્યાણભાઈના પુત્ર. ઇસ્ત ઇડીઆ કંપનીના વખતમાં ૧૮૬૫ના મહા શુદ્ધ પના રોજ અવેર. ચંદ તથા ત્હેમના આઈ મોતીચંદે શ્રી પ્રાગજી રૂપિ પાસે દિક્ષા લીધી. શ્રી અવેર ઋષિએ પાટે બેઠા પછી જવજીવ જઙ્ગલના પારણા કર્યા હતાં. ૧૯૨૩ માં વિરમગામમાં ધ્રુવ કર્યા.

તહેમના ત્રણ સિધ્ધ પૈકી એક હીરાચંદ્ર હતા અને બીજા શ્રી કા-
લાજીએ માતા પિતા સહિત દિક્ષા લીધી હતી. ત્રીજા સિધ્ધ ગણુજી ઋષિએ
૯ વર્ષની ઉંમરે * દિક્ષા લીધી હતી. વિરોધીઓએ દિક્ષા અટકાવવા બાબત
સરકારમાં પ્રયાસ કરવાથી બાળકને કોર્ટમાં બોલાવવામાં આવ્યો હતો પરંતુ
તેનો વૈરાગ્ય જોઈ સખળી અટકાયત દૂર કરવામાં આવી હતી. દિક્ષા વિ-
સમ્રપુરમાં અપાઈ હતી.

પાટ ૧૭ મી.

પૂંજી; તેઓ કહીના ભાવસાર હતા: તહેમનાં માબાપે સરકારમાં ફર્યાદ
કરી હતી કે ત્હારા પુત્રને ભગવાનજી સાધુ ભોળવીને લઇ જાય છે, માટે
તેને અટકાવો. સરકારી માણસોએ એ ઉપરથી, ભગવાનજીને કેટલોક પ-
રિસહ ઉપજાવ્યો અને પૂંજીને પૂછ્યું કે ત્હારી શી ઈચ્છા છે ? ત્હેણે કહ્યું:
હું ખુશીથી દિક્ષા લઉં છું. છેવટે ત્હેને જોરખંધનો માર મારવામાં આવ્યો
પણ કશાથી તે ડગતો નથી એમ જોઈ ત્હેને ગુસ્સે સોંપ્યો. છેવટે ત્હેણે
શંકર ઋષિ પાસે દિક્ષા લીધી. આ મુનિએ અભ્યાસ સારો કર્યો હતો. ત્હે-
મણે કેટલાક અન્ય સંઘાડના સાધુઓને વિદ્ય.બ્યાસ કરાવ્યો હતો. પૂંજીશ્રી

* ત્હારી પાસેની યાદીમાં આવી આવી વાતોને મ્હોટું રૂપ આપવામાં
આવ્યું છે. મ્હને પોતાને તો લાગે છે કે ૧૯૬૫ માં ત્હાના બાળકને દિક્ષા
અપાતી જોઈ આપણને : ત્હીડ આવે છે તો વીસમા સૈકાની શરૂઆ-
તમાંજ એટલે માત્ર ૪૦-૫૦ વર્ષ ઉપર એક ત્હાના બાળકને અપા-
યલી દિક્ષાની પ્રશંસા કોઈ મુનિ કરે તો એથી પણ ત્હીડ જ આવવાનો
સંભવ છે. ૪૦-૫૦ વર્ષ ઉપર કાંઈ સત્યયુગ ન હતો. હું તો આ બાળ
દિક્ષા ઉપરથી અનુમાન બાધું છું કે લાખ પાંચ લાખ રૂપૈઆ રળી તે છોડીને દિક્ષા
લેનારા પુરૂષો ભોંકાશાહ પછી થયા હતા, ત્હેને બદલે હવે બાળકો મુડવાની
જરૂર પડી એજ એમ બતાવી આપે છે કે હવે સમર્થ પુરૂષોને ધર્મ
પમાડી શકે એવા પુરૂષોની ખોટ જણાવા લાગી.

હીરાચંદ્રને લાણવાનાર પશુ એજ હતા. ૧૯૧૫ ના શ્રાવણ વ. ૫ ના રોજ તેઓએ વહવાણુમાં કાળ કર્યો. *

ત્હેમના શિષ્ય અમરશી ઋષિને તલશી ઋષિ તથા અમીચંદ્ર એ બે શિષ્યો થયા. અમીચંદ્રના શિષ્યશ્રી ઉત્તમચંદ્ર, મોતી ઋષિજી, લક્ષ્મીચંદ્ર; સોમચંદ્ર, ભાણુજી, માણેકચંદ્ર.

પાટ ૧૮ મી.

(નાના) ભગવાનજી, ૧૯૧૬ ના માગશરમાં વહવાણુમાં કાળ કર્યો.

પાટ ૧૯ મી.

શ્રી નાથાજીના શિષ્ય નાનચંદ્રકે જે આઠમ અઠમગો તપ કરતા હતા અને જેમણે ૧૮૯૦ ના પોપ શુદ્ધ ૫ ના રોજ કમોલ મુકામે કાળ કર્યો હતો ત્હેમના શિષ્ય મણુકચંદ્ર ૧૯ મી પાટે થયા. તે કડીના દશા શ્રીમાળી વણિક હતા. પોતાના ભાઈ ઝવેર તથા માતા તથા ફોર્ષ વગેરે ચારની સાથે દિક્ષા લીધી હતી. કોલોલમાં પાંચ વર્ષ સ્થીરવાસ રહી ૧૯૨૯ ના જ્યેષ્ઠ વદ ૦)) ના રોજ કાળ કર્યો.

પાટ ૨૦ મી.

શ્રી હીરાચંદ્ર સ્વામી; અમદાવાદની દક્ષિણે ૭ કોશપર આવેલા પાલડી ગામના આજણા કણુખી; હીમાજીના પુત્ર; વર્ષ ૧૩ ની ઉમરે વિસલપુર મુકામે શ્રી ઝવેરઋષિ પાસે ૧૯૧૧ ના ફાગણ શુદ્ધ ૭ ના રોજ દિક્ષા લીધી. તેઓ વિદ્વાન હતા. ૧૯૩૯ ના આશો. શુદ્ધ ૧૧ ના રોજ વિસલપુરમાં જ કાળ કર્યો. ત્હેમને ૧૩ શિષ્ય થયા હતા. ત્હેમના સંબંધી ટુંક હઠીકત નીચે મુજબ છે:-

* સ્કારી પાસેની યાદીમાં લખેલું છે કે “ આ પાટ મુધી મહાપુરુષ શ્રી ધર્મસિંહ મુનિની આગ્નાયનું જ્ઞાન ચમત્કારી હતું. ” આ શબ્દો એ ગચ્છના જ સાધુના છે. તે જો કે પોતાના પૂર્વજોની તારીફ અર્થે લખાયેલા હશે પરંતુ એમાં એવો અર્થ સમાવડો જણાય છે કે ત્યાર પછીના મુનિઓ પહેલા જેવા વિદ્વાન કે કિશોરવાન થયા નહિ.

(૧) શ્રી ત્રિભોવનજી, વિરમગામના દશાશ્રીમાળી વાણીઆ; ૧૯૨૦ ના માહા શુ. ૫ ના રોજ ક્ષોદમાં દિક્ષા લીધી; તહેમની સાથે જ વિરમગામ નિવાશી ભાવસાર જ્ઞાતિના શ્રી રઘુનાથજી (શ્રી મલુક્યંદજી સ્વામીના શિષ્ય) એમણે ૫૫૫ દિક્ષા લીધી: ત્રિભોવનજીનો દેહોત્સર્ગ ૧૯૨૮ ના જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૨ ના રોજ અમદાવાદ મુકામે થયો.

(૨) શ્રી મીઠાજી; ભાદરણુના લેહ્યા પાટીદાર; પ્રાંતીજમાં ૧૯૨૩ ના વૈશાખમાં દિક્ષા; ૧૯૨૬ ના કરતકમાં મીરોક્ષીમાં દેહોત્સર્ગ.

(૩) શ્રી રામજીઋષિ; ભાદરણુના લેહ્યા પાટીદાર; ૧૯૨૬ ના વૈશાખમાં અમદાવાદમાં દિક્ષા; ૧૯૨૯ ના કાર્તિકમાં મીરોક્ષીમાં દેહોત્સર્ગ.

(૪) શ્રી ખુશાલજી; લેહ્યા પાટીદાર; ભાદરણુના રહીશ; ૧૯૨૮ ના વૈશાખમાં અમદાવાદમાં દિક્ષા; ૧૯૪૨ ના ચૈત્ર શુ. ૯ ગોધાવીમાં દેહોત્સર્ગ.

(૫) શ્રી જીયાજી; વિરમગામના દશાશ્રીમાળી; ૧૯૨૯ ના માગસરમાં તે જ ગામમાં દિક્ષા; ૧૯૨૭ ના ફાગણમાં વઢવાણમાં દેહોત્સર્ગ.

(૬) શ્રી પુષ્પોત્તમજી; ભાદરણુના લેહ્યા પાટીદાર; ૧૯૨૯ ના અસાડ શુ. ૨ ના રોજ સુરતમાં દિક્ષા લીધી. ઢરીયાપુરી સમુદાયની પટાવલી શોધવામાં તહેમણે ધણી મહેનત લીધી હતી. ૧૯૬૪ માં દેહોત્સર્ગ વડોદરામાં. તહેમના શિષ્યો ઈશ્વરલાલજી, નગીનલાલજી, સ્વીચંદજી, કદયાણ્યંદજી, મુલચંદજી, સુંદરજી વગેરે ૭ વિદ્યમાન છે.

(૭) શ્રી હગનલાલજી; વડોદરાના દશાશ્રીમાળી વાણીઆ; અમદાવાદમાં ૧૯૩૨ ના વૈશાખ શુ. ૧૩ ના રોજ દિક્ષા લીધી. તહેમના શિષ્ય શ્રી ગણુપતજી, કૃષ્ણજી વિદ્યમાન છે.

(૮-૯) શ્રી ગોવિંદજી તથા તહેમના પુત્ર ઉત્તમચંદ્રજી; મહાદેવ દશાશ્રીમાળી વાણીઆ; વિસલપુરમાં ૧૯૩૬ ના વૈશાખમાં દિક્ષા; તહેમના શિષ્ય મુળચંદજી તથા રણુછોડજી થયા. શ્રી ગોવિંદજીએ ૧૯૪૦ ના પોષમાં અમદાવાદમાં દાળ કર્યો.

(૧૦) શ્રી મગનલાલજી; વિરમગામના દશાશ્રીમાળી; ૧૯૩૭ માં પ્રાંતીજમાં દિક્ષા; તહેમના શિષ્ય શ્રી હરજીવનજી તથા શ્રી મણીલાલજી.

(૧૧) શ્રી નરોત્તમજી; ભાદરણના લેઉઆ પાટીદાર.

(૧૨-૧૩) બે શિષ્યોએ અલ્પકાળ દિક્ષા પાળી.

પાટ ૨૧ મી.

શ્રી રઘુનાથજી મહારાજ; વિરમગામના રહીશ; ભાવસાર ગાતિ; પિતા ગણાભાઈ; માતા જવલભાઈ; જન્મ ૧૯૦૪; ૧૯૨૦ ના મહાશુદ્ધ ૧૫ ના રોજ પૂજ્યશ્રી મલુકચંદ્રજી સ્વામી પાસે કલોલમાં દિક્ષા લીધી. વઢવાણ નિવાસી ગોકળભાઈ લઘુભાઈ તથા અમદાવાદ નિવાસી વૃજલાલ મુળચંદ એ બન્નેએ વઢવાણ મુકામે સંઘ એકઠો કરીને ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ ૧૯૪૦ ના શ્રાવણ વદ ૧ બુધવારે તહેમને આચાર્ય પદ આપ્યું. તે વખતે શ્રી અમીચંદ્રજી, ખુશાલજી, પુરૂષોત્તમજી, હાથીજી, મોહનલાલજી, હગનલાલજી, ઉત્તમચંદ્રજી, મગનલાલજી વગેરે મુનીરાજે તથા શ્રી ઉજ્જવળાઈ, નંદુભાઈ, જીવકોરભાઈ, મંછાભાઈ વગેરે આર્યાજી તથા સુરત, પ્રાંતીજ, કલોલ, અમદાવાદ, કડી, વિરમગામ વગેરેના શ્રાવકોએ હાજરી આપી હતી.

પૂજ્યશ્રી હાલ વિદ્યમાન છે. તેઓ શાંતસ્વભાવી છે. તહેમના શિષ્યસમુદાયમાં શ્રી હાથીજી, શ્રી ગોવર્ધનજી, શ્રી મોહનલાલજી, શ્રી ગણાજી જેઓ કાળ કરી ગયા છે તે ઉપરાંત શ્રી જીવાજી, શ્રી હર્ષચંદ્રજી, શ્રી દેવચંદ્રજી, વગેરે વિચરે છે. આ સમુદાયમાં ૩૫ સાધુજી અને ૫૮ આર્યાજી હાલ વિદ્યમાન છે.

પૂજ્યશ્રીએ જમાનો બદલાયો નેઈ ધાર્મિક ઉન્નતિ માટે ધારા-ધોરણ, બાંધવા સાર ચાલુ સાલમાં જ (૧૯૬૫ ના પોષમાં) સાધુ પરિપક્વ બની હતી અને કેટલાક સુધારા દાખલ કર્યા હતા.

बीजा धर्मसुधारक (Martyr) श्रीमान् लवजी ऋषि.

હું કહી ગયો છું કે, સંવત ૧૬૮૫ માં શ્રીમાન્ ધર્મસિંહ સુધારક તરીકે બહાર પડ્યા અને ૧૬૯૨ માં શ્રીમાન્ લવજી બહાર પડ્યા. આ બે શિવાય એક ત્રીજા મહાશય પણ તેજ અરસામાં ધર્મનો ઉદ્ધાર કરવા માટે બહાર પડેલા છે. (સંવત ૧૭૧૬). આમાંના પહેલા મહાશયનું

જીવન ચરિત્ર અને હેમના અનુયાયીઓની કેટલીક હકીકત આપણે જોઈ ગયા. હવે બીજા મહાશય સમ્બન્ધમાં જે જે હકીકતો મળે તે મળી શકી છે તે તે જણાવીશ.

સુરતના એક લક્ષ્યાધિપતી દશાશ્રીમાળી વણિક વીરજી વોરાની પુત્રી કુલબાઈને લવજી નામે પુત્ર હતો. તે ધણો ચાલાક હતો. ઉમરે અઘણાં લેખે યતિ વજ્રગજની પાસે શાસ્ત્રાધ્યાયન કર્યું. ધર્મની ઉંડી ખામતોમાં ઉતરતાં તહેને જણાયું કે, હાલના યતિઓ શારત્રોક્ત વ્યવહાર પાળતા નથી. તેથી પોતે શુદ્ધ ધર્મ ચલાવવા ધાર્યું. પરંતુ હેમના દાદાએ ગુરૂ વજ્રગજ પાસે જ દિક્ષા લેવાની ફરજ પાડવાથી પ્રથમ તો યતિપણું અંગીકાર કર્યું. પછી જેમ ધર્મસિંહ અને શીવજીઋષિ વચ્ચે શુદ્ધચાર માટે ચર્ચા થઈ હતી તેમ આ ગુરૂ-શિષ્ય વચ્ચે પણ થઈ અને અંતે (બે વર્ષ યતિપણું પાળ્યા પછી) શ્રીમાન્ લવજી યતિ મટી સાધુ બન્યા. પોતાની સાથે યતિઓમાંના બે (ભાણજી અને સુખોજી) સાધુવેશમાં લાવવામાં તેઓ ફતેહમંદ થયા હતા. દિક્ષા ખંભાતમાં પોતાની મેજે લીધી હતી. દિક્ષાની સાલ માટે બે મત છે. મહારા માનવા પ્રમાણે ૧૬૯૨ માં દિક્ષા લીધી હશે; જ્યારે એક પટાવળીમાં ૧૭૦૫ ની સાલ પણ મહારા વાંચવામાં આવી છે.

ખંભાતમાં શ્રીમાન્ લવજી ઋષિનો શુદ્ધોપદેશ સાંભળી ધણા લોકો તારીફ કરવા લાગ્યા. પરંતુ આ કીર્તિ ખુદ વીરજી વોરાથીજ સહન થઈ નહિ. પોતાના ‘ કુળગુરૂ ’ પાસેથી જ્ઞાન લઈને એક માણસ જૂદી પરપણા કરે એ હેમનાથી કેમ ખમાય ? હેમણે ખંભાતના નવાખને ખાનગી રાહે લખ્યું કે, લવજીને ગામમાં રહેવા દેવો નહિ. નવાખે તે પત્ર વાંચી લવજી ઋષિને પોતાના ડેલા પાસે બેસાડી મૂક્યા. યતિ તો ત્યાં પણ આર્ત ધ્યાન-રોદ્ર ધ્યાન નહિ ધ્યાતાં ધર્મ ધ્યાન ધ્યાવા લાગ્યા—સજ્ઞાથ કરવા લાગ્યા. આ જોઈ બેગમે નવાખને કહ્યું કે: “ સાંધ લોકોને કોપાવવામાં સાર નથી. ” એથી મુનિને છોડી મુકવામાં આવ્યા. ત્યાંથી વિહાર કરી મુનિ કસોદરા થઈ અમદાવાદ આવ્યા અને ઝોશવાળો પૈડો ધણા એકને ધર્મ પમાડ્યો. આ વખતે કલુપુરના દશાપોરવાડ આવક સોમજીએ ૨૩ વર્ષની ઉમરે હેમની પાસે દિક્ષા લીધી.

ઝહારી પાસેની એક પટાનળીમાં એમ લખેલું છે કે, આ ચારે મુનિ-
ઓ સ્થંડીલ ભૂમિથી પાછા ફરતા હતા તે વખતે ત્હેમાંના એક મુનિ પાછળ
પડી ગયેલા ત્હેને કેટલાક યતિઓ મળ્યા. તેઓ ત્હેને રસ્તો બતાવવાના
નિમિત્તે પોતાના દેરાસરમાં લઇ ગયા અને તરવારથી ત્હેની ગરદન ઉઘાડી
દેઢને તેજ જગાએ શયને દાટ્યું. બીજા સાધુઓએ પેલા મુનિની તપાસ
કરા માંડી. છેવટે એક સોનીના કહેવાથી સધળો પત્તો મળ્યો. શ્રીમાન્
લવણ ઋષિએ આ સધળી મુશ્કેલી વજ્ર જેવી છાતી રાખી સહન કરીધી
અને કોઇ પણ જાતના વૈરને પોતાના હૃદયમાં જગા મળવા દીધી નહિ.
ઉલટા, ઉસ્કેરાયલા શ્રાવકોને ત્હેમણે વાર્યા અને ‘ ધર્મ સહુવામાં છે, લડ-
વામાં નથી, ’ એમ કહી આત્માના ધર્મ તથા સંસારના ધર્મ વચ્ચેનો.
તફાવત સમજાવ્યો. આખી દુનીઆ—૮૪ લક્ષ જીવાયોનીને જે આપણે
આત્મવત્—આપણા ‘ પોતાના ’ માફક જ ગણવાની—માનવાની છે તે
પછી એમ સમજો કે આપણા એક આત્માનાં ૮૪૦૦૦૦૦ રૂપો છે. એ
રૂપોમાંના કોઇ પણ એક રૂપનો અપરાધ તે આપણા પોતાનો જ અપરાધ
છે. એ અપરાધને ભારવા જતાં આપણને પોતાને જ વાગશે; કારણ કે
એ આપણું જ રૂપ છે ! કેવી સુંદર શીલસુશી ! કેવો ઉત્તમ ધર્મ !
કેવું જગહિતકારક શિક્ષણ !

મુનિશ્રી હવે જુરાનપુર ગયા. આ તરફ ત્હેમના શ્રાવકોરખેને કાંઇ
વધુ પગલાં ભરે એવા ડરથી શ્રી સંઘે તેટલાં ૨૫. ધરને ‘ ખાતલ ’
કર્યા—‘ બાયકાટ ’ કર્યા. અને અહીં ઝહારે વસ્તુસ્થિતિનો બશબર ખ્યાલ
આપવો જરૂરનો છે. ધર્મ કેવી મુશ્કેલીથી સચવાય છે અને ખરા જીજ્ઞા-
સુઓ કેવા દૃઢ અને સહનશીલ હોય છે તે જાણવાનો આ અગ્રજો પ્રસંગ
છે. ૧૦ હજાર ધર સામે શ્રીમાન્ લવણ ઋષિના અનુયાયી માત્ર ૨૫
ધરજ હતાં ! તે પ્રજા પક્ષે આ ભેકોને એટલે સુધી પજવ્યા કે કુલા
ઉપરથી ત્હેમને પાછી પણ ભરવા ન દેતા. ધેખી—હજમ વમેરને ત્હેમનું
કમ નહિ કરતા દેવા આસ બદાબરુલ કર્યો હતો. આ વખતે પેલા ૨૫
ધરમાંના જેઓ શ્રીમંત હતા ત્હેમણે પાકીલાઓને પૈસાથી પુરવી સાલ

આપી. છેવટે ત્રાસ વધી પડતાં આ પત્નીએ ધરના આગેવાનો લખાયા બરીને દીલ્લી અરજ કરવા ગયા. ઘણે દિવસે ત્યાં પહોંચ્યા. પરંતુ તેઓ બાદશાહને મળે તે પહેલાં તો સામા પક્ષના વકીલે કચ્છારનાએ બાદશાહના કાન કુંકી મુક્યા હતા કે જોયી આ લોકોની મુલાકાત જ થઈ શકે નહિ. એવામાં બાગ્યયોગે કાળના પુત્રને સર્પ ડંશવાથી તે અંતકાળે હતો, એ બાણી આ ૨૫ માંના એકે ત્રેને નમોકકાર મંત્રથી આરામ કરવાથી કાળની મહેરબાની થઈ. કાળએ તેજ દિવસે કચેરીમાં જઈ બાદશાહને સર્વ હકીકત જણાવી. તેથી બાદશાહે ત્રેને ધરીત કરવા હુકમ આપ્યો. તુરત કાળ એક લસકરી ટુકડી લઈને તે ૨૫ શ્રાવકો સાથે અમદાવાદ તરફ રવાના થયો. દર સરને બોદીને જોતાં ત્રેમાંથી સાધુનું શય નીકળવાથી કાળ ઘણો કોપ્યો અને મંદીરનો નાશ કરાવો હુકમ કર્યો. પરંતુ તે ૨૫ શ્રાવકોની નમ્ર અરજ સ્વીકારીને તે વિચાર માંડી વાળ્યો. અને આ ધર્મ પોતે સ્વીકારીને કોઈ માણસ તે ધર્મના કોઈ અનુયાયીને હરકત ન કરે એવો સખત બંદોબસ્ત કર્યો. સાંભળવા મુજબ ‘ પાર્શ્વસ્તુતિ ’ તથા કેટલાંક સ્તવનો એમના રચેલાં છે. આ બનાવ પછી આ ધર્મનો પ્રચાર ગુજરાતમાં વધ્યો.

મહાપુરૂષ શ્રી લવજીઋષિ પોતાના શિષ્ય શ્રી સોમજી ઋષિને પાટ આપી પોતે સંચારો કરી સ્વર્ગે પધાર્યા. શ્રી સોમજી ઋષિ શુરાનપુર પધાર્યા ત્યાં ત્રેમને કહાનજી નામે શિષ્યનો લાભ થયો. આ કહાનજી ઋષિજીના નામનો સમુદાય હાલ દક્ષિણમાં પ્રવર્તે છે. (દક્ષિણ હૈદરાબાદમાં વિચરતા બાલબ્રહ્મચારી મુનિ અમોલજી ઋષિ કે જદેમણે ‘ જૈન તત્વ પ્રકાશ ’ નામનું મોટું પુસ્તક રચ્યું છે તેઓ આ સમુદાયના છે.)

જહાનના પારણા. કરતા મુનિ સોમજી ઋષિ શુરાનપુર નજીકમાં પધાર્યા ત્યાં કોઈ યતિની ખટપટથી એક રંગરેજના હાથે વિષે મિશ્રીત લોહુ ત્રેમને વહોરાવરાવીને જીવ લેવામાં આવ્યો. આ વાતની સર્વને માહુમ થતાં યતીઓના આચાર પરથી ત્રેમના સારા સારા ભક્તોની પણ શ્રદ્ધા હોડી મઈ અને ઉલટા તેઓ સાધુમાર્ગી બન્યા.

ઉપર લખેલી હકીકત આપનારી એક પટાવળીથી જુદી જ હકીકત આપનારી એક બીજી પણ પટાવળી મ્હારી પાસે છે, જેમાં લખ્યું છે કે, ખુરાનપુરમાં લવજી ઋષિને પોતાને જ વિપનો લાડવો આપવામાં આવ્યો હતો.

દરિયાપુરી સમુદાયની એક પટાવળી એમ કહે છે કે, શ્રીમાન્ લવજી ઋષિ શ્રીમાન્ ધર્મસિંહજીને અમદાવાદમાં મળ્યા હતા. છ કોટી-આઠ કોટી સામાયિકના સંબંધમાં, આયુષ્ય દુટવાની માન્યતામાં: એમ કેટલીક બાબતોમાં બંનેના વિચારો જુદા પડવાથી તેઓ ભેગા રહી શક્યા નહિ. આ મુનિનો પરિવાર ગુજરાત અને માળવામાં છે. હેમના કુલ સાધુજીઓની યાદી તથા બીજા જાણવાબેગ બનાવો મને મળ્યા નથી: હવે પછી મળશે તો આ પુસ્તકના બીજા ભાગમાં તે દાખલ કરવા ધારૂં છું.

ત્રીજા ધર્મસુધારક શ્રીમાન્ ધર્મદાસજીનું જીવનચરિત્ર.

ત્રીજા સુધારક શ્રીમાન્ ધર્મદાસજી હતા, કે જહેમને માટે અઘાપિ પર્યાંત સત્ય હકીકત જહેરમાં લાવવા કાષ્ટએ પ્રયત્ન કર્યો નથી. જે કાંઈ હકીકતો જહેને મળી છે તે તદ્દન અપૂર્ણ છે. કેટલીક તો દંતકથાઓ જેવી છે. એ સર્વમાંથી જહેને ઠીક લાગ્યું તેટલાનું તારણ અત્રે રજુ કરવા ઇચ્છું છું.

આ મહાત્માને પણ યતિ વર્ગનો સડો જોઈ ધણું લાગી આવેલું અને તેથી જ તેઓ સાચા સાધુની શોધમાં લાગેલા. અમદાવાદ પાસેના સરખેજ ગામના તે બાવસાર હતા. (હેમના પિતાનું નામ જીવણ કાળીદાસ.) હેમને એકલપાત્રી સાધુની શ્રદ્ધા હતી. ધર્મસિંહજી અને લવજી ઋષિને તેઓ મળ્યા પણ ત્યાં પણ હેમનું ચિત્ત હ્યું નહિ. ચિત્ત કેમ ન હ્યું હેતું રહસ્ય તો સર્વજ્ઞ જાણે; બાકી આપણે સામાન્ય માણસો તો એમ અનુમાન કરી શકીએ કે, પહેલા બે મુનીઓમાં હેમને સમપૂર્ણ શુદ્ધિ નહિ જણાઈ હોય અથવા પોતે જુદોજ સમુદાય સ્થાપી વધારે નામના કહાડવા ધારૂં હોય. એમાંનું ગમે તે એક કારણ લઈએ તો પશું આપણે

શરમાવું જ પડશે. તથા જમરજરત આચાર્ય એકઠા ન રહી શક્યા અને અખમે ચચ્ચાર મોલની માન્યતામાં ભિન્નતાના કારણને આગળ ધરીને સૌ સૌના જૂદા વાડ ખાંખ્યા એ મહારી અદ્ય દષ્ટિએ તો જૈનધર્મને મ્હોટું નુકસાન જ ક્યું છે. એ તથાના તેરસે ફાંટા થયા ! અને જો સ્થાપકો જ એકતાની કિમત ન આંકી શકતા હોય તો પાછગનાઓનો શો દોષ કહાડવો ?

ઇતિહાસનો આટલો ભાગ કહેવાયા પછી મ્હારે એક બાબતપર મ્હારા વાચક વર્ગનું લક્ષ ખેંચવું જરૂરનું છે કે, ‘ સ્થાનકવાશી ’ અથવા ‘ સાધુમાર્ગી ’ જૈન ધર્મ જમ્હારથી પુનર્જન્મ પામ્યો-જમ્હારથી જૈન ધર્મનો આ બીજો અવતાર હવા ખાતો થયો ત્હરથી તે આજ સુધીમાં કોઇ વખતે એ ધર્મ જહોજલાલીમાં હતો જ નહિ; અરે એને માટે કશું બંધારણ જ નહતું. યતિઓથી જૂદા પડવું; અને મૂર્તિપૂજને તિલાંજલી આપવી એટલે ‘ હુંદોઆ ’ થયા: એજ ખ્યાલ આ ધર્મ સંબંધી પ્રચલીત હતો. જેમ એકજ ભાષા વાપરતી જૂદા જૂદા પ્રાંતોની રૈયત એક ‘ પ્રજા ’ ગણાય; પરંતુ હિંદમાં એક પ્રજાત્વ છેજ નહિ; તેમ એકજ બંધારણથી ચાલતા જૂદા જૂદા ગામના સંઘો અને સાધુઓ કોઇ વખતે આ ધર્મમાં હતા નહિ અને હાલ પણ છેજ નહિ. જેની મરજીમાં આવે તે “ બીજા બધા અનાચારી છે; હું એકલો શુદ્ધ છું માટે હું જુદોજ વિચરીશ ” એમ કહી જુદો સંબંધો સ્થાપે અને એ પણ સ્થાનકવાશી ગણાય ! ‘ પ્રજા ’-ત્વમાં એક જ ભાષા જોઇએ તેમ ધર્મમાં એકજ બંધારણ જોઇએ. હિંદમાં જેમ ભાષા એક નથી તેમ સ્થા. જૈન વર્ગમાં બંધારણ એક નથી. આથી સૌ સૌના મગ જુદા ચઢે છે !

ધર્મદાસજી માટે એવી (દંત) કથા ચાલે છે કે, તેઓએ જાતે દિક્ષા લીધા પછી પહેલે જ દિવસે, ગોચરીમાં કુંભારને ટૂંકાંથી રાખ પ્રાપ્ત કરી, જે રાખ થોડીક પાત્રમાં પડી અને બીજી બધી હવામાં ઉડી ગઇ. આ બનાવ તેઓએ શ્રી ધર્મસિંહજીને જણાવ્યો અને આ મહાન કૌતુક (!) માટે તે મહાત્માએ ખુલાસો કર્યો કે આ બનાવ એમ સૂચવે છે કે ત્હમારે

ધણી શિષ્યો થશે અને તે ચોતરફ પથરાશે. એમને ૯૯ શિષ્યો થયા. લિંબડી સમુદાયની પટાવળી જણાવે છે કે, તેરાપંથી, મારવાડ-મેવાડ-પં-જબના સાધુઓના સંઘાડા, લિંબડી-ખોટાદ-સાયરા-ધાંગધા-ચુડા-કન્હ-ગોંડળ એટલા સંઘાડા: એ સર્વ આ વૃક્ષની શાખાઓ છે. આ હકીકતથી વિરુદ્ધની હકીકત મ્હને પુરી પાડવામાં ન આવે ત્યાં સુધી હું આમાં શ્રદ્ધા રાખીશ અને એ સમુદાયની પટાવળી પરથી સશ્લિષ્ઠ મુદ્દા અત્રે ટાંકીશ.

આ પટાવળીના કહેવા મુજબ, શ્રીમાન્ ધર્મદાસજીએ ૧૭૧૬ માં અમદાવાદ શહેર બહારની પાંદશાહની વાડીમાં રિક્ષા લીધી હતી. (બધો પ્રતાપ તો અમારા અમદાવાદનો જ છે એટલું અમારે મગરૂરી લેવા જેવું ખરું !)

એમના સમુદાયના રૂઝનાથજી મહારાજના વખતમાં લેમના શિષ્ય બીખમજીએ જુદા પડીને તેરાપંથ ચલાવ્યો. એ પંથ માટે એવી (દંત) કથા રજુ કરવામાં આવે છે કે, બીખમજી મુનિ આહાર પાણી વ્હોરી લાવેલા તે ખુશાં મુકેલાં. ગરમ પાણીમાં ઉંદર અચાનક પડીને મરી ગયો એથી ગુરૂએ ઠપકો આપ્યો. શિષ્યે કહ્યું: “ મ્હે એને માર્યો નથી. આયુષ્ય દુટવાથી તે મુઓ ત્યેમાં હું શું કરું ? ” એવે આ મુનિ ૧૮૧૫ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૯ શુક્રવારે (વાર સુદાંની નોંધ મોજુદ છે !) ૧૩ સાધુ જુદા પડ્યા અને ‘તેરાપંથી’ કહેવાયા. લેમજી એવી પરપણ કરી કે “મારતા જીવને રોકાવે-છોડાવે તો પાપ લાગે.” મ્હારા આધીન મત પ્રમાણે તો તેરાપંથના જન્મની આ હકીકત કલ્પિત-દ્વિગંબર મતના સંબંધમાં ઉડાવેલી ગણાવેલી ગણા છે. તેમજ તેરાપંથના સ્થાપકો ઉપર મારતા જીવને બચાવવામાં પાપ માનવાનું જે તદ્દમત મુકાય છે તે પણ ખોટું હોવું જોઈએ. હું પોતે તેરાપંથના કોઈ વિદ્વાન ઉપદેશકને મળી શકું નહિ અને લેમને આ સમ્બન્ધમાં શું દલીલ દેજી કરવાની છે તે સાંભળું નહિ ત્યાં સુધી આવી વાતો હરમીજ માની શકું નહિ. આપણા લોકોનો રીવાજ જ છે કે પોતા સિવાયના બધાને ખૂર્ખ-બધાને નીચ-બધાને પાપી ઠરાવવા માટે મમે તેવી દંતકથાઓ બેડી કઢાડવી. હિંદના દરેક ધર્મમાં ઓછા વધતા પ્રમાણમાં

એમ ચાલેછે. કેવા સંજ્ઞેગામાં, શું સરતે, જીવને મારતા નહિ બચાવવા એ સંબંધમાં કાંઈ ભુદ્ધિશાળી ખુલાસો તેરાપંચના સ્થાપક આપી શકતા હોય તો ત્હેને આપણે નીંદી શકીએ નહિ. સામાન્ય લોકો રજનું ગજ કરી નાખવાનો સ્વભાવ ધરાવેછે. અને ત્હેમને સાધુવર્ગ પૈકી અસુ અને ઈર્ષાખોર ભાગ ફટાડે છે. મારે એવી ‘ સેકન્ડ હેન્ડ ’ ખબરો ઉપર આધાર નહિ રાખતાં હું પોતે અંગત અનુભવ બીધા પછીજ મ્હારો અભિપ્રાય આપી શકું.

તેર સાધુમાંના રૂપચંદ્રજીને ખાઠીના બાર સાધુએ ગુરૂ ઠરાવ્યા; પરંતુ તે રૂપચંદ્રજીએ કોણ જાણે શાએ કારણથી ખીજે જ વર્ષે તે ગમ્મછ છોડ્યો. તેમજ ૧૮૩૬ માં પાલનપુરના શ્રાવકોએ પણ તે મત છોડ્યો.

‘ બાવીશ ટોળાં. ’

શ્રીમાન્ ધર્મદાસજીના ૯૯ શિષ્યો પૈકી ૯૮ શિષ્યોએ મારવાડ-મેવાડ-પંચજ્ય ભણી વિહાર કરી “ બાવીશ ટોળાં ” ના નામથી પ્રખ્યાતી મેળવી, જો કે એક છપાચલી પટાવળી આવી કથા કહેછે પરંતુ મ્હેં પોતે પંચજ્યમાં મુસાફરી કરીને ત્હાંના મુનીવરો પાસેથી મેળવેલી હકીકત જુદી જ છે. વિષયાન્તરના ભયથી તે હકીકત ખાસ જૂદા જ પ્રકરણમાટે મુલતવી રાખીશ.

૯૯ પૈકી ૯૮ શિષ્યોએ મારવાડ વગેરે તરફમાં વિહાર કર્યો અને મ્હોટા શિષ્ય શ્રી મૂળચંદ્રજીએ અમદાવાદમાં રહી ગુજરાતમાં ધર્મ ફેલાવ્યો. ત્હેમને ૭ શિષ્યો હતા: ગુલાબચંદ્રજી, પંચાણજી, વનાજી, ઈંદરજી, વણારશીજી, વિઠ્ઠલજી અને ઇન્દ્રજી.

કાઠીઆવાડના સંઘાડાઓની ઉત્પત્તિ.

લિંબડી સંઘાડા:- ઉપર કહેલા શ્રી ઇન્દ્રજી સ્વામીને લિંબડીના શ્રાવકોએ આગ્રહ કરવાથી તેઓ ત્હાં ગયેલા અને ગાદીની સ્થાપના કરેલી (સંવત ૧૮૪૫). “ ત્યાં સુધી આ ગામમાં સધળા સાધુઓ એકઠા રહેતા ” એમ લિંબડી સમુદાય તરફથી છપાચલી પટાવળી કહેછે. આ વાક્ય અર્થસૂચક છે. અગાઉ સધળા સાધુ એકઠા રહેતા અને હવે આ પરાક્રમી સાધુએ “ પવિત્ર ચણીવિદ કર્યા ” એથી સાધુઓમાંનિમનના

પડી ગઇ । એક હતા તેના બગડે બે થયા । અને આવા આવા બનાવોને બકતો મહાન બનાવ તરીકે નોંધવામાં મગરૂરી લે છે. હું લિંબડી સમુદાય એકસા માટે આ ટીકા નથી કરતો; લગભગ સઘળા સંધાડાને મ્હારી આ ટીકા એક સરખી લાગુ પડે છે. વિદ્વાન સાધુ થયો કે ‘ હું-તું ’ ચાલ્યું જ છે. પવિત્ર અને વિદ્વાન પુરુષનું કામ તો બેના એક કરવાનું છે, નહિ કે એકના બે કરવાનું. સંધાડાનો શું આશય હોવો જોઈએ, હાલ શું આશય સમજાય છે અને તેનું શું પરિણામ આવ્યું છે: એ સમ્બન્ધમાં હું અન્ય પ્રસંગે બોલીશ.

ગોંડલ સંધાડો:—શ્રી પંચાણુજીના શિષ્ય શ્રી રતનશી તથા શ્રી હુંગરશી સ્વામી ગોંડલ ગયા ત્યારથી “ ગોંડલ સંધાડો ” કહેવાયો.

બરવાળાનો સંધાડો:—શ્રી વનાજીના શિષ્ય શ્રી કહાનજી સ્વામી બરવાળે ગયા ત્યારથી “ બરવાળા સંધાડો ” કહેવાયો.

ચુડા સંધાડો:—શ્રી વણારશીજીના શિષ્ય શ્રી જ્ઞેશંગજી તથા શ્રી ઉદેસંગજી સ્વામી ચુડે ગયા ત્યારથી “ ચુડા સંધાડો ” કહેવાયો.

ધ્રાંગધ્રા સંધાડો:—શ્રી વીકલજીના શિષ્ય શ્રી ભુખણજી સ્વામી ધ્રાંગધ્રા જઈને ત્યાં રહ્યા પછી તેમના શિષ્ય શ્રી વશરામજી ધ્રાંગધ્રા ગયા અને “ ધ્રાંગધ્રા સંધાડો ” કહેવાયો.

કચ્છી સંધાડો:—શ્રી ઈંદરજીના શિષ્ય શ્રી કરશનજી સ્વામી કચ્છમાં ગયા. ત્યાં દરીઆપરી સમુદાયની આવશ્યકની પ્રતિવાંસવાથી આઠ કોટી મત તેમને રૂચ્યો અને તેથી આઠકોટી-પરથી; ત્યારથી કચ્છ આઠકોટી સમુદાય કહેવાયો.

આ સઘળા કાઠીઆવાડી સંધાડાઓ ઉપરાંત શ્રી ઈન્જીજી સ્વામીના શિષ્ય શ્રી રામજી ઋષિએ લિંબડીથી ઉદેપુર જઈને ત્યાં “ ઉદેપુર સંધાડો ” રચાવ્યો હતો.

આ સઘળા સંધાડાના સાધુસુનિરાજોની યાદી, તેમના અભ્યાસ, દરેક આમમાં તેમના આવશ્યકે કંટલા છે તેની યાદી: આ સર્વ નોંધ કોન્ફરન્સ આશીસ તરફથી કરવાનું કામ ચાલે છે. એટલે મ્હં એ માથાકુટ મ્હારી

લેવાની જરૂર જોઇ નથી. આશા છે કે કોન્ફરન્સ ઓફિસ તે કામ બનતી ત્વરાએ પુરૂ કરશે. તેમ થયેથી હું આ પુસ્તકનો ખીજો ભાગ બહાર પાડીને હેમાં વધુ વિગતો ચુંટી ચુંટીને દાખલ કરીશ.

જુદા જુદા સમુદાયો આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયા. વધુ સંખ્યા માટે કે વધુ 'સંઘાડા' માટે રહેને જરાકે ખેદ થતો નથી, માત્ર જે કારણથી સંઘાડા જુદા પડ્યા તે કારણને હું પસંદ કરતો નથી. અને એવા ખોટા કારણથી જુદા પડીને ત્રણ પાંચ વખાણ કરવાં એ એવડો અપરાધ છે. એકંદર સાધુ કરનારા પંથવા માટે એક જ સાધુજી હોય તે કરતાં જુદા જુદા વર્ગો પાડીને દરેક વર્ગ અકેક ગુરૂને હસ્તક સોંપવામાં આવે એ વધારે લાભદાયક છે. પરંતુ તે જુદા જુદા વર્ગો એક ખીજાથી જુદા સમજવાના નથી. જુદાપણું હાલ ખુલ્લું વર્તાય છે માટે જ આટલી ટીકા કરવાની જરૂર જોઇ છે.

હવે આપણે ઇતિહાસના તારને પાછો હાથમાં લઇએ. શ્રી ઇચ્છાજી સ્વામીના ગુરૂભાષ ગુણાખ્યંદ્રજીના શિષ્ય વાલજી સ્વામી, હેમના શિષ્ય શ્રી હીરાજી સ્વામી અને હેમના શિષ્ય શ્રી કહાનજી સ્વામી થયા. તે કહાનજી સ્વામીના શિષ્ય અજરામરજી મહારાજે લિંખડી સમુદાયને ઘણો પ્રકાશમાં આણ્યો. તેઓ જમનગર તાપ્પાના પડાણાના વીશાઓશવાળ હતા. તેઓએ જૈન દિક્ષા લીધી તે પહેલાં ગોસાંઈ પંથમાં ભેગવી હેમને ગાદી આપવાનું કહેવામાં આવેલું પણ તે લાલચથી તેઓ ઠગાયા ન હતા. તે જ સાલમાં એટલે ૧૮૧૬ માં હેમણે જૈન દિક્ષા લીધી અને સુરત જ્યાં ઉપડયા. રસ્તામાં તપ ગચ્છના શ્રીપૂજ્યશ્રી ગુણાખ્યંદ્રજી મળ્યા. હેમણે હેમને યોગ શાસ્ત્ર શિખવવા ખુશી બતાવી તેથી બન્ને સુરત ગયા અને અભ્યાસ ચાલુ થયો. તપ ગચ્છના આ યતિનો ઉપકાર માનનારી એક લીટી જેટલી પણ ભક્ષાર્થ લિંખડી સમુદાયની પટાવળી લખનારે બતાવી નથી. યોગશાસ્ત્ર જેવા આત્મસાર્થક કરાવનાર વિષયનું જ્ઞાન આપનારનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો થોડો છે. જ્ઞાન ગમે ત્યાંથી મળે ત્યાંથી લેવા યોગ્ય છે. અને તપ ગચ્છના એક યતિશ્રી ગમે તે કારણથી પણ આવી ભક્ષાર્થ બતાવી શક્યા હોય તો તે ઓછું ધન્યવાદને પાત્રકામ નથી.

૧૮૪૫ માં શ્રી અજનામરજી આચાર્ય પદ્મી (લિંબડીમાં) પામ્યા. ત્હેમનો જન્મ ૧૮૦૯ માં, દિક્ષા ૧૮૧૯ માં, આચાર્યપદ્મી ૧૮૪૫ માં અને દેહોત્સર્ગ ૧૮૭૦ માં થયો.

ત્હેમની પછી ત્હેમના શિષ્ય દેવરાજજી મુનિ થયા. તે કચ્છ-કાંડાકરાના રહીશ હતા. એમણે ૧૮૪૭ માં કચ્છમાં વિહાર કર્યો તે વખતે કચ્છમાં આઠકોટીની શ્રદ્ધા હતી. આ મુનિએ છકોટીની શ્રદ્ધા પરૂપી એના સંબંધ-માં બેહદ વખાણ કરતાં તે સંધ્યાસનો એક લખનાર-લખે છે કે: એમણે આઠકોટીનું “અજ્ઞાન તીમીર હરીને શ્રાવકોને અર્જુન: એ સુગંધી છકોટી અંગીકાર કરતા બતાવ્યા.” સંધ્યાસનોની સંખ્યા વધવા સામે વાંધો લેવાનાં મહેને જે કાંઈ કારણો મળ્યાં છે ત્હેમાંનું આ પણ એક કારણ છે. ભાઈ-ઓ ! કુલ ૯ કોટી; સાધુ ૯ કોટી પચ્ચખાણ કરે છે (દશ વૈકલ્પિક સૂત્રના ૪ થા અધ્યયનની શાક્ષી) અને શ્રાવકો પોતાની શક્તિ મુજબ ૮ કોટીથી કરે કે છ કોટીથી કે ૪ કોટીથી કરે. શું છ કોટીના પરૂપનારા કે જેઓ આઠકોટીને (એટલે વધારે પવિત્રતાને) અજ્ઞાન-તીમીર ગણી કહાડે છે તેઓ એમ ગેરન્ટી આપી શકશે કે છ કોટી સામાયિક કરનારા બધાઓ (અરે ૧૦ ટકા જેટલાઓ પણ) “ મન-વચન અને ક્રયાથી, પાપકર્મ ન કરવું ન કરાવવું, ” એ નિયમ બરાબર પાળે છે ? સામાયિક વખતે મુની પોતે જ (છ કોટીનો ઉપદેશ દઈ આઠકોટીને અજ્ઞાન-તીમીર કહેનારા પોતે જ) રસ વાંચે છે અને શ્રી કૃષ્ણે કે રામે કરેલાં પરાક્રમે વાંચી એવો તો રસ ઉત્પન્ન કરે છે કે સાંભળનારાઓ એ પરાક્રમેથી ખુશ થાય છે; વખતે પરાક્રમ કરનારને શાબાશી પણ આપે છે અને કોઈ પાપીને મારો-મારો એમ પણ મનમાં બોલે છે. એટલે, મન ઠેકાણે રાખવાનું કામ થોડાથી જ બની શકે છે. કેટલાક તો સામાયિકમાં જ બાપારની વ્યવસ્થા કરે છે તો આવનાર છ કોટી બાધા આપવી તે શું ‘અજ્ઞાન-તીમીર’ કહેવાય નહિ ? એમને તો “વચન અને ક્રયાથી પાપકર્મ કરવું નહિ અને કરાવવું નહિ ” એમ ૪ કોટી જ પ્રત્યાખ્યાન આપવા બેઠાએ. તરવાનું શી-ખનાર કોઈ સખસને દરીઆમાં ઝીપલાવાની સલાહ આપનારને માથે શું

ત્હેનું ખુન કરવાનો અપરાધ સાખીત થતો નથી કે ? શક્તિથી વધારે બેબે અપાય જ નહિ. સામાયિક ૯ કોટી થઇ શકે, ૮ કોટી, ૬ કોટી, ૪ કોટી, પણ થઈ શકે. અમુક વખત સુધી 'સમભાવ' રાખવા માટે એ વ્રત છે. 'સમભાવ'ના ચ્હડતા ઉતરતા ભેદ છે. કોઈ વધારે શક્તિવાળો ઉંચામાં ઉંચે પગથીએ ઉભો રહી શકે અને કોઈ પહેલે પગથીએ ઉભો રહી શકે.

આડકોટી ખોલી છે અને છ કોટી ખરી છે એમ કહેનારાઓએ કચ્છમાં કે ખીજે સ્થળે મહાન પરાક્રમ કર્યો કહે છે તે એક ભ્રમણા છે. એમણે તો ઉલટું અસાન તીમીર વધાર્યું છે. આડકોટી જ સામાયિક થઈ શકે એમ જાક કરનારા પણ લોકોને દોષમાં નાખી દે છે. આવી ખેંચતાણુ પોતાની પંડીતાઈ બતાવવા માટે જ થાય છે, ધર્મની દાઝથી થતી નથી.

અસ્તુ; કચ્છમાં છકોટીની માન્યતાના મહાત્મા શ્રી દેવરાજજીએ છકોટી મત સ્થાપ્યો. ત્હેમને દેવજી સ્વામી વગેરે શિષ્યો થયા.

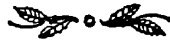
૧૮૭૯માં દેવરાજજી મહાગજે કાળ કર્યો અને પછી બાણજી સ્વામી પાટે બેઠા. (૧૮૫૫ માં દિક્ષા અને ૧૮૮૩ માં દેહોત્સર્ગ.) પછી શ્રી દેવજી સ્વામી થયા. તેઓ વાંકાનેરના લુવાણા હતા. ૧૦ વર્ષની ઉમરે ૧૮૬૦ માં દિક્ષા લઇ ૧૮૮૬ માં પાટે બેઠા. એમ પરિવાર વધતાં વધતાં ૧૯૧૫ માં શ્રી દેવજી સ્વામીના ગુરુ ભાઈ શ્રી અવચલજી તથા ત્હેમના શિષ્ય હેમચંદજી ૧૩ સાધુ સહીત ધર્મ શાળામાં ઉતર્યા અને જૂદો સંધાડો સ્થાપ્યો. એ સંધાડો “ સંધવીનો સંધાડો ” કહેવાયો.

લિંબડી સમુદાયના પૂજ્ય શ્રી દીપચંદ્રજી મહારાજ વિદ્વાન તેમજ શાંત સ્વભાવી થયા. તેઓએ ૧૯૦૧ માં દિક્ષા લઇ, ૧૯૩૭ માં આચાર્ય પદની પ્રાપ્ત કરી હતી. હાલ એ સમુદાયનું કામ ખીજ સમુદાયોના પ્રમાણમાં અચ્છું ચાલે છે. કુલે સોએક સાધુ તથા સાધવી તેમાં હૈયાત છે. પૂજ્ય પદની શ્રી મેધરાજજી મહારાજ અને આચાર્ય પદની શ્રી ઉત્તમચંદ્રજી મહારાજ ભોગવે છે. બન્ને ગુણી છે. આ સંધાડાએ બેએક વર્ષ ઉપર ‘સાધુપરિપદ’ ભરીને સુધારા દાખલ કર્યા હતા, અને સરેલા અંગને કાપી નાખવાની જાહેર હિમતનો દાખલો બેસાડ્યો હતો. આ વર્ષના કેટલાક મુનિ જાહેર ઉપદેશકો તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. સંસ્કૃતના અભ્યાસ માટે ખીજ સંધાડાએ કરતાં આ સંધાડામાં વધારે કાળજી અપાય છે.

પ્રકરણ પ મું.

‘પટાવળી’ પર પંજાબ પક્ષનો પ્રકાશ.

સને ૧૯૦૭ ના ડીસેમ્બરમાં મહારી પંજાબની મુસાફરીમાં મહે તે તરફના સ્વધર્મીઓ-સાધુઓ વગેરેનાં ખાસ લક્ષણનો અભ્યાસ કરવાની તક હાથ કરી હતી, એવી જ રીતે ઐતિહાસીક શોધ માટે પણ પ્રયત્ન કર્યો હતો. જે કે મહારી પંજાબની સ્થિતતા ધણી જ ડુંકી હતી તેથી કાંઈ વિશેષ શોધખોળ મહારાથી થઈ શકી નથી તદ્દપિ જે થોડા કલાક મહેને મળ્યા તે મહે નકામા જવા દીધા નહોતા. પટાવળી સંબંધમાં જે કાંઈ પંજાબમાં મહારા જાણવામાં આવ્યું તે અત્રે આપું છું.

આજ સુધી ગુજરાત તરફમાં એમજ સાંભળવામાં આવે છે કે શ્રીમાન્ લોંકાશાહે જૈનધર્મનો ઉદ્ધાર કરીને જૈન ધર્મનો સુકાષ્ઠ ગયેલો ઝરો પુનઃ ચાલુ કર્યો અને તેણે પુનરોદ્ધાર કરેલા ધર્મને લોકો સ્થાનક-વાશી-સાધમાર્ગી-હુંદીઆ આદિ નામથી ઓળખવા લાગ્યા. એ વગેરે સાંભળવામાં આવે છે; પરંતુ પંજાબમાં મહે કાંઈક નવું જ સાંભળ્યું છે. એ નવું કેટલે અંશે સંપૂર્ણ છે તે હવે પછી જોવામાં આવશે: પણ જે કાંઈ કાચી ધાતુ મહેને જડી આવી તે જાહેરમાં મુકવાની મહારી અમહારી ફરજ સમજ્યું છું. કે જેથી રસાયણ શાસ્ત્રીઓ-શોધકો તેને શુદ્ધ કરી ઉપયોગમાં લઈ શકે.

મહને જણાવવામાં આવે છે કે, જૈન ધર્મમાં જે ૮૪ ગચ્છ કહેવામાં આવે છે તે ગચ્છ કાંઈ ‘ સાધુ ’ ના નહિ પણ ‘ યતિ ’ના છે. તે યતિ-ઓમાંના દૃઢતાક ઉત્તમ પુરોએ ક્રિયાઉદ્ધર કરીને ‘ સાધુ ’ નામ ધારણ કર્યું પરન્તુ ‘ ગચ્છ ’ નાં નામ તો એ જ કાયમ રહ્યાં. સ્થાનકવાસી—સાધુમાર્ગી કે હુંદીઆ એ કોઈ ‘ ગચ્છ ’ નથી, કારણ કે એ ‘ યતિ ’ ના બહતો નથી, પણ ‘ સાધુ ’ ના અનુયાયી છે, અર્થાત્ કંચન અને કામનીને ખીલકુલ તણ દેનાર—જૈન સૂત્રોમાં ફરમાવ્યા મુજબ જ ક્રિયા કરનાર એવા જે ‘ સાધુ ’ હેમનો કોઈ કાળે છેક જ લોપ થયો નથી (અને ભગવાનના નિર્વાણ પછી ૨૧૦૦૦ વર્ષ સુધી છેક જ લોપ થવાનો પણ નથી.) શ્રી મહાવીર સ્વામીથી આજ સુધી કોઈ કાળ એવો હતો જ નહિ કે જે વખતે કોઈ ‘ સાધુ ’ મુદ્દત જ ન હોય. પંજાબના સાધુઓ પાસેની પટાવળી એમ બોલે છે કે શ્રી મહાવીરથી ૬૧ મી પાટે શ્રી જ્ઞાનજી ઋષિજી થયા. હેમણે ૧૫૦૧ માં દિક્ષા લીધી હતી. એમની પાસે ૪૫ ભવ્યોએ દિક્ષા લીધી હતી કે જે ૪૫ ગ્રંથોને અગ્રવક ઉપદેશ તો અમદાવાદના ‘ ગૃહસ્થ ’ લોકાશાહે આપ્યો હતો—પ્રતિભોધ્યા હતા. શ્રી લોકાશાહે સદ્ગ્જાન પોતે મેળવ્યું પણ ઉમરના સખ્યથી પોતે દિક્ષા લઈ શક્યા નહોતા, તેથી હેમણે શ્રી જ્ઞાનજી ઋષિજી પાસે પોતે પ્રતિભોધેત્ર ૪૫ ઉમેદવારોને મોકલી દિક્ષા અપાવી. આ ૪૫ માંથી ચારે સમુદાય ચલાવ્યા. એ ૪ નાં નામ—ભાનુલુણાજી, ભીમજી, જગન્નાથજી અને હરિષેનજી. શ્રી ભાનુલુણાજીથી ૨૫ મી પેઢીએ પંજાબી મહાત્મા શ્રી અમરસિંહજી થયા કે નીપાટે હાલ પૂજ્યશ્રી સોહનલાલજી મહારાજ ખિરાજે છે. (શ્રી મહાવીર સ્વામીથી ૮૩ મી પેઢીએ પૂજ્યશ્રી અમરસિંહજી થયા.)

શ્રી ભાનુલુણાજી આદિ ૪ સાધુઓમાંથી ૪ સંપ્રદાય ચાલ્યા, જે પૈકી હાલ નીચે મુજબ સાધુજી ખીરાજમાન છે.

(૧) મારવડમાં શ્રી કહાનજી ઋષિના પ્રસિદ્ધ કાવ્યકાર શિષ્ય શ્રી તીલોક ઋષિજીના શિષ્યો, જેમાં હાલ શ્રી દોડત ઋષીજી (રાજકોટ આતુર્માસ કર્યું હતું તે) તથા હૈંદ્રાપ્રાદમાં ખીરાજે છે તે શ્રી અમોલખ-

ઋષિજી તથા પુના જીલ્લામાં વિચરતા શ્રી રત્નઋષિજી વિગેરે બિરાજે છે. (૨) દરિયાપુરી શ્રી ધર્મસિંહજી કે જે પહેલાં શ્રી પૂજ્ય હતા, પછી સાધુ ધર્મ માળવામાં તાલપંપાલ તરફમાં વિચરતા હતા, હોમના શિષ્યો; (૩) પૂજ્ય શ્રી મલુકચંદજી લાહોરી કે જહેમની સંપ્રદાયમાં હાલ પૂજ્ય શ્રી સોહનલાલજી મહારાજ પંજાબમાં વિચરે છે અને જહેમના કાણુમાં અંદાજ ૧૦૦ સાધુજી અને ૬૦ આર્યાજી બિરાજે છે. (૪) પૂજ્ય શ્રી અજરમરજી મહારાજ કે જહેમની સંપ્રદાયના શ્રી ઋષિરાજજી નામના વિદ્વાન મુનિના કાળના ખબર ' જૈન સમાચાર ' માં થોડા જ માસ ઉપર છપાઈ ગયા છે અને જહેમાં હાલ શ્રી મંગળસેનજી વગેરે સાધુઓ જમનાંપાર—આમા તરફમાં વિચરે છે.

એ ૪ સમુદાય અને શ્રી મહાવીર સ્વામી વચ્ચે અત્રુટ સંબંધ ચાલ્યો આવે છે, અર્થાત્ વચ્ચમાં ગાળકું પડ્યું જ નથી; કોઈ વખતે સાધુજીની સંખ્યા છેક જ થોડી થઈ ગઈ હતી, યતિઓ વધી પડ્યા હતા, એ વગેરે કારણથી સાધુઓ દરેક માણસના જોવામાં ન આવે તેથી કાંઈ ' ગાળકું ' પડ્યું ગણાય નહિ. શ્રી ભગવતીજી સૂતના પચીસમા શતકમાં કહ્યું છે કે, હોદોપસ્થાપનીય ચારિત્રની અંતરાય ૬૩૦૦૦ વર્ષ સુધી ચાલશે. જોદોઆરો ૨૧૦૦૦ વર્ષનો ૧ હો આરો ૨૧૦૦૦ વર્ષનો અને બીજો આરો ૨૧૦૦૦ વર્ષનો એમ ૬૩૦૦૦ વર્ષ સુધી હોદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર જોવામાં આવશે નહિ. પછી શ્રી પદ્મનાભજી તીર્થંકરના શાશનમાં તે ચારિત્ર શરૂ થશે. અને ચાલ્યા કરશે. માત્ર ઉપર કહેલા ૬૩૦૦૦ વર્ષના જમનામાં જ તે નહિ રહે. એ હિસાબે આ કાળમાં ઉકત ચારિત્રનું અસ્તિત્વ બંધ થવું સંભવતું જ નથી. દિગંબરી માન્યતા પ્રમાણે પણ, પાંચમા આરાના અંત સુધી તે ચારિત્ર કાયમ રહેશે. (સુદીપ્ત તરંગણી શાસ્ત્ર)

પંડાવળી પટાવળીમાંથી *નકલ:—

(૧) શ્રીસુધર્માસ્વામી, (૨) શ્રી જંબુસ્વામી, (૩) શ્રી પ્રભ-
વસ્વામી, (૪) શ્રી સિયંનવ સ્વામી, (૫) શ્રી યશોભદ્ર સ્વામી, (૬)
શ્રી સંભૂતવિજયજી, (૭) શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી, (૮) શ્રી સ્તુતીભદ્ર-
સ્વામી, (૯) શ્રી આર્ય મહાગીરી, (૧૦) શ્રી અવસિંહસ્વામી,
(૧૧) શ્રી સુવનસ્વામી, (૧૨) શ્રી વીરસ્વામી, (૧૩) શ્રી
સંછંડીસ્વામી, (૧૪) ' જીતધરસ્વામી, (૧૫) શ્રી આર્ય-
સમદ્રસ્વામી. (૧૬) શ્રી નંદલાસ્વામી, (૧૭) શ્રી નાગહસ્તસ્વામી,
(૧૮) શ્રી રેવંતસ્વામી, (૧૯) શ્રી સિંહગણુજી, (૨૦) શ્રી ચંડ-
લાઆર્ય, (૨૧) શ્રી હેમવંતસ્વામી, (૨૨) શ્રી નાગજીનસ્વામી, (૨૩)
શ્રી ગોવિંદસ્વામી, (૨૪) શ્રી ભૂતદિનસ્વામી, (૨૫) શ્રી હોહગણુ-
સ્વામી, (૨૬) શ્રી દુસગણીસ્વામી, (૨૭) શ્રી દેવર્દિક્ષમાત્રમણુ,
(૨૮) શ્રી વીરભદ્રસ્વામી. (૨૯) શ્રી સંકરભદ્રસ્વામી, (૩૦)

* પાછળ કહેવામાં આવ્યું છે તેમ હું આ પટાવળીને માટે અંગર
મત કાંઈ આપી શકતો નથી. ખેદની વાત એ છે કે મૂર્તિપૂજકોના જ
જૂદા જૂદા સાધુઓએ લખેલી પટાવળીઓ એક બીજાથી જૂદી પડે છે
તેમ સાધુમાર્ગી સાધુઓની લખેલી પટાવળીઓમાં કાંઈ એ પટાવળી ભાગ્યે
જ મળતી આવે છે. દંત કથાઓ, દરેક સમુદાયે પોતાની ઝોટાઇ બતા-
વવા ખાતર ઉમેરેલી કેટલીક હકીકતો, વગેરેથી જૂદી જૂદી પટાવળીઓ
એટલી તો ભરપૂર છે કે સત્યથી જેમ અને તેમ વધારે નીકટતા ધરાવ-
નારી પટાવળી તૈયાર કરવાનું કામ ધણી પ્રતો એકઠી કર્યા વગર અને
તેમ નથી. ત્હેમાં પણ સો ટકના સુવર્ણની પ્રાપ્તિની તો આશા રાખી
શકાશે નહિ જ. તોપણ એ પ્રયાસ ધણો જ જરૂરનો છે અને મુનીઓએ
અવશ્ય આદરવા યોગ્ય છે. જુના વખતમાં ધર્મના નામે દંતકથાઓ બહુ
ચાલતી અને ઇતિહાસ-સાચા ઇતિહાસને અરની નોંધો ભાગ્યે જ થતી
તેથી ધણી ગોટાળા ઉભા થયા છે.

શ્રી જસભસ્વામી, (૩૧) શ્રી વીરસેનસ્વામી, (૩૨) શ્રી વીરગ્રામસેન
સ્વામી, (૩૩) શ્રી જૈનસેનસ્વામી, (૩૪) શ્રી હરીસેનસ્વામી, (૩૫)
શ્રી જ્યેસેનસ્વામી, (૩૬) શ્રી જગમાલસ્વામી (૩૭) શ્રી દેવર્ષિજી
(૩૮) શ્રી ભીમઋષીજી, (૩૯) શ્રી કર્મજીસ્વામી, (૪૦) શ્રી રાજ
ર્ષિજી, (૪૧) શ્રી દેવસેનજી, (૪૨) શ્રી સકસેનજી, (૪૩) શ્રી
લક્ષ્મીલમજી, (૪૪) શ્રી રામર્ષિજી, (૪૫) શ્રી પદ્મસુરીજી, (૪૬)
શ્રી હરિસેનજી, (૪૭) શ્રી કુશલદત્તજી, (૪૮) શ્રી જિવનઋષીજી,
(૪૯) શ્રી જયસેનજીસ્વામી, (૫૦) શ્રી વીજયઋષીજી, (૫૧) શ્રી
દેવર્ષિજી, (૫૨) શ્રી સુરસેનજી, (૫૩) શ્રી મહાસુરસેનજી, (૫૪)
શ્રી મહાસેનજી, (૫૫) શ્રી જયરાજજીસ્વામી (૫૬) શ્રી ગજસેનજી-
સ્વામી, (૫૭) શ્રી મિત્રસેનજીસ્વામી, (૫૮) શ્રી વિજયસિંહજીસ્વામી
(સમ્વત ૧૪૦૧ માં થયા, જાતે ' દેવડા ') (૫૯) શ્રી શીવરાજ
ઋષીજી (સમ્વત ૧૪૨૭ માં થયા, જાતે પાટણના કલુખી) (૬૦)
શ્રી લાલજીમલ (સમ્વત ૧૪૭૧ માં થયા, જાતે ' બાદણા ' રહીશ 'માનસ'
ના) (૬૧) શ્રી જ્ઞાન ઋષીજી (સમ્વત ૧૫૦૧ માં દિક્ષા લીધી, જાતે
' સુરાણા ' રહીશ. ' સેરાડા, ')

(૬૨) શ્રી ભાનુકુણજી, ભીમજી, જગમાલજી તથા હરસેનજી એ
ચાર તથા બીજા ૪૧ એમ ૪૫ પુરૂષો શ્રી લોંકાશાહના ઉપદેશથી સાધુ
થયા હતા. સમ્વત ૧૫૩૧ માં (કે જે વખતે ભખગૃહ ઉતર્યો અને
દયા ધર્મની ઉદયઃઉદય પૂજા શરૂ થઇ) (૬૩) શ્રી પદ્મજી મહારાજ,
(૬૪) શ્રી જીવરાજજી, (૬૫) શ્રી ભાવસિંહજી, (૬૬) લક્ષુવર-
સિંહજી, (૬૭) શ્રી યશવંતજી, (૬૮) શ્રી રૂપસિંહજી, (૬૯) શ્રી
દામોદરજી, (૭૦) શ્રી ધનરાજજી, (૭૧) શ્રી ચિંતામણીજી, (૭૨)
શ્રી લેખકજી, (૭૩) શ્રી ધર્મસિંહજી, (૭૪) શ્રી નગરાજજી,
(૭૫) શ્રી જયરામજી. *

* આ જગ્યાએ મૂળ નકલમાં એવું લખાયું છે કે, ઋષિ ગીરધરજી
લોંકાના ગરુડમાંથી નીકળ્યાં. આ શબ્દો ૭૫ માં નંબર સાથે વાંચવાના છે
કે ૭૬ માં નંબર સાથે તેરપણ સમજાવું નથી. પણ આટલો અર્થ નીકળે

(૭૬) શ્રી લવણઋષિજી (સમ્વત ૧૭૦૬ માં; યતિઓએ આ વખતથી ' હુંદીયા ' એવું નામ અપમાન ખાતર આપ્યું) (૭૭) શ્રી સોમજી ઋષી, (૭૮) શ્રી હરિદાસજી, (૭૯) શ્રી વૃંદાવનજી ઋષી, (૮૦) શ્રી ભવાનીદાસજી ઋષી, (૮૧) પૂજ્ય શ્રી મલુકચંદજી લાહોરી (ધણા પ્રસિદ્ધ પુરૂષ થયા.) (૮૨) પૂજ્ય શ્રી મહાસિંધજી (મોટા પરિવારના અગ્રેસર અને પ્રસિદ્ધ પુરૂષ થયા.) (૮૩) પૂજ્ય શ્રી કુશલચંદજી, (૮૪) શ્રી સ્વામી જગમલજી તપસ્વી, (પૂજ્ય પદ્મી કુશલચંદજીના ગુરુભાષા શ્રી નાગરમલજીને મળી હતી.) (૮૫) શ્રી સ્વામી શકે છે કે એ અરસામાં યતિઓની સંખ્યા ઘણી હતી અને શ્રી લોકાશાહે પુનરોદ્ધાર કરેલા ધર્મના ઉપદેશો પણ પાછળથી મોટે ભાગે યતિઓ થઈ ગયેલા. એ યતિઓ પૈકી કેટલાકે આ અરસામાં શાસ્ત્રોક્ત સાધુ ધર્મ અંગિકાર કર્યો.

એક લોકાગચ્છી શ્રાવકના મ્હોંથી મ્હોંસ્થાનકવાસી સાધુઓ અને શ્રાવકો તરફ અસહ્ય તિરસ્કારના શબ્દો થોડા માસ ઉપર સાંભળ્યા હતા. તેના કારણમાં તે એટલું માત્ર બોલ્યો હતો કે " લોકાશાહનો ઉપકાર ભુલ્લી હુંદીયા લોકો લોકાગચ્છથી જૂદા પડે છે. અને પોતાને પવિત્ર કહેવાડાવે છે ! " આ ટીકા ખરેખર બોલનાર ઉપર દયા ઉપજાવે તેવી હોવાથી મ્હને તે વખતે માત્ર હાસ્ય આવ્યું હતું. લોકાશાહનો ઉપકાર ' હુંદીયા ' કદી ભૂલે તેમ છે જ નહિ, બલકે તેના ગુણની માળા ફેરવ્યા કરે છે. પરંતુ લોકાશાહનો ઉપદેશ પરિગ્રહનો કદાપી કાળે નહોતો, જે તેમ હોત તો તેને તે વખતે ચાલી આવતી પદ્ધતીથી જુદા પડી જપ જણને સાધુ થવાનો ઉપદેશ કરવાની કશી જરૂર નહોતી. એમણે તો શુદ્ધ મહાવ્રતધારી સાધુનો ધર્મ કે જે ભગવાન મહાવીર દેવે બાબેલો છે તે મુજબ વર્તવા ઉપદેશ કર્યો હતો, પણ પાછળથી તેમની પછીના કેટલાક સાધુઓ શીથીલ થઈ-પરિગ્રહધારી થયા અને ' યતિ ' કહેવાયા. આ ' યતિ ' વર્ગમાંથી પાછા વખત જતાં, કેટલાકે ' સાધુ ધર્મ ' માં પાછા ફર્યા તેથી ' લોકાગચ્છી ' ભાષ્યોએ ' સાધુ માર્ગી ' તરફ દેખ હોવો સંભવિત છે, પણ

રામલાલજી, (૮૬) પૂજ્ય શ્રી અમરસિંહજી મહારાજ (૧૮૯૮ વૈશાખ વદ ૨ ના રોજ દિક્ષા લીધી હતી. જાતના અમૃત સરના ઓશવાળ વણિક-સમર્થ વિદ્વાન અને પ્રતાપિ હતા.) (૮૭) પૂજ્ય શ્રી રામબક્ષજી મહારાજ (' અલવર ' ના વાસી, ૨૫ વર્ષની ઉમરે ૧૯૦૮ માં દિક્ષા લીધી.) (૮૮) પૂજ્ય શ્રી મોતીરામજી (પૂજ્ય પદ્મી ૧૯૩૯) (૮૯) પૂજ્ય શ્રી સોહનલાલજી મહારાજ (૧૯૩૩ માં દિક્ષા લીધી, પૂજ્ય પદ્મી ૧૯૫૧ માં, પૂજ્ય સાહેબ હાલ પંજાબમાં વિચરે છે.)

આ પ્રમાણે પંજાબના હાલના મુનિવર્ગનો સંબંધ મળે છે. બીજા પ્રાંતોમાં વિચરતા મુનિરાજો પાસે પણ પોતપોતાનો સંબંધ આ પ્રમાણે મેળવેલો હશે.

શ્રી લોંકાશાહે શ્રી જ્ઞાનજીઋષિજી પાસે પોતે પ્રતિભાવેલા ૪૫ ઉમેદવારોને મોકલી દિક્ષા અપાવી; આ ૪૫ સાધુજીઓમાંથી ચારે સંપ્રદાય ચલાવ્યા અને તે ઉપર કહેલા ચાર નામથી પ્રખ્યાત છે. અર્થાત્ સનાતન જૈન જળનો ઝરો ૪૫ ધોષ ઉમેરીને કાયમ રાખવામાં લોંકાશાહ ઉપકારી હતા, એમાં કાંઈ જ શક નહિ, પરંતુ તહેમણે કાંઈને પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા નથી, તેમ જ છેક જ સુકાષ્ઠ ગયેલો ઝરો પુનઃ ચલાવ્યો નથી. એમ કહી શકાય કે ઝરો સુકાવા લાગ્યો હતો, રમ્યું ખમ્યું પાણી ઘણા ધીમા પ્રવાહથી વહેતું હતું—પરંતુ તે ધીમા પ્રવાહવાળું પણ શુદ્ધ જળ હતું—અભિશ્ર જળ હતું અને તે જળને સજીવન રાખવામાં લોંકાશાહે ઘણી મોટી મદદ કરી, જે કે પોતે તો ' ગૃહસ્થ ' જ કાયમ રહ્યા હતાં.

ખરું જોતાં તો આ લોંકાએ ' સાધુમાર્ગી ' નો ઉપકાર માનવો જોઈએ કે તહેમણે તહેમના (એટલે ' લોંકાગચ્છી ' તરીકે પોતાને ઓળખાવનારોના) પિતા શ્રી લોંકાશાહના ઉપદેશને અમલમાં મુકી તહેતું નામ રાખ્યું. બીજા હાથ ઉપર તે લોંકાગચ્છીઓએ ' યતિ ' એ ઉપર પણ તિરસ્કાર કરવો જોઈતો નથી, કારણ કે પરિગ્રહધારી થવા છતાં તેઓ જે ' અર્ધસાધુ ' અથવા ' પાદરી ' જેવા રહી જૈનોના સંસાર વ્યવહારને શુદ્ધ બનાવવા કારણીય કરે તો ઘણા જ કામના છે માટે ઉપકારી છે.

બાવીસ સમુદાય ' ને ઉપલા બનાવો સાથે સંબંધ નથી, હેમને ઇતિહાસ તો (પંજબના કહેવા મુજબ) એવો છે કે અમદાવાદ પાસેના સરખેજના બાવસાર શ્રી ધર્મદાસે ધર્મનું જલ્પપણું કરી પોતાની મેજે જ દિક્ષા લીધી. (શ્રી ભગવતી સૂત્રની સાક્ષીએ) અને ૯૯ જણને દિક્ષા આપી. આ શ્રી ધર્મદાસજી મહાન તપસ્વી, પંડીત અને બુદ્ધિમાન હતા, ધણા દેશમાં વિહાર કરી, ધણાને પ્રતિબોધી, હેમણે ધારાનગરીમાં સંચારો કર્યો હતો. હેમના ૯૯ શિષ્યો પૈકી બાવીસે સમુદાય ચલાવ્યા. કે જે સમુદાયો ' બાવીસ સમુદાય ' નામથી ઓળખાય છે.

આ પ્રમાણે પંજબ વગેરેમાં વિચરતા પૂજ્ય શ્રી સોહનલાલજી વગેરે ૪ સમુદાયના સાધુઓ ૨૨ સમુદાયમાં નથી, જે કે તે ચાર સમુદાય તથા બાવીસ ટોળા એ સર્વ સનાતન સાધુભાગીં જૈન ધર્મના જ પ્રવર્તકા અને નેતાઓ છે, એમાં તો કાંઈ શક નથી. અને ભિન્નભિન્ન તેઓની માન્યતામાં છે જ નહિ. આ જોતાં ગુજરાત-કાઠિયાવાડના સાધુજીઓ લોકાંગચ્છના યતિઓને બહુ માન આપતા નથી એનું કારણ સમજાઈ જાય છે. તેઓના ઇતિહાસ સાથે લોકાંગચ્છનો સંબંધ છે જ નહિ માટે તેઓ પોતાને લોકાંગચ્છીય યતિઓના આભારી માનતા નથી.

અત્રે એક સવાલ થાય છે કે ' ગચ્છ ' એ નામ જો યતિઓને જ માટે હોય તો પછી લોકાંગચ્છી ' સાધુ ' કેવી રીતે કહેવાય ? સમાધાન એ છે કે ગૃહસ્થ લોકાંગચ્છી ઉપદેશથી જોડાએ ' સાધુ ' પણું અંગીકાર કર્યું હતું તેઓ કાંઈ ' લોકાંગચ્છી ' કહેવાયા નહોતા, પરંતુ તેઓ પૈકી જોડા શીથીલ થઈ ' યતિ ' બન્યા તેઓ ' પોતાને ' લોકાંગચ્છી ' કહેવડાવવા લાગ્યા. મમે તેમ પણું લોકાંગચ્છ એ નામ યતિ વર્ગ માટે જ છે, સાધુ વર્ગને તે સાથે સંબંધ નથી. સાધુઓ જે કે લોકાંગચ્છી ઉપદેશથી સાધુ થયા હતા ખરા તો પણું તેઓ દિક્ષા તો પંચમહાવ્રતધારી ' સાધુ ' જી પાસે જ લીધી હતી અને તેઓ ' ગચ્છ ' માં ગણાય જ નહિ. મહાતીરસ્વામીના વખતમાં કે ત્હાર પછી પણું ' ગચ્છ ' નામ સાધુ વર્ગ માટે હતું જ નહિ. સંવત ૧૪૬૪ થી ' ગચ્છ ' ની સ્થાપના થઈ.

૪ સમુદાયવાળાઓ ૨૨ સમુદાયથી પ્રથક હોવા છતાં તેઓ ' સંપ ' ખાતર પોતાને બાવીસ સમુદાયના કહેવડાવતા જણવામાં આવ્યા છે.

આ જે કોઈ પંજાબમાં સાંભળવામાં—જોવામાં આવ્યું એ પરથી લખ્યું છે, પરંતુ હજી મ્હને આ સંબંધમાં ઘણા શક છે, કે જે શકતું સમાધાન આવી ઘણીએક જગાથી મળતી હકીકતો જાહેરમાં મુકી ચર્ચવાથી જ થઈ શકશે, એમ હું ધારું છું. અને તેથી જ આ હકીકતો જાહેરમાં મુકું છું. કહેવાની જરૂર નથી કે ઐતિહાસિક શોધખોળ માટે આ હકીકત પ્રગટ કરવામાં આવી છે, કોઈને સાચા—જુદા કે પહેલા—પછી દરાવવા માટે નહિ જ; અને એટલા માટે આશા રાખવામાં આવે છે કે કોઈ સાધુજી અગર શ્રાવકજી આથી નારાજ થશે નહિ પરંતુ પોતપોતાની માન્યતા (અને ત્યાં સુધી આધાર સહિત) સ્વચ્છ દરકતથી મ્હને લખી મોકલવા કૃપા કરશે કે જેથી ઘણી પ્રતો એકઠી થવાથી વધારે બરોસા-પાત્ર ઇતિહાસ બની શકે. અમારા સાધુજીઓનું એ કર્તવ્ય છે કે પોતાના ધર્મના ઇતિહાસના સંબંધમાં ગફલત ન થવા દેવી જોઈએ. ઐતિહાસિક શોધ એ અવલ દરજ્જે તો સાધુજીઓનું જ કર્તવ્ય છે—એ એમના જ ' ધર ' ની વાત છે અને પોતાનું ધર પોતે સંભાળવું જોઈએ જ.

પ્રકરણ ૬ છું.

સુધારો આટલો જ અટકશે શું ?

હું ઘણીવાર કહી ગયો છું કે, સુધારાનું કામ પરિપૂર્ણ કદી થવાનું નથી. ચૈત્યવાશીઓના અધેરને દૂર કરવા લોકાશાહ નીકળી આવ્યા, અને લોકાશાહના વંશજોનું અધેર કહાડવા ધર્મસિંહજી, ધર્મદાસજી, લવજીઋષિ વગેરે નીકળી આવ્યા; તેમ જ હવે એ વર્ગમાં ધ્રુવેશ્વર અધેરોને પણ દૂર કરવા માટે અવકાશ છે. હું એમ નથી કહેતો કે હજી કોઇ નવો ગમ્મત કે નવો સંધાડો કહાડવાની જરૂર છે. પરંતુ હું માત્ર સુધારાને અવકાશ છે એટલું જ જણાવું છું અને તે સુધારો કેમ થાય તે સવાલ હમણાં જ હાથ ધરવા માગું છું.

કોઇ પણ રોગીને દવા આપવા પહેલાં હોંશીઆર વૈદ્ય તહેનું દરદ પ્રથમ તપાસે છે. દરદની ચિકિત્સા કર્યા વગર અપાતી દવા કદી અનુકુળ આવે નહિ. હાલના સ્વેતારમ્બર સાધુમાર્ગી જૈન વર્ગને સુધારાની જરૂર છે. પણ તે સુધારા કેવા જોઇએ તે સૂચવ્યા પહેલાં મ્હારે હેમના રોગની ચિકિત્સા પ્રથમ કરવી જોઇએ. એ આંતરીક રોગને છેક જ ખુલા શબ્દમાં જાહેર કરવાની આ જગા નથી (તેનાં કેટલાંક કારણો છે); તો પણ જરૂરની હકીકત અત્રે રજૂ કરીશ અને સારખાદ તેવા દરદ ઉપર કેવી દવાની—કેવી જાતના સુધારાની જરૂર છે તે જણાવીશ. તે સાથે એટલું પણ કહી લઇશ કે, જો “સુધારા” ની જરૂર છે તો સુધારા દાખલ કરનાર અને ઉપદેશનાર ‘સુધારક’ ની પણ એટલી જ જરૂર છે.

રોગીની ચિકિત્સા ખરા જીગરથી કરનાર દરેક પુરૂષને જણાયા સિવાય રહેશે નહિ કે (૧) સંધાડાને નામે કહેલો વધી પડ્યા છે, (૨) જ્ઞાનનો શોખ ધટી ગયો છે અને તેથી અનેક ઢોંગસોંગ દાખલ થતા જાય છે, (૩) ખરાં તત્વો ઝોધનર પર જીલમ કરવામાં

આવે છે, (૪) આચાર શુદ્ધિનો અપ યોગને જ જણાય છે, (૫) કળુલ ખર્ચો શ્રાવકો પાસે કરાવવામાં આવે છે.

આ સર્વ રોગોની બે દવાઓ મ્હારા જાણવામાં છે: એક ચેળવાની અને બીજી પાવાની. બીજી શબ્દમાં કહું તો, એક દવા બહારના ઉપયોગ માટે અને એક દવા અંતરમાં ઉતારવા માટે.

બહારના ઉપયોગની દવાનું નામ ' વ્યવસ્થા ' છે. દરેક સમુદાય જૂદા જૂદા ફરે તે કરતાં સર્વ સમુદાયોએ એક મતે એક ' વડીલ ' શોધી લેવો અને તેની આજ્ઞામાં રહીને સર્વ સંઘાડાના પૂજ્યશ્રીએ પોતા પોતાના પરિવારને સાચવવો. આમ કર્યા શિવાય કોઈ કાળે જૈન સંઘ સારી સ્થિતિમાં આવી શકશે નહિ. અને જે સાધુ આવા પ્રમાણિક ખ્યાલને ' અશક્ય ' કહીને હશી કહાડશે તે પોતે જ સ્વચ્છંદી રહેવા માગે છે એમ ક્ષીત થશે.

અંતરમાં ઉતારવાની દવા જ્ઞાનની છે. ઉપર કહેવા મુજબ ' બંધારણ ' થાય તો જ જ્ઞાન વધી શકે તેમ છે. જ્ઞાનની શોધમાં જાહેર સાધુવર્ગ લાગી પડશે ત્હારે તેમની દૃષ્ટિ ધણી વિશાળ બનશે. ખરું કહેનારને— અગર ખોટું પણ ખરી દાનતથી કહેનારને તેઓ ચતુ ન માનતાં તે કથનમાંથી સત્ય ગ્રહણ કરશે અને આ પ્રમાણે જૈન ધર્મ વધારે પ્રકાશમાં આવતો જશે.

જેઓ એક જ ' ગુરુ ' નીમાવાની સલાહને અશક્ય કહી હશી કહાડતા હોય તેમને માટે બીજો એક રસ્તો છે. દરેક સંઘાડાના મુનિઓ પૈકી તત્વગ્રાહી મુનિવરોનું એક મંડળ સ્થાપવું. એ મંડળમાં હરકોઈ સંઘાડાનો મુનિ દાખલ થઈ શકે અને તેમ છતાં પોતાના ગુરુ તથા સંઘાડાને પહેલા જેટલા જ માનથી જોઈ શકે. આ મંડળનું કાંઈ ખાસ નામ આપવાની જરૂર નથી તેમ જ અમુક સાધુ તે મંડળનો છે એમ બહાર બતાવવાની પણ જરૂર નથી. તે દરેક સાધુએ પોતાની દરેક શક્તિ સત્યની સેવામાં વાપરવાનું વ્રત લેવું જોઈએ. જે કાંઈ સત્ય તે મંડળ સ્વીકારે તે સત્યની હિમાયતમાં હરએક પ્રકારનું જોખમ ઉઘાડવા તેઓએ તૈયાર રહેવું જોઈએ. ઉમ વિહાર કરી ચેતરફ જગૃતિ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ. માત્ર

હીંચી દાળના ખાનાર વાણીઆમાં જ ઉપદેશને ગોંધી રાખીને તે ઉપદેશ ગંધાતો ન કરતાં બહાર પળ્લીકને ઉપદેશ દેતાં શીખવું જોઈએ. આખો દિવસ જ્ઞાન—ધ્યાનમાં લાગ્યા રહેવું જોઈએ. યોગના અભ્યાસની ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. જેમનાથી અભ્યાસ ન થઈ શકે એમ હોય તેઓ પણ નીતિનો ઉપદેશ કરવામાં ધણા જ ઉપયોગી થઈ પડે. તેઓએ કોઈ પણ સમુદાય—કોઈ પણ સંઘાગની વિરુદ્ધ અક્ષર વરીક બોલવો નહિ, વાદવિવાદ માટે આવતા કોઈ સ્વધર્મી કે અન્યધર્મી સાધુ કે શ્રાવક આગળ મૌન વ્રત ભજવું. “ પોતે ખીન્નઓજ માટે જ જીવે છે અને ખીન્નનાં ચક્ષુ ચોખ્ખાં કરવાથીજ પોતાના આત્માની ઉત્ક્રાન્તિ થવાની છે ” એ સિદ્ધાંત તહેમણે અહોનીશ સોનેરી હરફથી પોતાની દષ્ટિ સમક્ષ કોતરત્તલો કલ્પવો. આવા એક મંડળમાં તુરતમાં દરેક સંઘાગના બળે ત્રણ ત્રણ સાધુ ખુશીથી દાખલ થાય અને જેમ જેમ તેઓ સંગીન કામ કરતા જશે અને દુનીઆ તે કામ જોતી જશે તેમ તેમ ખીન્ન સાધુઓ આપોઆપ તહેમાં ભળશે. એમ કરતાં કરતાં એક દિવસ એવો આવવામાં મ્હને શ્રદ્ધા છે કે જ્યારે રાગ દેખને હજુવા માટે થયેલા તે ‘ જૈન મંડળ ’ માં જ સઘળા સાધુ સામેલ થઈ જશે; માત્ર નકામા જેવા થોડાજ સાધુઓ ‘ વાગમાં ’ ભર્યા રહેશે; એટલે કે ધર્મનો પુનરોદ્ધાર આસ્તે આસ્તે પણ ચોક્કસ રીતે થઈ શકશે.

આ હીલચાલ કોઈ વિદ્વાન શુદ્ધચારી અનુભવી સાધુજીએ ઉપાડી લેવા જેવી છે. જેવા તેવા સાધુનું ગજું નહિ કે આવા તદ્દન નવાજ મંડળને વિનયવંત બનાવે એવી યોજના તે કરી શકે. હું પોતે તે કામમાં ગુમ રીતે ગુલામ માફક સેવા બજાવવા તૈયાર છું. સલાહ આપવાને હું લાયક નથી. માત્ર વધુ યોગ્યતાવાળા આત્માઓના હુકમ અનુસાર નોકરી બજાવવા હું તૈયાર છું. આવી જે કાંઈ હીલચાલ થાય તે તદ્દન ગુપ્તગુપ્ત થવી જોઈએ. જે કાંઈ થોડું કરી શકાય તે જે કાંઈ થવું જોઈએ તેના પ્રમાણમાં નિર્માલ્ય જ જણાશે. માટે બહાર દેખાડો કરી હા-હો કરવાની કે અવા દેવાની જરૂર નથી.

કુંકમાં, આજ સુધી સંઘાડા વધારવામાં ધર્મ મનાયો પણ હવે સંઘાડા ઘટાડીને ધર્મ પાળવાનો છે. સંઘાડા ઘટાડવા માટેની મ્હારી યોજના પણ તોફાની નહિ પરંતુ તદ્દન શાન્ત અને નીતિમય છે. આજે તે સર્વને રૂચશે નહિ એમ મ્હને ભરોસો છે. પરંતુ આજે નહિ તો પાંચ વર્ષે-પચીસ વર્ષે-કદાપિ મ્હારા ખીજ જન્મ પછી તે યોજના અમલમાં આવશે જ-આવશેજ એવો મ્હને વિશ્વાસ છે.

એ મ્હારી આશાઓ પુરી પાડવી તે મહાત્મા મુનિવરોના હાથમાં છે. ત્હેમના વર્તન ઉપર, ત્હેમના બિચારો ઉપર, ત્હેમની ભૂલો ઉપર હું ટીકાઓ કરવાની ઉદ્દતાઈ પ્રસંગે કરી જાઉં છું પણ તે છતાં મ્હને ત્હેમનામાં શ્રદ્ધા છે. તેઓના ઉપર પાંચ લાખ જૈનો-અરે ૮૪ લાખ જીવા-ચોનીના ઉદ્ધારનો બોજો છે. તેઓએ ગંભીર થઈને તે બોજો ઉપાડવાનો છે. સંસારમાં ૨-૪ કે બહુ તો ૨૦ જીવનો બોજો ત્હેમના શિર હતો અને તે વખતે તેઓ કંટાળતા અને દાંતીઆ કરતા; પણ હવે તો લાખો જીવોનો બોજો ત્હેમના શિર ત્હેમણે રાજપુત્રીથી માગી લીધો છે તે બોજો તેઓ નહિ ઉઠાવે તો શું એટલા બધાને કુવામાં નાખશે ? શું મનુષ્યાત્માનો દ્રોહ કરશે ? કદી નહિ, કદી નહિ; હું ‘ શ્રદ્ધાળુ ’ છું-અંધશ્રદ્ધાના નહિ પણ સારા ભવિષ્યની શ્રદ્ધામાં મ્હને આનંદ મળે છે. મ્હારા વડીલો-મુરખીઓને હું મ્હેણાં પણ મારીશ-કોપાવીશ પણ ખરો-મ્હોડવીશ પણ ખરો (અને એ સંઘળાતું ફળ-ગમે તેવું કડવું ફળ આરોગવા હું હસતે મુખડે હમેશ તૈયાર છું) પણ તે સાથે ત્હેમનો પ્રશંસક હું કદી મટવાનો નથી. એમનામાં સુધારો થશે અને એમનો સુધારો લાખો સુધારશે એ વાતમાં મ્હારી જે શ્રદ્ધા છે તે કદી ઓગળી જવાની નહિ. એમાંની શુભી વ્યક્તિઓને મ્હારી વંદણા !

